

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

**ПРАВОВИЙ ВИМІР
КОНСТИТУЦІЙНОЇ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ
ЮРИСДИКЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ**

ШОСТІ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ

14 квітня 2023 р.
м. Одеса

МАТЕРІАЛИ
міжнародної щорічної наукової дистанційної конференції

ОДЕСА
ОНУ
2023

**УДК 378.4(477.74):340(063)
П68**

Укладачі:

С. В. Пілюк, кандидат юридичних наук, доцент;

О. В. Нарожна, старший викладач.

За загальною редакцією:

Т. В. Степанової, доктора юридичних наук, професора;

О. А. Чувакова, доктора юридичних наук, професора.

*Рекомендовано до друку вченою радою
економіко-правового факультету ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 8 від 24 квітня 2023 року.*

П68 **Правовий** вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Шості юридичні читання : збірник тез доповідей Міжнародної щорічної дистанційної наукової конференції (14 квітня 2023 року, м. Одеса) / За заг. ред. Т. В. Степанової, О. А. Чувакова; уклад. С. В. Пілюк, О. В. Нарожна – Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2023. 198 с.

ISBN 978-617-689-473-5

Збірник тез доповідей підготовлено за матеріалами Міжнародної щорічної дистанційної наукової конференції, яка відбулась в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова 14 квітня 2023 року.

Призначено для науковців і практиків, аспірантів та студентів з юридичних спеціальностей.

УДК 378.4(477.74):340(063)

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

В. В. Борщенко

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НОВІТНІХ ПРАВ ЛЮДИНИ 9

Я. В. Гречаний

ЕЛЕКТРОННИЙ РЕЦЕПТ НА ЛІКАРСЬКІ ЗАСОБИ: ПОЗИТИВНІ
ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ 11

М. Г. Гречка

ЗВОРОТНА ДИСКРИМІНАЦІЯ – ЯК НЕГАТИВНИЙ ПРОЯВ
ДИСКРИМІНАЦІЇ У СУСПІЛЬСТВІ 14

К. О. Каряжа

ОТРИМАННЯ УКРАЇНОЮ СТАТУСУ КАНДИДАТА В ЄС:
СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ 18

Є. Г. Корчевна

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЄСПЛ 22

З. В. Кузнєцова, Е. А. Кузнєцов

ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ
ПРИНЦИПІВ УПРАВЛІНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ 26

А. С. Платонова

ПИТАННЯ ЛЕГІТИМНОСТІ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ 32

М. О. Ровний

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОГАЛИНИ РЕФОРМИ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ 36

С. С. Синєгрибова

ОСНОВНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА
РЕГЛАМЕНТАЦІЯ 39

<i>Т. Ю. Тарасевич</i> РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ У СФЕРІ БІОМЕДИЦИНИ	44
--	----

<i>О. О. Трофименко</i> ПОНЯТТЯ КІБЕРПРОСТОРУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ	49
---	----

СЕКЦІЯ 2

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ПРАВОСУДДЯ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ

<i>Д. М. Балабан</i> ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ РЕЗИДЕНТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В МЕРЕЖІ «ІНТЕРНЕТ»	54
---	----

<i>Л. Г. Бзова</i> МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ТА ЗАОХОЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	59
---	----

<i>І. Г. Гриневич</i> ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ СПРАВ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ РОЗГЛЯДУ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ	62
---	----

<i>Н. В. Дараганова</i> ПРИЧИНИ, ЩО СТОЯТЬ НА ЗАВАДІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФСПІЛКАМИ ПОВНОВАЖЕНЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАЦІ	67
---	----

<i>І. А. Загорін</i> ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ СЛОВА	70
--	----

<i>Є. О. Ігнатенко</i> ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ ТА ПОРЯДКУ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ЄСПЛ	73
--	----

<i>Н. В. Каравайченко</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОМІРНОГО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВВЕДЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	76
--	----

<i>А. С. Копайгора</i> ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО В УКРАЇНІ	80
<i>А. В. Левенець</i> ПРИНЦИПИ СУБСИДІАРНОСТІ ТА СВОБОДИ РОЗСУДУ ДЕРЖАВИ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	83
<i>С. А. Миргородський</i> АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	86
<i>О. Р. Савченко</i> ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ «ЕСТОПЕЛЬ» В ГПК УКРАЇНИ	90
<i>А. В. Салашина</i> ЗАХИСТ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ	94
<i>Т. В. Степанова</i> ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ ЯК ГАРАНТІЯ ДОДЕРЖАННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ДЕРЖАВІ	97

СЕКЦІЯ 3

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ ТА КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧЕ ПРАВО: ДОКТРИНА, ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

<i>М. Є. Григор'єва</i> ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	102
<i>К. В. Довга</i> ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКУ ЩОДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ, НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ	106

<i>А. В. Желдубовська</i> ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ	110
<i>М. С. Кисельова</i> КРИМІНОГЕННИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПАНДЕМІЇ (COVID-19) В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	112
<i>М. Г. Колодяжний</i> НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ БАЗИС УБЕЗПЕЧЕННЯ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ	116
<i>Л. F. Mataieva</i> CERTAIN VICTIMOLOGICAL FACTORS OF MARTIAL LAW: UKRAINIAN REALITIES	120
<i>Т. О. Михайліченко</i> ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ УКРАЇНОЮ КОНВЕНЦІЇ МЕДІКРАЙМ: RES HAERET	123
<i>О. А. Морозовська</i> ГЕНЕЗИС КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНЕ ВВЕДЕННЯ В ОБІГ НА РИНКУ УКРАЇНИ НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ	127
<i>Б. М. Орловський</i> КРИМІНОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ТА МЕТА НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ	131
<i>Т. О. Павлова</i> ВИДИ ПОКАРАНЬ ЗА ПРОЕКТОМ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	134
<i>О. О. Пащенко</i> ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ ТА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ: ПРОБЛЕМИ КОРЕЛЯЦІЇ	137
<i>Р. В. Семенюк</i> СІМ'Я ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК РИКОШЕТНІ ЖЕРТВИ ШАХРАЙСТВА	141

Ю. В. Слюсаренко ПСИХІЧНІ ЗАХВОРЮВАННЯ ЯК ФАКТОР ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ	144
М. І. Смолкін ОСНОВНІ ЕТАПИ КОДИФІКАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	147
Д. Е. Степанова КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНОГО СЕРІЙНОГО ВБИВЦІ	150
О. А. Чуваков «НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА»: ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПОНЯТТЯ	156
В. В. Шадюк СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ І РОЗМЕЖУВАННЯ	160

СЕКЦІЯ 4

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Г. К. Авдєєва СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	165
В. Д. Вініцька ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	169
О. О. Кіріл ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРО КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ	173

<i>О. М. Миколенко</i> ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	176
<i>М. С. Москаленко</i> ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	179
<i>О. В. Нарожна</i> КРИМІНАЛІСТИЧНА МОДЕЛЬ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПОСЯГАНЬ НА КУЛЬТУРНУ СПАДЩИНУ	182
<i>К. В. Руденко</i> ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	186
<i>В. І. Русских</i> ІНСТИТУТ ВІДВОДІВ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАКОННОСТІ ПРАВОСУДДЯ	190
<i>А. С. Швець</i> ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ У ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	194

СЕКЦІЯ 1

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

В. В. Борщенко

*к.ю.н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя
ОНУ імені І. І. Мечникова*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НОВІТНІХ ПРАВ ЛЮДИНИ

XXI століття супроводжується розвитком медицини, інновацій та технічним прогресом, що впливає на зміну, виникнення та припинення тих чи інших суспільних відносин, а також розвиток системи прав людини, як на національному так і на міжнародному рівні. Права людини базується на визнанні людини вищою цінністю і є в свою чергу проявом самообмеження державної влади, захищаючи автономію індивіда.

На даному етапі історичного розвитку людства юридичне конструювання прав людини досягло певного концептуального роздвоєння, що стає підґрунтям для нових досліджень, а отже є актуальною темою тез.

Так, з одного боку, відбувається розширення переліку прав людини, а з іншого боку – більш активне використання механізмів обмеження прав і свобод, що передбачені як на міжнародному рівні, так і на рівні окремих держав. Історичний розвиток прав і свобод людини показав, що існує деякий накопичувальний процес в результаті наукової систематизації прав людини, таким чином з'явилась теорія трьох поколінь прав людини.

Теорія «трьох поколінь прав людини» зазначає, що поколіннями є основні етапи розвитку цих прав, пов'язані з формуванням уявлень про їх зміст. Засновник теорії «трьох поколінь прав людини» відносить до першого покоління громадянські і політичні права, до другого покоління – соціально-економічні, а до третього – права колективні або солідарні. Перші три покоління вже є стабільними категоріями, а отже не будемо аналізувати їх детально.

Концентруючи увагу безпосередньо на четвертому поколінні необхідно зазначити, що їх існування є правовою відповіддю викликам ХХІ століття.

На даному етапі народжується нове, четверте покоління прав і, відповідно, виникають міжнародно-правові процесуальні інститути, які забезпечують ці права. Формується міжнародне гуманітарне право, світський гуманізм стає однією з віх у моральному розвитку суспільства. Так, інформаційно-комунікаційні технології значно змінюють швидкість та якість процесів міждержавного спілкування та співробітництва, сприяють розвитку інтеграційних процесів в економічно-політичній галузі. Досягнення медицини останніх п'ятдесяти років вражають. Хірурги щодня рятують тисячі життів, роблячи численні пересадки-трансплантації необхідних тканин і органів з тіл вже мертвих людей.

Слід звернути увагу, що разом з формування новітніх прав відбувається зміна цінностей. Цей процес завжди є еволюційний, що передбачає їх формування залежно від історичного й культурного становища людини й суспільства певної епохи. Завдяки такій еволюційності найбільш ефективні й придатні для життя у конкретних умовах цінності зберігають свою роль, а менш «стійкі» відходять.

Доречно зауважити, що кожен період людської історії у контексті цінностей є періодом «боротьби» традиціоналізму та новацій (модерності). При цьому, треба зазначити, що негативний вплив глобалізації на ціннісні установки полягає в тому, що цінності набувають суто умовного характеру, легко піддаються змінам, те що відбувається саме зараз. Як наслідок – формується ціннісний релятивізм, за яким усі цінності визнаються рівноцінними, а критерії їх оцінки поступово набувають відносного характеру.

Критерієм закріплення прав нового покоління в національній системі є панівні в державі моральні цінності. Зрозуміло, що для кожної держави, народу вони можуть бути різними. Це залежить від релігійних і ментальних цінностей держави та народу. Однак сама мораль та релігійне тлумачення є змінною категорією. Ці регулятори суспільних відносин не так швидко змінюються, як право, але також підлягають оновленню розумінню.

Таким чином, виходячи з вищенаведеного, можна зробити наступні висновки. Права людини являють собою складний, динамічна розвиваючий феномен, такий, що вийшов за межі власне правознавства і виступаючий, наприклад, як філософські концепції. Крім того, вони являють собою цілком визначену юридичну конструкцію, що встановлює механізм взаємин людини і держави. Розвиток цього механізму відбувається як у просторі (на регіональному рівні, рівні окремих держав і міжнародному рівні), так і в часі (зміна поколінь прав людини), характеризується постійною модернізацією і є по суті юридичним, формальним відображенням конкретно історичного визнання місця і ролі індивіда в суспільстві.

Я. В. Гречаний

*Юрисконсульт комунального підприємства
«Полтавський обласний центр екстреної медичної допомоги
та медицини катастроф Полтавської обласної ради»*

ЕЛЕКТРОННИЙ РЕЦЕПТ НА ЛІКАРСЬКІ ЗАСОБИ: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ

Тема рецептурних ліків та видача електронного рецепту є досить актуальною, оскільки за останні декілька років Україна переходить у цифрову трансформацію, тобто «держава у смартфоні», а також приводить у гармонізацію вітчизняне законодавство із законодавством Європейського Союзу. Тож заклади охорони здоров'я державної, комунальної та приватної власності та аптеки комунальної та приватної власності постійно знаходяться на стадії реформування та покращення надання медичної допомоги населенню нашої держави.

Здоров'я населення насамперед є елементом права людини на охорону здоров'я, яке закріплене Конституцією України і відповідно держава повинна спрямовувати свою діяльність на підтримання належного стану здоров'я кожного.

Статтею 49 Конституції України регламентовано положення, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Держава забезпечує охорону здоров'я шляхом фінансуванням соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм [1, ст. 49].

Держава сприяє створенню умов задля ефективного та доступного для всіх громадян медичного обслуговування. Державні та комунальні закладах охорони здоров'я надають медичну допомогу безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності [1, ст. 49].

Також статтею 5 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» визначено, що загальним обов'язком суспільства і держави є охорона здоров'я [2, ст. 5].

Питання реалізації (відпуску) лікарських засобів громадянам чітко встановлено в частині першій статті 21 Закону України «Про лікарські засоби», реалізація (відпуск) громадянам лікарських засобів за рецептом лікаря здійснюється у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я [3, ст. 21].

Слід погодитися з авторами Проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про лікарські засоби» щодо забезпечення доступу до лікарських засобів під час дії воєнного стану» в частині реалізації (відпуску) лікарських засобів громадянам без рецепта лікаря, крім двох груп: наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; та сильнодіючих, отруйних, радіоактивних та імунобіологічних лікарських засобів [4]. Це положення проекту буде діяти тільки на час воєнного стану, тому громадяни протягом цього часу матимуть можливість придбання певних видів лікарських засобів без рецепту, окрім вищезазначених. Можливо, питання щодо реалізації та відпуску такої категорії лікарських засобів і далі буде переглядатись.

Позитивним моментом є те, що рецептурні ліки дійсно повинні проходити суворий контроль через уповноважені органи, оскільки людина, яка вживає рецептурні пігулки без рецепта сі-

---

мейного чи профільного лікаря наражається на небезпеку отримання резистентності вірусних, бактеріальних та інфекційних захворювань. Резистентністю до рецептурних лікарських засобів є те, що протибактеріальні, противірусні та протиінфекційні рецептурні препарати не виконують функцію лікування, так як у людини прогресує звикання до пігулок, як наслідок лікування є очевидно безглуздом і може мати вид госпіталізації.

Наступними слід розглянути негативні аспекти досліджуваної теми. Зокрема, наша держава має значну кількість осіб похилого віку, які проживають в селах та містах, яким вкрай потрібні рецептурні ліки для покращення та підтримання свого самопочуття, а якщо стан здоров'я вкрай тяжкий, то хоча б для підтримання стабільності життєдіяльності протягом деякого часу – до приїзду екстреної (швидкої) медичної допомоги.

Наступним негативним моментом є не вміння користування смартфонами або їх відсутність. Не зважаючи на те, що ми живемо в епоху майже повної цифровізації, в селах (в менших випадках у містах) проживають знову ж таки особи похилого віку, які наприклад залишилися зовсім самотні і не мають можливості користуватися сучасними гаджетами та програмами або не мають смартфонів взагалі, більше того не мають зв'язку з мережею Інтернет.

Ще одним із головних та досить специфічних негативних аспектів, є те що на час дій воєнного стану недоцільно впроваджувати реформу по реалізації (відпуску) рецептурних лікарських засобів, оскільки військові, які перебувають в зоні бойових дій та внутрішньо переміщені особи, які втратили житло, роботу, заощадження потребують рецептурні лікарські засоби задля нормалізації та покращення стану здоров'я.

Таким чином, дійсно є позитивні аспекти переходу на електронні рецепти, але ніхто не врахував і негативні аспекти, які краще вдосконалити під певні верства населення України та запровадити електронний рецепт після припинення чи скасування воєнного стану, оскільки статтею 3 Основного закону закріплено, що здоров'я людини визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Література

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 09.04.2023)

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2801-12> (дата звернення: 09.04.2023)

3. Про лікарські засоби : Закон України від 04.04.1996 № 123/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/123/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 09.04.2023)

4. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про лікарські засоби» щодо забезпечення доступу до лікарських засобів під час дії воєнного стану № 9169 від 31.03.2023. Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41679> (дата звернення: 09.04.2023).

М. Г. Гречка

здоб. І курсу магістратури економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. В. Левенець

ЗВОРОТНА ДИСКРИМІНАЦІЯ – ЯК НЕГАТИВНИЙ ПРОЯВ ДИСКРИМІНАЦІЇ У СУСПІЛЬСТВІ

Питання дискримінації у світі вже давно набуло неабиякого значення, й це явище стало дуже широким та багатоаспектним. Враховуючи багаторічну історію розвитку цього соціально-правового явища та боротьби проти нього, цілком варто було очікувати появу нових, як позитивних так й негативних моментів. Одним з найбільш актуальних та негативних нових аспектів дискримінації є саме зворотна дискримінація. На нашу думку, це явище є не

менш, а в деяких випадках й більш шкідливим, ніж класичні прояви дискримінації, і в цій науковій роботі ми спробуємо визначити сутність зворотної дискримінації та які загрози вона несе для суспільства.

Для початку, звернемо увагу на визначення зворотної дискримінації, щоб розуміти, з чим ми маємо справу. На сьогодні поняття зворотної дискримінації отримало два тлумачення. Згідно із першим, вона є «зворотним ефектом» обмеження реальних можливостей однієї соціальної групи на користь іншої. Тут зворотна дискримінація розглядається як поняття, що узагальнює суперечливі соціально-правові наслідки застосування позитивних дій. Згідно із другим тлумаченням, зворотна дискримінація є зловживанням наданими соціальній групі перевагами в межах політики позитивних дій, чим завдається шкода інтересам інших суб'єктів [1, с. 390]. На нашу думку, не доцільно виділяти серед цих тлумачень одне вірне, тому що суть зворотної дискримінації прослідковується в обох випадках. Фактично, намагаючись ліквідувати наслідки одного прояву дискримінації, виникає інший, який є зворотнім до попереднього. Таким чином, ситуація є парадоксальною, й утворюється певне замкнене коло, в якому досягти належного результату, який мають на меті засоби боротьби з дискримінацією – практично неможливо. Варто зазначити, що явище зворотної дискримінації є доволі новим явищем, й на це є об'єктивні причини. Головною з яких є те, що цілком логічним є той факт, що для формування зворотної дискримінації є необхідним певний великий проміжок часу, протягом якого існує первинна дискримінація. Відповідно, більшість первинних проявів дискримінації відбулися у минуле, й в результаті цього, в деяких випадках, почала формуватися зворотна дискримінація. Варто також зазначити, що прояви зворотної дискримінації, зазвичай, викликають широкий суспільний резонанс, але реакція держави на такий резонанс залежить від демократичного та політичного розвитку цієї держави. Наприклад в США певна частина суспільства вже давно намагається добитися ліквідації привілеїв за основними дискримінаційними ознаками. Деякі особи навіть подавали позов до суду щодо визнання незаконними рішення університету про надані переваги

абітурієнтам за ознакою расової належності. Така перевага надавалась для вирівнювання соціальних можливостей чорношкірого населення в межах державної політики позитивних дій, і тому рішення судів в обох випадках було негативним. Проте у справі «Grutter v. Bollinger» суддею С. О'Коннор було висловлено думку про те, що практика врахування расових відмінностей має бути обмеженою в часі: «Суд очікує, що через 25 років використання расових переваг не буде необхідним для захисту цих інтересів як сьогодні» [250]. Тож Суд також підтримує думку, яку ми висловили раніше, вказуючи на те, що згодом прояви дискримінації будуть мінімізовані та з ними не буде необхідно боротися, але ризик формування зворотної дискримінації також присутній.

У Німеччині правило про звільнення німецьких «спонсорів» від вимоги доходу застосовується вибірково – лише до тих осіб, які можуть довести, що мають більше зв'язків зі своєю країною походження, ніж з Німеччиною. На цю практику впливають громадяни Німеччини, які є подвійними громадянами або володіють мовою країни походження подружжя. На думку К. Гронендайка, якби практика возз'єднання сімей належала до сфери цілей вільного руху трудових ресурсів, продуктів та факторів виробництва, такі національні заходи та практики було б визнано протизаконними [248, с. 176]. Тенденція активного формування зворотної дискримінації прослідковується не тільки на законодавчому рівні, а й в інших соціальних сферах. Одним з найбільш яскравих прикладів є сфера кіно. Мова йде про тенденцію надання все більших й більших привілеїв темношкірим творцям, запроваджуючи навіть певні квоти, згідно з якими в кожному фільмі повинен бути певний відсоток расового різноманіття. Авжеж, ця ситуація зумовлена тим, що в свій час доступ у сферу кіно для темношкірої особи був дуже обмеженим, й відповідно практично кожену позицію в цій сфері займали білошкірі особи. Але справа в тому, що ситуація вже давно змінилася, й у кіно ми можемо побачити з однаковим успіхом як представників однієї раси, так й іншої. Але деякі високопоставлені особи не визнають таких змін, й вважають що темношкірі й досі обмежуються у доступі до кіно. В результаті цього, засоби боротьби з дискримінацією залишилися, хоча дискриміна-

---

ції як такої вже давно немає, що є найбільш яскравим проявом зворотної дискримінації.

Варто розуміти, що зворотна дискримінація є великою загрозою для світового суспільства з огляду на наступне: по-перше, їй притаманні всі негативні ознаки, якими характеризується дискримінація загалом, тобто вона обмежує права певних осіб на перевагу іншим і т.д., по-друге, на нашу думку, з проявами зворотної дискримінації боротися набагато важче ніж зі звичайною, тому що ми не можемо застосовувати звичайні засоби боротьби з дискримінацією, бо саме вони нас привели до цієї ситуації, тобто в цьому випадку необхідно шукати нові шляхи регулювання подібних відносин, наприклад ліквідація засобів боротьби з первинною дискримінацією, які були застосовані раніше, і т.д., по-третє, зворотну дискримінацію можна назвати «латентною», тому що в багатьох випадках її існування є не помітним на перший погляд, крім того, більша частина суспільства може не визнавати існування зворотної дискримінації в тому чи іншому випадку, тому що це може свідчити про неефективність засобів боротьби, які вони застосовували раніше.

Підсумовуючи все вищесказане, ми доходимо до висновку, що питання зворотної дискримінації є одним з найважливіших для регулювання в суспільстві на сучасному етапі. Якщо механізми та засоби боротьби з класичною дискримінацією ще можна назвати сформованими, то ось шляхи боротьби з зворотною дискримінацією – це абсолютно неопрацьована сфера, й це необхідно виправляти. Така дискримінація є величезною загрозою для суспільства, на яку не можна закривати очі, бо вона буде ще більше прогресувати день за днем.

Література

1. Янковець І. В. Дискримінація як об'єкт конституційно-правового дослідження. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. 2017. №8 (48). Ч. 3. Ст. 389–393.

2. Grutter v. Bollinger. Oyez – a free law project from Cornell's Legal Information Institute: website. URL: <https://www.oyez.org/cases/2002/02-241> (accessed 1 Apr 2020).

---

3. Groenendijk K. Reverse Discrimination, Family Reunification and Union Citizens of Immigrant Origin / The Reconceptualization of European Union Citizenship ; ed. by E. Guild, C. Gortázar-Rotaecche, D. Kostakopoulou. Leiden, Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2014. p. 169–176.

К. О. Каряжа

здоб. III курсу економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., доц. М. О. Саракуца

ОТРИМАННЯ УКРАЇНОЮ СТАТУСУ КАНДИДАТА В ЄС: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Із початком повномасштабного вторгнення на території України питання отримання статусу кандидата і набуття членства в ЄС у найближчий час значно загострилося, порівняно з подіями 2014 року. Процес європейської інтеграції на сьогоднішній день є найбільш важливим аспектом зовнішньої політики нашої держави. Не дивлячись на те, що реформування чинного національного законодавства відповідно до стандартів ЄС відбувається не завжди своєчасно через різного роду обставини, можна впевнено сказати, що визначений з моменту проголошення незалежності України європейський вектор є незмінним. Актуальність даної роботи полягає в тому, що отримання Україною статусу країни-члена ЄС сприятиме покращенню правового захисту і рівня життя громадян, зміцнить економічні відносини з західними партнерами і найголовніше - офіційно закріпить об'єднання зусиль ЄС та України у боротьбі з російською експансією.

Завдяки ухваленню Європейською Радою рішення від 23 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС, що стало рушійним кроком на шляху до комплексної трансформації всіх сфер діяльності в країні. Однак здобуття зазначеного статусу передбачає складну довготривалу роботу в подальшому

над адаптацією законодавства відповідно до вимог, висунутих до держав-кандидатів.

Так В. І. Дудкевич виділяє п'ять груп вимог, за повного виконання яких країни наділяються безпосередньою можливістю членства, серед них: географічні критерії (країна-кандидат має знаходитися на Європейському континенті), економічні критерії (ефективне функціонування ринкової економіки на національному рівні), політичні критерії (демократична організація влади, децентралізація, дієвість громадянського суспільства тощо), інституційний критерій (імплементация *acquis communautaire* – «спільного доробку ЄС») та «незалежний критерій» (спроможність ЄС абсорбувати нових членів) [1]. Дана класифікація була розроблена з урахуванням основних документів ЄС як Римський договір 1957 р., Маастрихський договір 1992 р., Копенгагенська Декларація Європейської Ради 1993 р., рішення Мадридського саміту Європейської Ради 1995. На моменті сьогодні ми можемо дійти висновку, що нашою державою цілком втілений в життя лише географічний критерій. Це свідчить про необхідність розробки і розвитку законодавства та запровадження механізмів для ефективного функціонування необхідних інститутів відповідно до вимог нормативів ЄС.

Відомо, що з моменту підписання Угоди про асоціацію України з ЄС до 17 червня 2022 року Україна імплементувала приблизно 70% правил, стандартів та норм Європейського Союзу [2]. Проте незважаючи на даний позитивний показник існує конкретний перелік вимог від Єврокомісії, які необхідно виконати для того, щоб набути офіційного членства у ЄС, а саме:

- 1) реформування процедури добору суддів Конституційного суду України з урахуванням рекомендації Венеціанської комісії;
- 2) завершення перевірки доброчесності Радою з етики кандидатів у члени Вищої ради правосуддя та відбір кандидатів до створення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- 3) посилення боротьби з корупцією і призначення нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- 4) впорядкування законодавства про боротьбу з відмиванням грошей зі стандартами FATF;

-
- 5) запровадження “антиолігархічного закону”;
  - 6) реформування медіасфери шляхом ухвалення закону про ЗМІ та встановлення незалежного медіарегулятора;
  - 7) реформування законодавства про національні меншини і закріплення механізмів щодо його ефективного функціонування [3].

Після виконання вказаних вимог Україна буде повністю готовою для отримання довгоочікуваного членства в ЄС, яке передбачає досить складну процедуру отримання поважного статусу. Даний механізм не є визначеним виключно для нашої держави, тому ми можемо звернутися до досвіду сучасних країн-кандидатів (країни Західних Балкан) або до тих країн, які нещодавно пройшли самостійно цю процедуру (Хорватія). Саме для них порядок налічував 9 етапів, що включають подання заявки на членство, перевірку Єврокомісії на відповідність держави критеріям, надіслання країні «опитувальника» (questionnaire) з запитаннями про стан справ на національному рівні, надання відповідей країною-кандидатом, формулювання висновку Єврокомісії щодо результатів «опитувальника», визнання Європейською Радою державу кандидатом, проведення переговорів про вступ, надання консенсусом згоди на приєднання держави до ЄС [4]. Вже на сьогоднішній день ми можемо стверджувати, що перші процедурні стадії щодо вступу до ЄС саме України відбуваються набагато швидше, порівняно з багатьма іншими країнами. Наприклад, Сербія подала заявку на членство у грудні 2009 р. На підготовку опитувальника пішов майже рік, а перший варіант відповідей Белград надіслав до Брюсселя за 45 днів, у січні 2011 р. Звіт Єврокомісія із позитивним висновком затвердила лише в жовтні 2011 р., а в березні 2012-го Сербія отримала статус кандидата [5]. Натомість Україна подала заявку про вступ до ЄС 28 лютого 2022 року, а вже 1 березня 2022 року Європейський парламент рекомендував надати Україні статус країни-кандидата на вступ. Це свідчить про наявність певних переваг для нашої держави з огляду на військові дії з боку держави-агресора.

Підводячи підсумки, можемо відзначити, що Україна наразі цілеспрямовано наближається до отримання статусу члена Європейського Союзу, вже проходячи процедуру вступу і адаптуючи

національне законодавство відповідно до вимог, встановлених Єврокомісією. Навіть з урахуванням складної ситуації через військовий тероризм держава не зупиняє зусилля з метою закріплення офіційного союзництва і спрямування об'єднаних потенціалів щодо виконання спільних завдань. Євроінтеграція України допоможе вирішити багато ключових зовнішньополітичних питань, а також безпосередньо сприятиме відновленню довоєнного становища країни завдяки інвестиціям західних партнерів.

Література

1. Дудкевич В. І. Процес інтеграції України до Європейського Союзу в контексті суперечностей внутрішньоєвропейського розвитку. Політичне життя. 2021. № 1. с. 119–124.

2. European Commission – Statement by President von der Leyen on the Commission's opinions on the EU membership applications by Ukraine, Moldova and Georgia. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/s_tatement_22_3822/STATEMENT_22_3822_EN.pdf (дата звернення: 11.04.2023).

3. European Commission – Opinion on the EU membership application by Ukraine. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/q_anda_22_3802/QANDA_22_3802_EN.pdf (дата звернення: 11.04.2023).

4. Сидоренко С. Кандидатський максимум: як Єврокомісія планує просувати Україну до членства у ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/19/7136258/> (дата звернення: 11.04.2023).

2. Joining the EU. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/joining-eu_en (дата звернення: 11.04.2023).

Є. Г. Корчевна

здоб. І курсу магістратури, економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. В. Левенець

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЄСПЛ

Європейський суд з прав людини було засновано в 1959 році на підставі Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, котра передбачила його створення, визначила умови функціонування Суду та містить перелік прав і гарантій їх забезпечення, яких держави-учасниці Конвенції зобов'язалися дотримуватися та забезпечувати на своїй території. Наразі 46 держав-членів Ради Європи ратифікували Конвенцію. 23–28 лютого 1959 року відбулося перше засідання Суду, а 18 вересня того ж року було ухвалено його Регламент. Перше рішення ЄСПЛ було винесене 14 листопада 1960 року (справа «Lawless проти Ірландії») [1, с.16–17].

До 1998 року Суд діяв на непостійній основі і судовий механізм захисту прав людини, передбачений ЄКПЛ, включав три органи: Європейську комісію з прав людини (первісний розгляд скарг), Європейський суд з прав людини і Комітет 2 міністрів Ради Європи. З 1 листопада 1998 року (набрання чинності Протоколу № 11 до Конвенції) було докорінно змінено організацію системи ЄСПЛ. З цієї дати Суд діє як єдиний судовий орган за Конвенцією на постійній основі, а Комісію скасовано. З цієї ж дати фізичні особи можуть звертатись до Суду безпосередньо.

Суд розглядає індивідуальні (в основному) та міждержавні (рідше) заяви (справи) та виносить рішення стосовно стверджуваних порушень прав, гарантованих Конвенцією. Європейський суд з прав людини є не тільки гарантом ефективного захисту прав людини у межах європейського правового простору, але й зразком унікального для всієї світової громади органу судочинства. За час свого існування зі звичайного механізму контролю з обмеженою відповідальністю він перетворився у незалежний, постійний та найкрупніший міжнароднодіючий суд, рішення якого є обов'язко-

---

вими для 47 держав-членів Ради Європи. Щорічно в суд поступають близько 30 000 скарг. До юрисдикції суду належить, насамперед, забезпечення повного дотримання договірними сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та протоколами до неї (стаття 19 Конвенції). Це завдання ЄСПЛ виконує шляхом тлумачення норм Конвенції та розглядаючи скарги про порушення її положень як з боку держав (стаття 33), так і з боку фізичних осіб, неурядових організацій та груп осіб (стаття 34). Усунення наслідків порушення відбувається шляхом імплементації заходів індивідуального характеру, наприклад, через виплату відшкодування скаржнику, та заходів загального характеру [2].

Відповідно до статті 27 ЄКПЛ кількість суддів відповідає кількості держав учасниць Конвенції. Таким чином, на даний час суд складається з 47 суддів. Враховуючи таку кількість суддів та з огляду на великий потік заяв, що щорічно поступають на розгляд до Страсбургу, ефективність судового механізму та його дієздатність нерідко піддавалися сумніву. Саме тому Європейський суд з прав людини кілька разів підлягав реформуванню. Реагуючи на велику кількість справ, з 2004 року суд почав застосовувати процедуру винесення пілотних рішень. Ця процедура полягає у виявленні в рамках конкретної справи системних проблем у законодавстві країни, що спричинили порушення Європейської конвенції з прав людини. Після виявлення системної проблеми Суд у своєму рішенні зобов'язує країну вжити необхідних заходів для виправлення ситуації, що склалася [2].

Значною мірою унікальність ЄСПЛ забезпечується його незалежністю. Він не є підконтрольним чи підзвітним жодній інституції, в тому числі і Раді Європи. Тому на діяльність цієї судової інституції жоден суб'єкт чи жодна структура (державна або наддержавна) впливати не здатні, а всі свої повноваження ЄСПЛ реалізує безпосередньо, нікому їх не передає.

Забезпечення реальної незалежності ЄСПЛ засновується значною мірою також і на порядку обрання суддів. Держави, які є членами Ради Європи та приєдналися до ЄКПЛ, не можуть призначати суддів самостійно, вони подають кандидатури до Парла-

---

ментської асамблеї Ради Європи, яка обирає суддів з цих кандидатів. Також незалежність ЄСПЛ забезпечується його самостійністю щодо ухвалення власного Регламенту. У наукових джерелах ЄСПЛ характеризується як «надзвичайний засіб захисту порушених прав людини в європейських країнах».

Діяльність ЄСПЛ має важливі наслідки для забезпечення належного дотримання прав та свобод людини. Крім того, що держави учасники ЄСПЛ на основі рішень ЄСПЛ вносять зміни до національного законодавства і цим позитивно впливають на практику правозастосування, підвищують її ефективність, а отже і підвищують загальний рівень дотримання конвенційних та протокольних прав та свобод, багато з них враховують напрацювання ЄСПЛ, що безпосередньо їх не стосуються у процесі вдосконалення власного законодавства. Тому можна стверджувати, що на теперішній час діяльність ЄСПЛ виступає основною та найбільш ефективною європейською гарантією належного дотримання прав та свобод людини.

Одним з етапів реформування ЄСПЛ стало підписання Протоколу №16 до Конвенції 20 червня 2014 року. За цим протоколом було розширено консультативну юрисдикцію Європейського суду з прав людини, наділивши вищі судові установи країн-учасниць правом звертатися до ЄСПЛ з метою надання Судом консультативних висновків з ключових питань, щодо тлумачення або застосування прав і свобод, визначених Конвенцією або протоколами до неї, та визначив порядок розгляду таких звернень. Питання про необхідність видання консультативного висновку вирішує колегія у складі п'яти суддів Великої Палати ЄСПЛ. Водночас Комісар Ради Європи з прав людини та Висока Договірна Сторона, судова установа якої звернулася із запитом, мають право подавати письмові зауваження і брати участь у слуханнях щодо розгляду запиту. Консультативні висновки ЄСПЛ не мають обов'язкової сили, а відтак вони швидше за все матимуть рекомендаційний, дорадчий характер (стаття 5 Протоколу № 16). Протокол №16 до Конвенції вступив в дію 1 серпня 2018 року. Приєднання України до Протоколу № 16 мало б стати достатньо знаковою подією, оскільки Україна знаходиться у списку передових держав-респондентів у

ЄСПЛ. Також важливим є те, щоб держава або учасники судового процесу не використовували механізм звернення за консультуваннями висновком для затягування вирішення справи. У зв'язку з цим, необхідно розробити відповідні зміни до чинних процесуальних кодексів України. Зокрема, у них залишається невизначеним порядок та право сторони (учасника) процесу звертатися до Верховного суду з клопотанням про звернення за консультативним висновком до Європейського суду, обов'язок Верховного суду зупинити провадження до моменту отримання консультативного висновку [3, с. 360–361].

Отже, ЄСПЛ відіграє надважливу роль у сучасній європейській системі захисту прав людини, практика ЄСПЛ слугує дороговказом стандартів та кращих практик для ключових гравців на полі розслідування порушень прав людини. Цей дороговказ є невід'ємною частиною національного законодавства України і беззаперечним маркером орієнтованості країни на демократію, верховенство права, захист прав людини.

Література

1. Караман І. В., Козіна В. В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство. К.: ВАІТЕ, 2015. 136 с.

2. Точицький М. Реформа Європейського суду з прав людини. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/news/971-reforma-jevropesykogo-sudu-z-prav-lyudini> (дата звернення 04.04.2023 р.)

3. Чепель О. Правова природа консультативного висновку Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 357–361.

З. В. Кузнєцова

*к.ю.н., доц., доцент кафедри конституційного права та правосуддя
ОНУ імені І. І. Мечникова*

Е. А. Кузнєцов

*д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту та інновацій
ОНУ імені І. І. Мечникова*

ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ ПРИНЦИПІВ УПРАВЛІНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Процеси актуалізації базових факторів розвитку сучасного інноваційного суспільства, в першу чергу, залежить від розробки та практичного впровадження ефективних і результативних механізмів професійного менеджменту. Результативна якість управлінської діяльності створює умови для розвитку процесів четвертої промислової революції, якій дали назву Індустрія 4.0 [1, с. 243; 5, с. 217–218]. XXI століття дає старт для активного формування інтегрального менеджменту, який створює науково-практичний потенціал для якісного управлінського супроводу технологічного прогресу, особливо на основі штучного інтелекту третьої і четвертої хвилі розвитку [3, с. 100–102; 4, с. 46].

Вказані аспекти сучасного інноваційного розвитку потребують певної трансформації в розвитку менеджерської науки, аналітики і практики, які, в свою чергу, мають отримати можливості взаємодії з іншими науками і практиками щодо забезпечення їх інноваційної динаміки. На нашу думку, саме проблематика управлінського конституціоналізму, яка лежить на стику права, економіки і менеджменту, формує систему нового управлінського мислення і створює умови для впровадження якісних механізмів управлінського супроводу процесів сучасного технологічного прогресу.

Авторами раніше вже проводилися дослідження проблем управлінського конституціоналізму [2] і були сформовані деякі важливі принципи управлінського конституціоналізму (див.: табл. 1). В той же час, на нашу думку, виникає проблема не тільки збільшення активності щодо продовження дослідження даних про-

блем, а і створення механізмів практичного впровадження принципів управлінського конституціоналізму в постіндустріальному контексті їх розвитку. В даному випадку, є зрозумілим бажання дослідників професійної системи менеджменту знайти додаткові фактори і стимули для формування в умовах інноваційного розвитку адаптивних і якісних систем управління різноманітними суспільними і бізнесовими процесами. Щодо позиції дослідників і практиків юридичного напрямку, особливо в системі конституційного права, то необхідно зауважити наступне.

Таблиця 1

Принципи менеджерського (управлінського) конституціоналізму

Перший принцип	Критерієм оцінки лідера служить не успіх, досягнутий під час його діяльності, а положення організації після залишення ним посади керівника
Другий принцип	Менеджмент організації повинен дотримуватися правил, які не можуть бути ним змінені
Третій принцип	Критерієм оцінки менеджменту організації повинен бути не пік активності, не окреме видатне досягнення, а постійний і високий, але цілком досяжний рівень виконання з урахуванням довгострокових цілей
Четвертий принцип	В усіх випадках повинна бути певна посадова професійна компетенція, яка з'являється тільки в результаті конкретної управлінської підготовки та практичної перевірки професійних здібностей управлінців
П'ятий принцип	Механізм негайного виявлення некомпетентних менеджерів і лідерів, а також швидка їх заміна (а не постійна ротація на інші управлінські посади)
Шостий принцип	Механізм дії вертикальної та горизонтальної ротації управлінських кадрів у своїй основі повинен мати інтегральну оцінку професійних якостей представників системи менеджменту
Сьомий принцип	Необхідна розробка і впровадження механізму управлінського результативного супроводу прийнятих законів на усіх стадіях їх використання суспільством

Джерело: авторська розробка

Перше. Правове поле, яке створене в суспільстві, – це не тільки системні дозволи і правовий контроль на певну діяльність, але і, в першу чергу, створення необхідних умов та механізмів практичної реалізації положень визначеного закону. Досить важливо зазначити, що саме при практичній реалізації механізму впровадження положень закону виявляється його реальна необхідність і суспільна результативність. Тому механізм впровадження положень майже любого закону повинен мати свою чітко направлену менеджерську (управлінську) складову.

Друге. Сучасний інноваційний розвиток суспільства потребує стратегічно продуманих і практично вивірених законів щодо процесів четвертої промислової революції, ядром якої є використання розвинутих форм штучного інтелекту в промисловому виробництві. Це означає, що потрібна інтеграційна взаємодія права, економіки і менеджменту щодо забезпечення інноваційної динаміки технологічного, соціально-економічного і соціокультурного розвитку суспільства.

Третє. Сучасний інноваційний розвиток, який базується на процесах капіталізації інтелектуальних людських ресурсів, насамперед, у форматах інтелектуального, управлінського і емоційного капіталів, визначає в якості головного пріоритету саме управлінський капітал. Менеджерський (управлінський) капітал, який характеризується адаптивним якісним рівнем інноваційного розвитку професійної системи менеджменту, виступає головним фактором створення креативного класу і професійної еліти інноваційного суспільства.

Таким чином, необхідно забезпечити системність дій, щодо практичного впровадження принципів менеджерського (управлінського) конституціоналізму з позицій формування якісної системи професійного менеджменту, яка, в свою чергу, має забезпечувати стратегічну, технологічну і економічну основу конституційного ладу в країні. Суспільство трансформує і позитивно змінює тільки якісна (ефективна і результативна) система менеджменту.

Щодо постіндустріального контексту розвитку і впровадження принципів менеджерського (управлінського) конституціоналізму важливо зазначити, що об'єктивна необхідність ви-

---

рішення цієї проблеми з'явилася саме тоді, коли перед суспільством (не перед владою) остаточно закріпилася ідея системного розвитку процесів професіоналізації управлінської діяльності. Враховуючи, що менеджмент – це завжди про стратегію розвитку, а не про вчорашній і сьогоднішній день, то проблеми розробки механізмів мотивації суспільства щодо розвитку процесів професіоналізації управлінської діяльності потрібно починати якомога раніше. В той же час, дозволимо собі запропонувати деякі пропозиції щодо активізації цих процесів для українського суспільства (див.: табл. 1).

Перший принцип. Професіоналізм в менеджменті потребує системної, довгострокова і спеціалізованої підготовки. Системність управлінських дій – це вміння досліджувати і позитивно використовувати релевантну інформацію про стан економічної організації в минулому, теперішньому і майбутньому часі. Системність є об'єктивно природнім явищем для професійного менеджменту, а тому, в умовах інноваційного розвитку, оцінка керівника теж є системною, а не фрагментарною.

Другий принцип. Професійний менеджмент повинен вміти досягати необхідних позитивних результатів не порушуючи чинне законодавство. Якщо, існує правове поле, таких можливостей не дає, або значним чином обмежує, законодавчу базу потрібно змінювати. Цей процес змін стає в професійному сенсі найбільше результативним через розвиток системи дієвого лобіювання для інклюзивних професійних громадських організацій (наприклад, Асоціації професійного менеджменту України).

Третій принцип. Така позиція має характеризувати професіонала влюбій сфері діяльності, але для професійного менеджменту відсутність системної інноваційної динаміки розвитку є абсолютно неможливою ситуацією. Зрозуміло, що пікові форми ефективності і результативності не можуть бути в постійному режимі розвитку управлінського процесу, але можливий спад повинен розглядатися як стимул до вирішення нових проблем і досягнення нових пікових результатів. Кризові точки (проблеми) завжди виникають в управлінській діяльності, але їх необхідно розглядати як професійну мотивацію до інноваційного розвитку.

Четвертий принцип. Необхідна зміна пріоритетів професійної підготовки кадрів менеджменту. Так, первинна менеджерська освіта (бакалаврат і магістратура) має мати фундаментальний характер засвоєння спеціальної менеджерської підготовки, а розвиток адаптаційної професійної підготовки менеджерів – це швидке спеціалізоване навчання для заняття конкретної управлінської посади в конкретній економічній організації. Зрозумілим є факт, що спеціалізована адаптаційна підготовка менеджерів є неможливою без попереднього засвоєння фундаментальних знань з менеджменту. Системне професійне навчання кадрів менеджменту проходить на протязі усієї їх управлінської кар'єри.

П'ятий принцип. Розробка критеріїв і показників інтегральної якості кадрів менеджменту, коли ефективність (потенціал) адаптована для появи результативності дій менеджерів. Результативність кадрів менеджменту є важливішим компонентом, але в інноваційній економіці вона буде неможливою без ефективності, тобто адаптованої попередньої професійної підготовки. Деякі важливі критерії оцінки можуть бути у вигляді закону (наприклад, Закон України «Про професіоналізацію управлінської діяльності»). Більшість критеріїв і показників управлінської діяльності формуються в системі корпоративних правил і кодексів окремих економічних організацій.

Шостий принцип. В умовах постіндустріального розвитку, який характеризується розвитком інноваційних потреб суспільства, визначною потребою є досягнення інтегральної якості професійної системи менеджменту. Потрібен розвиток інтегральної взаємодії, з однієї сторони, – це взаємодія науки, аналітики і практики менеджменту, а з другої сторони, – інтегральна взаємодія менеджерської науки, менеджмент-освіти і інноваційної управлінської практики [3, с. 27–29]. Потрібно також зазначити, що взаємодія права і менеджменту дає поштовх для взаємодії усього спектру, насамперед, аксіологічних наук та існуючих і віртуальних практик в різних сферах інноваційної діяльності.

Сьомий принцип. Підтримка процесу впровадження принципів менеджерського (управлінського) конституціоналізму май сприяє якісному опрацюванню нині існуючої законодавчої бази

щодо інноваційного розвитку різних сфер суспільної діяльності. Законодавче поле не тільки створює правила для початку діяльності, але і формує системні можливості досягнення соціально значущого і комерційно необхідного результату.

Отже, дослідження системних факторів постіндустріального контексту в розвитку принципів менеджерського (управлінського) конституціоналізму доводить, що інноваційна економіка якості головної суспільної цінності розглядає саме інновацію. Створення інновацій і забезпечення реалізації повного інноваційного циклу системно залежить від якісного інтегрального розвитку професійної системи менеджменту, а практична результативність цього процесу залежить, в тому числі, від актуалізації процесів впровадження принципів менеджерського (управлінського) конституціоналізму.

Література

1. Гупта С. Цифрова стратегія. Посібник із переосмислення бізнесу. К.: Вид. група КМ-БУКС, 2020. 320 с.

2. Кузнецов Е. А., Кузнецова З. В. Актуалізація принципів управлінського конституціоналізму професійної системи менеджменту. Актуальні проблеми економіки і менеджменту: теорія, інновації та сучасна практика : монографія. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. С. 309–324.

3. Кузнецов Е. А., Кузнецова З. В. Принципи конституціоналізму професійної системи менеджменту. *Правова держава*. 2017. № 27. С. 34–41.

4. Кузнецов Е. А. Професіоналізація менеджменту: інноваційна парадигма в контексті Індустрія 4.0 : майстер-клас. Матеріали науково-методологічного семінару. Одеса: Фенікс, 2022. 130 с.

5. Морган Дж. Лідер майбутнього. 9 навичок та ідей, що зробить вас успішним и в наступні 10 років. Х.: Віват, 2022. 320 с.

6. Чаморро-Премузик Т. Чому так багато некомпетентних чоловіків стають лідерами (і як це змінити)? Х.: Віват, 2020. 224 с.

А. С. Платонова
здоб. І курсу економіко-правового факультету
ОНУ імені І. І. Мечникова
Науковий керівник: к.ю.н., доц. С. В. Пілюк

ПИТАННЯ ЛЕГІТИМНОСТІ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Виникнення та поширення такого поняття як УПЦ викликало за собою питання «чи доречний на території України Московський патріархат»? Актуальність даної теми зросла після повномасштабного вторгнення Росії на територію України, адже думки людей розділились. Українці влаштовують мітинги та протести, доводячи та відстоюючи свою думку, щодо релігії.

З точки зору правового регулювання цього питання треба зазначити, що в Україні у 2018 році був прийнятий Закон «Про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійних організацій» щодо підтримки різноманіття українського православ'я». Цей закон забороняє використання назв «Московський патріархат» та «Українська православна церква (Московського патріархату)» та встановлює процедуру для переходу релігійних громад з Московського патріархату до новоствореної Української Православної Церкви. Однак, цей закон не передбачає жодних заходів щодо фізичного знищення церковних споруд або руйнування Московського патріархату в Україні [1].

Не можливо не зауважити, що з метою захисту національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, запобігання колабораціонізму, припинення розпалювання міжрелігійної ворожнечі та дестабілізації релігійного середовища в Україні, народним депутатом України Савчуком О. В. запропонований законопроект «Про заборону Московського патріархату на території України» [2]. Відповідно до тексту всіх статей цього Закону, можна зробити висновок, що він передбачає визнання діяльності Російської православної церкви в Україні нелегітимною, а її представників – непридатними для релігійної діяльності в Україні. Закон передбачає створення Православної церкви України на ос-

---

нові Української православної церкви (Київського патріархату) та Української автокефальної православної церкви.

Питання про доцільність Московського патріархату в Україні є складним і має різні точки зору. Є прихильники існування Московського патріархату в Україні, вони посилаються на історичні та культурні зв'язки між Україною та Росією, а також на віруючих, які вважають цю церкву своєю. Інші – стверджують, що Московський патріархат не доцільний в Україні з багатьох причин. Наприклад, вони вважають, що Московський патріархат виступає не тільки релігійною, але і політичною організацією, яка підтримує агресивну зовнішню політику Росії щодо України. Також зазначають, що Московський патріархат не відповідає інтересам української нації та її духовних потреб, а також відстає від української мови та культури.

Восени минулого року СБУ почала масові обшуки храмів і монастирів УПЦ (Московського патріархату) у багатьох областях України. За результатами обшуків порушили низку кримінальних справ проти священників та єпископів. Щодо частини єпископів запровадили санкції РНБО, а Президент України припинив українське громадянство 13 церковникам та проголосив курс на очищення духовної сфери від впливу Росії [4].

В умовах війни Росії проти України було б добре запровадити заходи посиленого державного моніторингу абсолютно всіх організацій, і релігійних, і світських, які мають певні зв'язки із державою-агресором. У разі релігійних організацій можна говорити про канонічні, організаційні та фінансові зв'язки [3].

Крім того, варто звернути увагу, що УПЦ (Московського патріархату) ніколи не була і не є самостійною структурою, це складова московського патріархату, яка від грудня 2017 року втратила будь-які ознаки самостійності та незалежності в управлінні, що прописано у грамоті Алексія II, поданій ще в 1990 році. В новому статуті московської патріархії у розділі 10 чітко вказано, що може робити УПЦ (Московського патріархату). Її повноваження були в деяких сферах майже повністю ліквідовані. Якщо раніше церква могла створювати чи ліквідовувати єпархії, призначати єпископів, то зараз це все можливе через благословення московського центру [5].

Окремо, необхідно зазначити, що проблема Московського патріархату в Україні пов'язана з багатьма чинниками, зокрема з історичними, культурними, релігійними та політичними питаннями. Основні проблеми, пов'язані з Московським патріархатом в Україні, можна визначити наступним чином:

1. Політичний вплив: Московський патріархат є релігійною і політичною організацією, яка має вплив на політику в Росії та в Україні. Багато українців вважають, що Московський патріархат використовує свій вплив для підтримки російської агресії проти України.

2. Культурні та історичні питання: Московський патріархат не відповідає інтересам української культури та мови. Церква відстає від української культури та не визнає українську мову як офіційну мову. Також історичні зв'язки між Україною та Росією не завжди були позитивними, і це може викликати додаткові проблеми.

3. Духовні питання: Багато віруючих в Україні прагнуть зберегти свої традиції та вірування, і вони вважають, що Московський патріархат не відповідає їхнім потребам. Наприклад, багато людей хочуть мати вільний вибір між різними українськими церквами, а не бути залежними від Московського патріархату.

Виходячи з викладеного, можна зазначити, що проблема Московського патріархату в Україні полягає в його впливі на політику. Також важливо зауважити, що згідно Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» кожен має право обирати релігію, але за умови, якщо церква не стосується політики. Адже, в такому випадку, це вже виходить за рамки релігії та віри, і має на меті вплив на свідомість людини.

Підсумовуючи, треба визнати, що проблема московського патріархату в Україні є складною і багатогранною, та її вирішення потребує комплексного підходу:

1, Підтримка прав України: Україна повинна забезпечити своїм громадянам свободу віросповідання та релігійну незалежність, в тому числі у відношенні до релігійних організацій. Уряд України повинен підтримувати дії православної церкви, яка бажає

відокремитися від московського патріархату та створити самостійну церкву в Україні.

2. Дипломатичні зусилля: Україна повинна просувати свої інтереси на міжнародному рівні, зокрема в контексті релігійних відносин. Наприклад, Україна може звернутися до інших православних церков та їхніх владик, щоб отримати їхню підтримку в питанні відокремлення від московського патріархату.

3. Діалог із представниками московського патріархату: Україна повинна знаходити шляхи діалогу з представниками московського патріархату та заспокоїти ситуацію відокремлення церков. Важливо показати, що створення самостійної української церкви не є ворожнечею до Росії або до російської православної церкви.

4. Українська православна церква: Одним з можливих варіантів є створення української православної церкви, яка була б самостійною та відокремлена від московського патріархату.

Література

1. Про свободу совісті та релігійних організацій : Закон України № 2662 від 20.12.2018р. URL: <https://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 06.04.2023 р.)

2. Про заборону Московського патріархату на території України : Проект Закону України від № 7204 від 22.03.2022 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ЛЮ7172А?an=17> (дата звернення: 06.04.2023 р.)

3. Левченко Т. УПЦ (не) Московського патріархату: чи може держава заборонити церкву? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/chy-mozhe-derzhava-zaboronyty-upc-mp/32203175.html> (дата звернення: 08.04.2023 р.)

4. Україна УПЦ і далі є частиною Російської православної церкви - висновок спецкомісії. Що це значить? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64485904> (дата звернення: 08.04.2023 р.)

5. Чорна С. Московський патріархат у російській війні проти України. *Голос України*. 27.12.2022. URL: <http://www.golos.com.ua/article/367158> (дата звернення: 08.04.2023 р.)

М. О. Ровний

здоб. І курсу економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: д.ю.н., проф. Т. В. Степанова

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОГАЛИНИ РЕФОРМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Коли в 1991 році радянський державний апарат розвалився, його привід залишився та осів у державних інституціях. З 2014 року українська система змінилась. Одним з рушіїв змін та реформ є децентралізація. В 2021 році тогочасний міністр розвитку громад та територій України О.Чернишов проголосив завершення першого етапу реформи місцевого самоврядування [1], тому ми зможемо вже проаналізувати нинішній стан децентралізації, що є метою цієї роботи.

Сутність кожної реформи – тривала перебудова певної державно-правової інституції, яка змінює правовідносини, але залишає принципові засади. Децентралізація в Україні, яка розпочалась незабаром після перемоги Революції Гідності, мала на меті створити нові засади самоврядування. Але децентралізація розпочалась ще під час вступу України до Ради Європи. В липні 1997 року Україною було ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування (далі – Хартія). З часу ратифікації і до сьогодні визначена модель місцевого самоврядування ще не відповідає обраній моделі децентралізації, оскільки наша країна досі не імплементувала усі 30 статей Хартії. Досі є суперечність між Хартією та законодавством України, оскільки Конституційним Судом України жодного разу не було проведено аналізу суперечностей Хартії та чинного законодавства, і тому виникають проблеми її реалізації.

Одна з найголовніших суперечностей Хартії до законів України – відсутність розмежування громадян та жителів адміністративно-територіальної одиниці. Згідно ст. 70 Конституції України право голосу мають виключно громадяни України, але за ст. 141 Основного Закону «до складу сільської, селищної, міської, ра-

---

йонної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування» [3]. На перший погляд, суперечності нема, але цілком реальною ситуацією може бути, що жителем адміністративно-територіальної одиниці може бути не лише громадянин України. Відносно цього факту для іноземців порушується ст. 38 Конституції України, оскільки обирати представників до місцевої ради можуть лише громадяни. Отже, наданням права голосу жителям-іноземцям адміністративно-територіальної одиниці, згідно Конвенції про участь іноземців у суспільному житті, ми позбавимось даної прогалини. Проте для надання дозволу приймати участь на виборах, на мою думку, необхідні певні вимоги, такі як: останні п'ять років постійного проживання на території України, володіння державною мовою та посвідка на постійне проживання.

Згідно п. 2 ст. 4 Хартії: «Органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене із сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене жодному іншому органу» [4]. У даному випадку Конституція України суперечить нормі Хартії, оскільки за ст. 143 Конституції органи місцевого самоврядування можуть діяти лише в рамках і межах тих повноважень, які зазначені Конституцією та законами України [1]. Як відомо, основою роботи місцевого самоврядування є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Згідно ст. 25 зазначеного Закону: «Сільські, селищні, міські ради правомочні розглядати і вирішувати питання, віднесені Конституцією України, цим та іншими законами до їх відання» [5]. Таким чином можна побачити, що Конституція України обмежує самостійність органів місцевого самоврядування та ставить рамки, в межах яких можуть діяти місцеві ради. Рішенням цієї прогалини вбачається у переробці всього XI розділу Основного Закону України, в якому необхідно прописати основну ідею згідно пунктів Хартії: «дозволено все, що не заборонено законом».

Окремо слід зазначити реформу Конституції 2004 року, коли окрім зміни форми державного правління змінився строк повноважень органів та представників місцевого самоврядування і

його було розширено з чотирьох до п'яти років. З одного боку, безумовно, дана зміна надає більше часу для реалізації передвиборчої програми та покращення територіально-адміністративної одиниці. Негативною стороною є той факт, що у такому випадку порушується здійснення влади народом за статтею 5 Конституції України, і у такому випадку постає питання можливої узурпації влади на місцях. Таким чином, рішенням даної прогалини є унормування максимальної кількості строків, на які може обиратись голова ради певної адміністративно-територіальної одиниці.

Підсумовуючи, можна зазначити, що розпочавши реформу децентралізації у 2014 році, Україна пройшла великий шлях від централізованого управління до відносної свободи місцевого самоврядування. Однак на сьогоднішній день ще залишаються прогалини чинного законодавства відносно Європейської хартії місцевого самоврядування у деяких питаннях реформи. Проте, незважаючи на дані факти, результат першого етапу є значним, про що каже не тільки статистика, але й міжнародне визнання Єврокомісією факту, що децентралізація в Україні може слугувати прикладом для інших країн світу, як один з найкращих прикладів.

Література

1. Чернишов О. Регіональні стратегії розвитку затверджені в кожній області України. *Офіційний веб-сайт Міністерства розвитку громад та територій України*. 11.11.2021. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/oleksij-chernyshov-regionalni-strategiyi-rozvytku-zatverdzeni-v-kozhnij-oblasti-ukrayiny/> (дата звернення: 05.04.2023).

2. Матеріали до проведення європейського тижня місцевої демократії в Україні / *Асоціація міст України та громад та Фондом сприяння місцевому самоврядуванню України*. Київ, 2007. 74 с. URL: https://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000001/1741.doc (дата звернення: 05.04.2023).

3. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 №254к/96ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 03.04.2023).

---

4. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 №994_036. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 08.04.2023).

5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 №280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 08.04.2023).

С. С. Синєгрибова

здоб. І курсу економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., доц. З. В. Кузнєцова

ОСНОВНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ

У сучасній теорії прав людини основні права визначаються як конституційні, які мають специфічні властивості такі як невідчужуваність та природність, тобто належать кожній людині від народження. Дослідженню правової регламентації забезпечення прав людини присвячено багато праць як зарубіжних так і вітчизняних вчених, у яких особливу увагу присвячено соціальним та трудовим правам. Існуюча світова система захисту прав людини є результатом тривалого поетапного історичного розвитку. Осмислення та наукове дослідження основних, фундаментальних, конституційних прав людини досить широко поширилося в середині XIX ст. та лише після Другої світової війни в середині XX ст. отримало державами юридичне визнання та вже почало розглядатися на національному та міжнародному рівнях. В ті часи у спеціальній юридичній літературі конституційні права почали формулюватися як основні, які встановлюються в основних законах держави для забезпечення правового статусу людини і громадянина з відповідними гарантіями цих прав. Крім того, з'являються нові основоположні права людини та опрацьовуються новітні юридичні механізми реалізації цих прав, які спрямовані на захист рівного громадянства та поваги до людської гідності.

У сучасному світі вже склалася певна традиція розглядати систему основних прав людини у трьох вимірах: 1) як самостійне й нетотожне міжнародному гуманітарному праву міжнародне право прав людини; 2) регіональне право прав людини, уособлене, до прикладу, європейським чи міжамериканським правом прав людини; 3) національне право прав людини, найперше уособлене національним конституційним правом відповідної держави. Так, членкиня Консультативної ради при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, керівниця проекту Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень», докторка юридичних наук, Ганна Христова визначає основні права людини як «корпус норм і принципів, спрямованих на захист та просування прав людини на міжнародному, регіональному та національному рівнях» [1, с. 22].

Проблема реалізації, забезпечення та гарантування прав і свобод людини в Україні на сучасному етапі посідає центральне місце в механізмі реалізації міжнародних та європейських стандартів прав людини. Ці основні права відображені у низці міжнародно-правових актів, в актах Ради Європи та Європейського Союзу, які встановили загальнолюдські стандарти прав та інтересів особистості та визначають рівень, який держава не може знижувати. Вже багато років права і свободи людини перестають бути тільки внутрішнім питанням держави, а набувають значущості для всього міжнародного співтовариства. Виникає тенденція визнання обсягу прав і свобод особистості не тільки конкретними особливостями того чи іншого суспільства, а й розвитком загальнолюдських цінностей та правової культури.

Декларація прав Вірджинії 1776 р. (США) визнається першим актом, який закріплює права людини. Основні ідеї цього акту були розвинуті в Декларації незалежності Сполучених Штатів Америки 1776 р. Зазначені Декларації у частині прав людини отримали розвиток у Конституції США 1787 р. та 10 поправках до неї, відомі як Білль про права. Також, в історичному аспекті розвитку законодавства про основні права людини, слід визнати важливу роль Великої французької революції, правовими наслідками

якої є прийняття історичного правового акту – Декларації прав людини і громадянина 1789 р.

Біль про права людини, який включає Загальну декларацію прав людини 1948 р. [2], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. [3], Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. [4]. Факультативний протокол № 1 та Факультативний протокол № 2 до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права вносить зміни до правосуб'єктності людини, яка вже автоматично стає суб'єктом не тільки національного права, а й міжнародного права. Виходячи з основних положень міжнародно-правових актів усі особи, що мешкають у державі, яка є учасницею вказаних вище пактів або на яких поширюється юрисдикція цієї держави, отримують можливість користуватися правами, встановленими цими пактами незалежно від національності, місця проживання, статі, етнічної приналежності, кольору шкіри, релігії, мови або будь-яких, політичних чи інших переконань, майнового становища та інших ознак. Виникає обов'язок для кожної держави, яка приєдналася привести своє національне законодавство у відповідність до змісту вимог пактів та як наслідок виникає умова пріоритетності міжнародно-правового акту над внутрішнім законодавством певної держави. Стаття 2 Факультативного протоколу №1 до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права визначає можливість кожного громадянина, право якого порушено, безпосередньо звернутися до Комітету з прав людини при ООН, якщо вичерпано усі внутрішні засоби правового захисту. Така можливість безпосереднього звернення до державних міжнародних органів із захисту прав і свобод людини також є і у громадян нашої держави. Крім того, така можливість безпосереднього звернення передбачена у Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод від 4 листопада 1950 року [5], у якій зазначено, що людина може звернутися до Європейського суду з прав людини коли вичерпано усі внутрішні державні засоби правового захисту, передбачені національним законодавством. Україна повністю на своїй території визнає ст. 25 Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. та визнає повноваження Європейської комісії з прав люди-

---

ни приймати від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб заяви на ім'я Генерального секретаря Ради Європи про порушення Україною встановлених у Конвенції та ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної юрисдикції Європейського суду з прав людини, в усіх питаннях, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції. Забезпечення та утвердження основних прав громадян ЄС здійснилося також у проголошеній 7 грудня 2000 р. Хартії основоположних прав ЄС. Джерелами Хартії визнаються: «а) загальні конституційні традиції та міжнародні зобов'язання держав-членів; б) установчі договори Європейських співтовариств та Європейського Союзу; в) Конвенція Ради Європи про захист прав людини та основних свобод 1950 р.; г) основними джерелами соціально-економічних прав – Хартія Співтовариства про основоположні соціальні права трудящих і Європейська соціальна хартія (переглянута); д) прецедентне право європейських судів – Суду Європейських співтовариств і Суду з прав людини» [6]. Зауважимо, що основна частина європейських соціальних та трудових стандартів закріплена в Європейській соціальній хартії [7] (переглянута 3 травня 1996 р. і містить перелік із 31 прав та принципів), яка хоча і прийнята в рамках Ради Європи, проте є зразком для законодавства Європейського Союзу.

У національному законодавстві основні права і свободи людини визначаються у Конституції України [8]. Конституція України відображає основні права і свободи відповідно до змісту пактів ООН про права людини. При цьому формулювання Загальної декларації прав людини і Міжнародних пактів про громадянські та політичні, економічні, соціальні та культурні права буквально відтворені у тексті Основного Закону нашої держави. Насамперед, це стосується більшості соціальних та трудових прав. У ст. 24 Конституції України закріплений принцип рівності конституційних прав і свобод та рівності громадян перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за

мовними або іншими ознаками. Передбачено гарантії забезпечення рівності прав жінок і чоловіків.

Отже, у сучасній теорії прав людини під основними правами людини визначаються права, які містяться у конституції держави та міжнародно-правових актах про права людини, в актах Ради Європи та Європейського Союзу, а саме у Міжнародному Біллі про права людини, а також в Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р., Хартії Європейського Союзу про основоположні права від 07.12.2000. Крім того, порівняльно-правовий аналіз норм Конституції України з положеннями міжнародних актів про права людини, дозволяє дійти висновку, що в цілому Конституція України у частині закріплення основоположних прав відповідає Загальній декларації прав людини, Пактам про громадянські та політичні права, про економічні, соціальні та культурні права та іншим міжнародним актам про права людини та актам Ради Європи та Європейського Союзу.

Література

1. Христова Г. Типи та особливості зобов'язань держави у сфері прав людини. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. Numărul 4-2(32). 2018. С. 22–28. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/4/part_2/5.pdf (дата звернення: 07.04.2023).

2. Загальна декларація прав людини: прийнята та проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 № 217 А (III). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 27.03.2023).

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 03.04.2023).

4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 03.04.2023).

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.04.2023).

---

6. Хартія Європейського Союзу про основоположні права від 07.12.2000. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-uevropejskogo-soyuzu/> (дата звернення: 05.04.2023).

7. Європейська соціальна хартія 1961р. (переглянута) / редакція від 07.09.2016р./ URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 05.04.2023).

8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 05.04.2023).

Т. Ю. Тарасевич

*к.ю.н., доц., доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ У СФЕРІ БІОМЕДИЦИНИ

Метою існування принципів права є формування правового ідеалу в найзагальніших, фундаментальних положеннях, зокрема і в Конституції. Крім того, основні засади мають особливе теоретичне, правотворче, правозастосовне значення, що можуть виконувати функції права. Адже принципи права є нормативною формою вираження конституційних цінностей: принцип безперешкодного здійснення прав людини, принцип свободи, рівність учасників правовідносин. Принципи, поруч із нормами, є складовим елементом чинного права [1, с. 128]. І всі норми права мають відповідати конституційним принципам.

Принципи права – це одна із форм права, це засоби правового регулювання суспільних відносин, так би мовити, «дорожня карта» для правотворчих органів у процесі конкретизації ними принципів права та вироблення норм права. По суті, принципи права і норми права – різні регулятори суспільних відносин. Принципи права є первинним елементом системи права, які можуть застосовуватись безпосередньо [2, с. 22–28].

Важливою тенденцією розвитку системи і змісту принципів біоюриспруденції є їх активне застосування та тлумачення в практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Серед актуальних справ можна навести приклади правового захисту суб'єктів біоюриспруденції на основі застосування принципів поваги до гідності, автономії особистості, захисту генетичної недоторканності людини та інших пов'язаних з ними принципів біоюриспруденції. Так, під час розгляду справи «Ельберте проти Латвійської Республіки» [3], (про порушення ст. 3 і ст. 8 Європейської конвенції з прав людини у зв'язку з вилученням судово-медичними експертами тканин з тіла померлого чоловіка без згоди заявниці) ЄСПЛ вважав за потрібне враховувати Керівні принципи ВООЗ щодо трансплантації людських клітин, тканин та органів (схвалено на 63-й Сесії ВООЗ 21.05.2010, Резолюція WHA63.22). ЄСПЛ встановив порушення ст. 8 Конвенції, оскільки як близька родичка заявниці мала право висловити згоду або відмову на вилучення тканин померлого чоловіка [4].

Отож принципи мають властивість «вагомості» або «важливості», тимчасом як усі норми права обов'язкові рівною мірою.

Загалом, на думку Б. Островської, біоетичні принципи визначають межі допустимого втручання у природу людини, а також встановлюють заборону чи обмеження будь-якої діяльності, яка може становити загрозу життю, здоров'ю та гідності людини. На переконання вченої, усі біоетичні принципи перебувають у тісній взаємодії, оскільки спрямовані на захист життя, здоров'я та гідності людини. До основних біоетичних принципів, на її думку, належать: принцип заборони дискримінації (недискримінації), добровільної інформованої згоди особи (на проведення наукових досліджень і медичних втручань) та конфіденційності, заборони фінансової вигоди щодо використання тіла людини, його частин, переваги користі над шкодою, пріоритету людини, особистої автономії, цілісності особи тощо [5, с. 38–54].

Очевидно, що перше місце у списку біоетичних принципів посідає принцип автономії особистості. Що стосується інших принципів, то вони виступають в різному «наборі» й іноді несуть

різний зміст, що відображає специфіку регіональних підходів до прав людини, національних традицій і цінностей.

Автономія особистості – принцип біомедичної етики, оснований на єдності прав лікаря і пацієнта, що передбачає їхній взаємний діалог, при якому право вибору і відповідальність не зосереджуються цілком у руках лікаря, а розподіляються між ним і пацієнтом. Згідно із цим принципом прийняття надійного в етичному сенсі медичного рішення основане на взаємній повазі лікаря і хворого та їхній активній спільній участі в цьому процесі, що вимагає компетентності, інформованості пацієнта і добровільності ухвалення рішення.

Як наголошує О. Пастернак, система цінностей і ставлення до них визначає рівень суспільного розвитку на основі активізації антропологічного чинника. Втручання людини у природу та у власне буття призвело не тільки до науково-технічного прогресу, а й до зміни аксіологічної парадигми та моделі сприйняття приватності особи, цілісності її як тілесної і духовної істоти [6]. З огляду на це цілісність як принцип – це те, що забезпечує тотожність особистості самій собі, її самоідентифікацію, і тому не повинно піддаватися маніпуляціям або руйнуванню. Цілісність пов'язана зі «життєвою історією» індивіда, яка створюється пам'яттю про найважливіші події власного життя й інтерпретацією життєвого досвіду. Інакше кажучи, це унікальність, індивідуальність і неповторність особистості. На жаль, деякі медичні втручання, які мають благу мету відновити здоров'я людини, поліпшити його стан, часто бувають пов'язані з порушенням цілісності. Потреба захищати психофізичну цілісність людини, мінімізувати її порушення вимагають розробки етичних і правових норм, що стосуються, зокрема, генетичних маніпуляцій і втручань у генетичну структуру індивіда, проблеми використання частин людського тіла – органів, тканин тощо.

Останнім часом дедалі більш обговорюваним у біоетиці стає принцип обережності, покликаний регулювати ухвалення рішень і ведення дослідницької та клінічної діяльності, коли наслідки її не є визначені і викликають побоювання через непередбачуваність або несприятливий розвиток ситуації.

Цей принцип ґрунтується на почутті відповідальності тих, хто ухвалює рішення, робить прогнози і виконує діяльність в умовах ризиків (біомедичних, генетичних тощо), щоб уникнути або зменшити морально неприйнятний збиток. Під останнім розуміють збиток, який загрожує життю або здоров'ю людей; є серйозним і практично непоправним; завдається без належної уваги до прав тих, кому заподіюється.

Вітчизняна концепція біомедичної етики будується на універсальних принципах – і американських, і європейських, – але дещо схиляється в бік їх соціологізації [7]. Підтвердження тому – принципи конфіденційності та секретності в їх застосуванні в галузі клінічної медицини та біомедичних досліджень.

У цьому зв'язку варто коротко проаналізувати принцип конфіденційності.

Отже, принцип конфіденційності (нерозголошення лікарської таємниці) – це принцип біомедичної етики, що виявляється у взаємній довірі між лікарем і пацієнтом [8, р. 35–38]. Існує два види етичних аргументів, які вимагають дотримання принципу конфіденційності. Перший – утилітаристський, що ґрунтується на міркуваннях корисності. Суть його в тому, що порушення конфіденційності різко погіршує взаємини пацієнта і лікаря й ускладнює виконання останнім своїх обов'язків. Другий – деонтологічний – спирається на гуманістичні моральні міркування, за якими кожен індивід як член суспільства має право сам вирішувати, кому і якою мірою його думки, переживання, почуття, відомості про обставини його життя можуть бути повідомлені.

Конфіденційність передбачає суворе дотримання лікарської таємниці, надійне зберігання лікарем інформації, отриманої від пацієнта, анонімність проведених досліджень, мінімізацію втручання в особисте життя пацієнта, ретельне зберігання конфіденційних даних та обмеження доступу до них не тільки за життя, але й після смерті пацієнта. У дотриманні принципу конфіденційності проявляється відданість інтересам пацієнта, професійна чесність і порядність лікаря. Збереження в таємниці інформації, що стосується пацієнта, дотримання секретності визначається правом кожної людини на невтручання у сферу її приватних інтересів.

Основний тягар моральної відповідальності за дотримання або недотримання секретності та конфіденційності несе, звичайно ж, той, кому безпосередньо була довірена таємниця – лікуючий лікар або медик-дослідник. До змісту поняття лікарської таємниці входять, так би мовити, дві таємниці: по-перше, відомості про хворого, отримані від нього самого, його родичів, близьких йому людей, по-друге, відомості, отримані під час діагностування, обстеження хворого або проведення медичних досліджень – інформація, яку треба або не треба довіряти хворому, «непосвяченим», громадськості. Ці два аспекти лікарської таємниці, переплітаючись між собою, породжують низку етичних проблем. Зокрема, на яких моральних принципах і правових нормах оснований інститут лікарської таємниці? Чи має лікарська таємниця етичні і юридичні межі?

Варто обумовити, що дотримання лікарської таємниці – це категоричний імператив медицини, що має глибокий гуманістичний сенс. Медична таємниця виступає своєрідною перевіркою моральної культури кожного медика як професіонала і людини. І якщо погодитися з тим, що моральне кредо медика – його професійний обов'язок, що вимагає вважати благо пацієнта пріоритетною метою, то збереження лікарської таємниці – один із проявів цього обов'язку.

У зв'язку із цим постає питання про міру моральної відповідальності лікаря за збереження лікарської таємниці під час лікування, а медичного закладу загалом – під час організації та проведення досліджень.

Моральна відповідальність має доповнюватися юридичною відповідальністю за «потаємність» особистого життя людини [9]. У ст. 80 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» вказано, що «особи, винні у порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством».

Література

1. Рабінович П. М. Принципи права. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученка та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998–2004. Т. 5. 2003.

---

2. Зайчук О. В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 22–28.

3. Гришук О. Принципи права: філософсько-правовий вимір. *Вісник Львівського університету. Сер. юридична*. 2015. Вип. 61. С. 16–23.

4. Beauchamp T. L., Childress J. F. Principles of biomedical ethics. New York, Oxford: Oxford University Press, 1994. 546 p.

5. Островська Б. Біоетичні принципи як утвердження в міжнародному праві нового рівня захисту прав людини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 38–54.

6. Пастернак О. О. Універсальні принципи біоетики як антрополого-правові орієнтири правосуддя. *Науковий вісник Львівського державного університету*. 2017. № 3.

7. Громовчук М. В. Реалізація та захист соматичних прав людини у процесі біомедичних досліджень: релігійний та правовий аспект: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Ужгород, 2021. 37 с.

8. Veatch R. M. Theories of bioethics. *Eubios Journal of Asian and International Bioethics*. 1999. № 9. P. 35–38. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11616.htm> (viewed on 26.02.2023).

9. Rendtorf J. D., Kemp P. Basic ethical principles in European bioethics and biolaw. Autonomy, dignity, integrity and vulnerability. Guissona: Impremta Barnola, 2000. Vol. 1. 428 p.

О. О. Трофименко

здоб. І курсу магістратури економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., доц. М. О. Саракуца

ПОНЯТТЯ КІБЕРПРОСТОРУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Незважаючи на стрімке зростання популярності терміну «кіберпростір», він був введений в науковий обіг відносно недавно, але все частіше його використовують у правовій доктрині.

Сьогодні зазначене поняття можна зустріти в міжнародно-правових актах, національних джерелах права, а також в доктринальних працях зарубіжних та вітчизняних науковців

Держави та міжнародні установи вживають термін «кіберпростір», але єдиного нормативного тлумачення ще не надано. Але спроби в цьому напрямку тривають.

Так, за офіційними документами Євросоюзу, кіберпростір – це віртуальний простір, у якому циркулюють електронні дані світових персональних комп'ютерів.

У Німеччині вважають, що кіберпростір – це вся інформаційна інфраструктура, яка доступна через Інтернет поза будь-якими територіальними кордонами.

С. Гнатюк запропонував наступне визначення: кіберпростір – це віртуальний простір, що отриманий у результаті взаємодії користувачів, програмного та апаратного забезпечення, мережеских технологій (у т.ч. Інтернет) для підтримки управління процесами перетворення інформації (електронних інформаційних ресурсів) з метою забезпечення інформаційних потреб суспільства [1].

Враховуючи колосальний вплив Інтернету на комунікацію, на соціально-економічні, культурні та політичні процеси в суспільстві, на інші ключові сфери життєдіяльності, право на доступ до Мережі плавно увійшло до міжнародної системи прав людини. У 2007 році Радою Європи було прийнято Рекомендацію «Про заходи щодо зміцнення суспільної значущості Інтернету» [2], в якій наголошувалося, що повноцінне та всебічне здійснення прав і свобод людини неможливе без наявності доступу до інтернету. Пізніше, у 2014 році, ці положення набули розвитку та були представлені вже у вигляді цілого каталогу принципів, що проголосили заборону на примусове припинення доступу користувача до Інтернету (за винятком наявності відповідного судового рішення, через умови договору або інших законних підстав) та інші форми дискримінації за будь-якими ознаками, а також забезпечення цінової та географічної доступності Інтернету незалежно від місця проживання та рівня доходу користувача.

Загалом треба зазначити, що законодавство країн Європи сьогодні йде шляхом не лише визнання права на доступ до інтер-

---

нету як одного з прав людини, а й в його декларуванні конституціями деяких країн. Так, наприклад, комісар Ради Європи з прав людини Дуня Міятович заявила: «Внесок інтернету у розвиток безпосередньої демократії та реалізацію свободи слова та ЗМІ дозволяє говорити про те, що право доступу до інтернету з часом може бути зведено до рангу конституційного» [3].

Судова практика Європейського суду також йде шляхом визнання права, що розглядається, як одного з найважливіших прав людини. У своїх рішеннях Європейський суд, наприклад, зазначає: «штучне створення бар'єрів для доступу до великого обсягу інформації значно обмежує права інтернет-користувачів та призводить до значних непрямих наслідків» [4].

У 2016 р. підписано документ, що продемонстрував собою прагнення європейських держав до співробітництва у кіберпросторі. Ним стала Директива ЄС з мережевої та інформаційної безпеки (EU Network and Information Security (NIS) Directive) [5]. Її метою є досягнення високого загального рівня безпеки мережевих та інформаційних систем у рамках Союзу. Так, для досягнення цієї мети, поряд з іншим, Директива зобов'язує держави-члени: ухвалити відповідні національні стратегії; створювати групи зі співробітництва з метою підтримки і сприяння стратегічній співпраці та обміну інформацією між державами-членами; створювати групи реагування на комп'ютерні інциденти з метою розвитку довіри між державами-членами та швидкого й ефективного оперативного співробітництва; встановлювати вимоги безпеки для операторів цифрових послуг тощо.

Сучасний порядок денний для політики ЄС у сфері кіберпростору була сформульована в 2019 р. Головою Європейської комісії Урсулой фон дер Ляйен, яка заявила про необхідність відповідності політики ЄС новим викликам інформаційних технологій. З цією метою в Європейському союзі в період з 2019 по 2024 р. передбачається реалізація таких заходів [6]:

– ухвалити Закон про цифрові ринки (Digital Markets Act), який дозволив би встановити правила конкуренції для онлайн-платформ торгівлі;

– ухвалити Закон про онлайн-сервіси (Digital Services Act), спрямований на припинення дій щодо поширенню незаконного контенту та товарів на основі правил прозорості онлайн-торгівлі;

– прийняти Регламент із захисту особистих даних (ePrivacy Regulation);

– ухвалити Закон про управління персональними даними (Data Governance Act).

Отже, підбиваючи підсумки, можна сказати що існує різниця в підходах до розгляду феномену кіберпростору. Спостерігається динаміка в розумінні даного явища. Розробляються спеціальні законодавчі акти на світовому та національному рівнях, створюються доктрини, національні стратегії, що приписують певні правила поведінки та регламентують суспільні відносини в кіберпросторі.

Однак слід зазначити, що в ЄС немає чіткого та єдиного визначення кіберпростору, яке по-різному закріплюється в нормативних правових актах. Таким чином, у праві ЄС, як і раніше, залишається актуальним питання про єдине розуміння зазначеного поняття.

Література

1. Гнатюк С. О. Кібертероризм: історія розвитку, сучасні тенденції та контрзаходи. *Безпека інформації*. 2013. Т. 19, № 2. С. 118–129.

2. Recommendation CM/Rec (2007)16 of the Committee of Ministers to member states on measures to promote the public service value of the Internet. URL: http://www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/economiccrime/cybercrime/T-CY/T-CY_2008_CMrec0711_en.PDF (дата звернення: 11.04.2023).

3. OSCE media freedom representative calls on governments to recognize access to the Internet as a human right. OSCE Press release 16 July 2011 URL: <http://www.osce.org/fom/81006> (дата звернення: 11.04.2023).

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «АХМЕТ ЙІЛДІРІМ ПРОТИ ТУРЕЧЧИНИ» (Ahmet Yildirim v. Turkey) від 18 грудня 2012 р., скарга N 3111/10. URL: <https://>

---

hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-126863&filename=001-126863.pdf&TID=ihgdqbxnfi (дата звернення: 10.04.2023).

5. European Commission. Network and Information Security (NIS) Directive. (2016). Digital Single Market, Digital Economy & Society, Directive (EU) 2016/1148. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/news/network-and-information-security-nis-directive>. (дата звернення: 11.04.2023).

6. Von der Leyen, U. (2019) A Union that strives for more, My agenda for Europe. European Commission. URL: http://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/political-guidelines-next-commission_en.pdf (дата звернення: 11.04.2023).

СЕКЦІЯ 2

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ПРАВОСУДДЯ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ

Д. М. Балабан

здоб. III курсу економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., доц. М. О. Саракуца

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ РЕЗИДЕНТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В МЕРЕЖІ «ІНТЕРНЕТ»

Активний розвиток інформаційно-комунікативних технологій зумовив виникнення нових можливостей для людей в різних напрямках життєдіяльності, які безспірно покращують та спрощують життя в багатьох аспектах. Сьогодні мережа «Інтернет» являє собою інфраструктуру, в якій кожен користувач отримує можливість вільного обміну інформацією, здійснювати численні операції, платежі, перекази та інші дії. Фактично, з кожним днем все більше суспільних відносин, які мали місце в повсякденному житті поза мережею, переносяться у віртуальний простір, який об'єднує людей з різних держав в єдину міжнародну спільноту без географічних кордонів. Але, крім позитивних сторін, розвиток цифрових технологій породжує виникнення нових ризиків та загроз порушення прав та свобод людини, зокрема шляхом несанкціонованого отримання й використання персональних даних користувача.

Проблема розбудови ефективних та дієвих механізмів захисту персональних даних в Європейському союзі у процесі використання однієї з найбільш впливових технологій сучасного світу є предметом розгляду даної наукової роботи.

Першим документом ЄС, яким було врегульовано питання захисту персональних даних, стала Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних»

від 24 жовтня 1995 року, якою було закладено основу загальноєвропейської системи захисту персональних даних. На той час Директива вважалась одним із найбільш прогресивних документів у сфері захисту персональних даних, у зв'язку з цим чимало національних законів про захист персональних даних і за межами ЄС розроблялись на основі неї. Не став винятком і Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 року.

Надалі в установчих документах ЄС було додатково закріплено право кожного на захист персональних даних, зокрема в статті 8 (1) Хартії основних прав Європейського союзу і статті 16 (1) Договору про функціонування Європейського союзу (ДФЕС) [1, ст. 8; 2, ст. 16]. При цьому таке право було не лише закріплено в якості окремого самостійного права, а й відразу встановлено основні принципи захисту персональних даних, а також було покладено обов'язок контролю за додержання відповідних принципів на державні органи. Таким чином, захист персональних даних в цінностях ЄС розглядається як одне із фундаментальних та невід'ємних прав і свобод людини і громадянина поряд із іншими правами.

Однак, з огляду на значний технологічний прогрес та збільшення обсягів автоматизованої обробки персональних даних почали з'являтися нові виклики та проблеми у цій сфері, що зумовило необхідність додаткової правової регламентації. Європейський комісар з прав споживачів Меглена Кунева у своїй промові в 2009 році стосовно питань збору персональних даних повідомила, що персональні дані — це нова нафта інтернету та нова валюта цифрового світу [3]. До такого висновку можемо дійти і ми, оскільки кожен користувач під час використання мережі «Інтернет» залишає певний «цифровий слід», завдяки якому всі, хто матиме доступ до його персональних даних, зможе отримати доступ до всіх сторін життя людини, збираючи, обробляючи і продаючи його особисті дані в мережі.

Як відповідь загальноєвропейської спільноти на виклики економіки Великих даних на захист персонального, особистого простору людини у цифровому світі, 26.04.2016 було прийнято Загальний регламент із захисту персональних даних (General Data

---

Protection Regulation, GDPR) (набрав чинності 25.05.2018), яким було замінено попередні закони про захист даних ЄС, істотно розширено перелік прав фізичних осіб по контролю за своїми персональними даними, посилено вимоги до компаній, які здійснюють обробку даних. Фактично, даним правовим актом було встановлено «правила гри» для всіх учасників процесу захисту та обробки персональних даних – як суб'єктів даних, так і для власників і розпорядників та контролюючих органів.

Ключовим поняттям у цій сфері є «персональні дані». Регламентом було закріплено, що до них належить будь-яка інформація, що стосується фізичної особи (суб'єкт даних), яку ідентифіковано чи можна ідентифікувати: ім'я, ідентифікаційний номер дані про місцезнаходження, онлайн-ідентифікатор або один/декілька факторів, характерних для фізичної, фізіологічної, економічної, культурної або соціальної ідентичності фізичної особи [4, ст. 4]. Отже, персональні дані в цілому являють собою досить широкий обсяг різного роду інформації, яка стосується конкретної особи, через яку вона може бути ідентифікована, та яка підлягає належному захисту як в об'єктивній, так і віртуальній реальності.

Наступним ключовим аспектом у сфері захисту та безпеки персональних даних є визначення принципів та умов їх обробки. Згідно із положеннями GDPR обробка персональних даних має здійснюватись на законній, справедливій і прозорій основі; користувачі мають бути поінформовані про цілі використання даних в максимально доступній і простій формі; заборонено збирати дані в більшому об'ємі, ніж це необхідно для цілей обробки; суб'єкт даних має мати можливість звернутись із запитом на видалення або виправлення його даних; обмежений строк зберігання даних; захист даних при обробці від несанкціонованого або незаконного доступу, знищення і пошкодження.

Варто відзначити, що одним із принципів дії Регламенту є його екстериторіальність: правила обробки персональних даних у ЄС поширюються на всіх суб'єктів, які орієнтовані на ринок та резидентів ЄС. Таким чином, наприклад, попри те, що Україна поки що не є державою-учасницею ЄС, правила, закріплені в GDPR, можуть стосуватися безпосередньо фізичних осіб та компаній, які

здійснюють обробку персональних даних осіб із ЄС. При цьому суб'єкт даних не обов'язково повинен бути громадянином однієї із держав-членів ЄС, достатньо буде лише одного факту фізичного перебування в межах ЄС, щоб обробка персональних даних такої особи здійснювалась згідно із GDPR.

Також, як відомо, для того, щоб положення Регламенту дійсно дотримувались, було запроваджено доволі сувору систему відповідальності за порушення вимог GDPR. Штрафи за недотримання вимог Регламенту покликані зробити невідповідність дорогою помилкою як для великих, так і для малих компаній [5]. Зокрема, розмір штрафу може сягати від 2–4% від розміру загальнорічного доходу за попередній фінансовий рік, або ж від 10 до 20 мільйонів євро. Таким чином, будь-яка організація, яка не відповідає вимогам Регламенту, незалежно від її розміру, несе значну відповідальність. З моменту набрання чинності GDPR вже чимало компаній були притягнуті до відповідальності за порушення умов Регламенту. Одним із найбільш відомих випадків застосування штрафних санкцій є справа за участю Meta Platforms Ireland Limited, коли за невідповідність загальним принципам обробки персональних даних в застосунку Instagram компанія отримала штраф в розмірі 405 мільйонів євро [6].

Отже, в умовах розвитку інформаційного суспільства особливої актуальності набуває проблема захисту персональних даних в мережі «Інтернет». Прийняття GDPR є суттєвим кроком на шляху до забезпечення належного захисту фундаментальних прав людей, зокрема однією із цілей було змусити компанії серйозно ставитись до конфіденційності їх користувачів. З моменту вступу в силу Регламент довів свою ефективність як регулятивного інструменту, що базується на великих штрафах. Завдяки екстериторіальній дії Регламенту, суттєвих змін зазнають і процедури обробки даних поза межами ЄС, що також безпосередньо торкається і українських компаній. Поява цього документу свідчить про тверду рішучість європейських законодавців і регуляторів продовжувати нинішній жорсткий курс «конфіденційності за замовчуванням», коли необхідні технічні та організаційні заходи по-

---

винні бути прийняті завчасно усіма особами, що обробляють дані користувачів.

Література

1. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00303> (дата звернення 02.04.2023)

2. Договір про функціонування Європейського Союзу від 25.03.1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення 02.04.2023)

3. Meglena Kuneva. SPEECH/09/156. Roundtable on Online Data Collection, Targeting and Profiling on March 31, 2009. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_09_156 (дата звернення 02.04.2023)

4. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> (дата звернення 02.04.2023)

5. What are the GDPR Fines? URL: <https://gdpr.eu/fines/> (дата звернення 02.04.2023)

6. Binding Decision 2/2022 on the dispute arisen on the draft decision of the Irish Supervisory Authority regarding Meta Platforms Ireland Limited (Instagram) under Article 65(1)(a) GDPR. URL: https://edpb.europa.eu/our-work-tools/our-documents/binding-decision-board-art-65/binding-decision-22022-dispute-arisen_en (дата звернення 02.04.2023)

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ТА ЗАОХОЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Підписуючи міжнародні договори про захист прав людини, кожна держава зобов'язується індивідуально вживати заходів для забезпечення реалізації кожним своїм громадянином прав, що охороняються цими договорами. Організація Об'єднаних Націй має складну систему заохочення і захисту прав людини з універсальним масштабом, за допомогою якої уряди регулярно переглядаються у зв'язку з реалізацією цих прав.

Само собою зрозуміло, що захист і сприйняття прав людини в кінцевому рахунку залежить, і, по суті, від розвитку і механізмів на національному рівні. У кожній країні здійснення прав залежить від національних законів, політики, процедур і механізмів. Тому вкрай важливо, щоб права людини були частиною національних конституційних і правових систем, щоб фахівці в галузі правосуддя були навчені застосуванню стандартів прав людини, а порушення прав людини засуджувалися і каралися. Національні стандарти мають більш прямий вплив, а національні процедури є більш доступними, ніж ті, що діють на регіональному та міжнародному рівнях [1].

Європа має потужну систему захисту прав людини за ініціативою Ради Європи, наріжним каменем якої є Європейська конвенція з прав людини, з її Європейським судом з прав людини в Страсбурзі.

Рада Європи, яка налічує 47 держав-членів, відіграє ключову роль у просуванні прав людини в Європі. Її основним документом з прав людини є Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод (також відома як Європейська конвенція з прав людини – ЄКПЛ). Цей текст був прийнятий усіма державами-членами Ради Європи як умова вступу до Організації. Він був прийнятий в 1950 році, але вступив в силу лише через три

роки. Він визначає громадянські та політичні права, а його основна сила полягає у пов'язаному з ним механізмі реалізації – Європейському суді з прав людини. Цим Судом і його юриспруденцією захоплюються в усьому світі; Організація Об'єднаних Націй, конституційні суди багатьох країн та інших регіональних систем часто посилаються на неї.

Документи з прав людини відображають наше найсучасніше розуміння того, чого вимагає людська гідність. Але ці інструменти завжди будуть відставати, оскільки питання, які вони охоплюють, є визнаними, а не тими, які через їх системність і глибоке коріння в суспільстві ми не визнаємо правами або порушеннями прав.

Нормотворча робота Ради Європи полягає у пропонуванні Комітету міністрів нових норм права у відповідь на соціальні заходи, що вживаються для вирішення проблем, з якими стикаються держави-члени у своїй сфері компетенції. Це може включати пропонування нових правових стандартів або адаптацію існуючих. Так еволюціонують процедури Європейського суду з прав людини, щоб зберегти його ефективність. І саме таким чином були прийняті положення, спрямовані на скасування смертної кари, і з'явилися нові документи, засновані на Конвенції, такі як Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, прийнята в 2005 році.

Таким чином, документи з прав людини будуть переглядатися і просуватися ще довго. Наше розуміння, судова практика і, перш за все, наша боротьба, будуть продовжувати сприяти, просувати і розширювати права людини на постійній основі. Той факт, що положення конвенцій і договорів розчаровують наші очікування, оскільки вони недостатньо амбітні, не повинен бути підставою ставити під сумнів надію, яку права людини втілюють для людства. Міжнародне право прав людини часто відстає від того, на що сподіваються правозахисники, але воно також залишається їхньою найнадійнішою опорою.

Як ми можемо гарантувати, що ці механізми захисту працюють? Хто або що гарантує, що держави дотримуються своїх зобов'язань?

На національному рівні це роблять суди – коли документи з прав людини ратифіковані або включені у внутрішнє законодавство. Однак, залежно від країни, вона також може включати, зокрема, офіси омбудсменів, комітети або ради з прав людини або парламентські комітети.

На сьогоднішній день існує три постійно діючих суди, які виступають в якості спеціальних контролюючих органів за реалізацією прав людини: Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини і Африканський суд з прав людини і народів (CAfDHR). Міжамериканський суд з прав людини був заснований Організацією американських держав в 1979 році для тлумачення і застосування Американської конвенції з прав людини. Африканський суд є найновішим регіональним судом, створеним у 2004 році. Він вирішує справи відповідно до Африканської хартії прав людини і народів і щодо держав-членів Африканського союзу. Його судді, що базуються в Аруші, Танзанія, були обрані в 2006 році. Вона винесла своє перше рішення в 2009 році, заявивши, що не має компетенції виносити рішення у справі *Yogombaye v. Senegal* [1].

Отже, міжнародні механізми захисту та заохочення прав людини - це система міжнародних документів, які визначають права людини та зобов'язання держав щодо їх захисту та реалізації.

Література

1. Manuel pour la pratique de l'éducation aux droits de l'homme avec les jeunes URL: <https://www.coe.int/fr/web/compass/legal-protection-of-human-rights> (дата звернення: 8.04.2023).

І. Г. Гриневич

здоб. І курсу магістратури економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. В. Левенець

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ СПРАВ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ РОЗГЛЯДУ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Європейський суд з прав людини (далі – Суд, ЄСПЛ) був запроваджений як контрольний механізм захисту прав, передбачених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року та протоколами до неї (далі – Конвенція, ЄКПЛ). Для досягнення цієї мети, Суд наділяється відповідною компетенцією, а саме:

- 1) розглядати міждержавні та індивідуальні скарги на порушення зобов'язань держави, передбачених Конвенцією;
- 2) здійснювати тлумачення положень Конвенції;
- 3) надавати консультативні висновки за запитом Комітету Міністрів РЄ, а з 1 серпня 2018 року – також за запитом вищих судових установ держав-членів Конвенції.

Що стосується розгляду міждержавних та індивідуальних скарг, практика показує, що індивідуальних скарг в діяльності ЄСПЛ переважна більшість.

Щодо суб'єктного складу, то за першою категорією справ (міждержавні) як позивачем, так і відповідачем може бути тільки держава, яка є учасницею ЄКПЛ. Щодо індивідуальних скарг, то по ним заявником може бути будь-яка фізична особа, яка знаходиться під юрисдикцією держави-учасниці ЄКПЛ, а також юридична особа приватного права (неурядові організації, підприємства та ін.). Виходячи зі змісту ст. 14 ЄКПЛ, яка містить заборону будь-якої дискримінації за ознаками шкіри, раси й т.д., Суд не встановлює жодних обмежень щодо віку, статі, релігії, психічного стану або дієздатності заявника і т.д. До такого висновку ми також можемо дійти, поглянувши на практику ЄСПЛ. Наприклад, на справу «Ракевіч проти Росії», де порушувалися питання об-

---

меження свободи душевнохворих людей. Заявниця оскаржувала факт визнання її душевнохворою, примусову госпіталізацію, а також недотримання термінів прийняття судового рішення, на основі якого вона була піддана примусовому медичному лікуванню, а її дієздатність – обмежена [1]. Також відсутність такої умови, як наявність громадянства для права на звернення до ЄСПЛ підтверджується позицією, викладеною у справі «Екбатані проти Швеції», що розглядалася у 1988 році, де заявник був громадянином США, який скаржився на порушення його прав, закріплених в ЄКПЛ, Швецією, яка є учасницею ЄКПЛ [2].

Цікавим може бути питання щодо того, які ж організації Суд визнає неурядовими, й відповідно, які організації все ж таки можуть бути заявниками у ЄСПЛ. Традиційно склався підхід, згідно з яким заявниками можуть бути будь-які комерційні та некомерційні організації та підприємства. Відповідно до Рішення по справі «Санді Таймс» проти Об'єднаного Королівства» від 26 квітня 1979 року Суд визнав суб'єктом подання скарги суб'єкта, що є засобом масової інформації [3]. Так, у справі «Святі монастирі проти Греції» суб'єктами звернення фактично було визнано релігійні та благодійні організації [4]. Також ЄСПЛ своїм рішенням у справі «Національна профспілка поліції Бельгії проти Бельгії» від 27 жовтня 1975 року визнав неурядовою організацією, що має право подавати скаргу до ЄСПЛ профспілки [5]. Важливо, що своїм рішенням по справі «Соціалістична партія та інші проти Туреччини» від 25 травня 1998 р ЄСПЛ також визнав право політичних партій подавати скарги [6]. При цьому державні органи всіх гілок влади, органи місцевого самоврядування й інші підприємства й організації, які напряму пов'язані з державою, не визнаються Судом як «неурядові», й, відповідно, не можуть бути заявниками.

Крім того, суб'єктом подання заяви повинна бути саме особа, яка постраждала від дій держави, які знайшли прояв у порушенні прав, гарантованих Конвенцією. Подання заяви особою, яка не є постраждалою – не допускається. Наприклад, у справі «Агротексім проти Греції» заявниками виступали акціонери пивоварного підприємства в Афінах, що посилалися на порушення права на повагу до власності компанії (ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції)

у зв'язку з тим, що втручання в право пивоварного підприємства пов'язано зі зниженням вартості його акцій, отже, і вартості акцій окремих акціонерів. ЄСПЛ визначив, що за загальним правилом акціонери компанії не мають права подавати скарги, пов'язані зі збитком, заподіяним компанії, оскільки ігнорування статусу компанії як юридичної особи виправдано тільки тоді, коли сама компанія не може заявити свої претензії через органи, засновані на підставі статуту корпорації, або в разі ліквідації компанії через її ліквідаторів. Тому ЄСПЛ визнав скаргу неприйнятною, вказавши, що компанія, маючи статус юридичної особи, може самостійно звернутися до ЄСПЛ зі скаргою на порушення своїх прав [7]. Але варто зауважити, що Суд передбачає певні винятки з цього правила. Це стосується ситуації, коли постраждала особа є померлою, або пропала безвісти. В такому випадку, близькі родичі цієї особи можуть подати заяву за цю особу. Суд в даному випадку присвоює таким особам статус «непрямих жертв порушення прав». Так, у справі «Стюарт проти Сполученого Королівства» до ЄСПЛ звернулася мати хлопчика, якого було вбито солдатами Сполученого Королівства [8].

Крім того, близькі родичі та інші певні особи можуть не тільки звертатися в інтересах померлої особи, а й підтримувати скаргу, яка вже була подана особою, але яка померла в процесі розгляду її скарги. У справі «Х. проти Франції» заявник, якому кілька разів робили переливання крові, був інфікований вірусом СНІД. Його скарга щодо тривалості адміністративного розгляду була визнана прийнятною. В ході розгляду справи в ЄСПЛ заявник помер, проте його батьки висловили бажання продовжити судовий процес, і ЄСПЛ дав на це свою згоду, присвоївши їм статус непрямой жертви порушення прав [9]. Але варто зауважити, що Суд, навіть визнавши за особою статус постраждалої, залишає за собою право на будь-якій стадії процесу позбавити особу цього статусу. При чому таке позбавлення може бути обумовлено тільки рішенням ЄСПЛ та не може бути обумовлена такими причинами як поява будь-яких нових фактів, зникнення обставин, які стали причиною порушення прав людини й т.д.. Показовою в цьому питанні є справа «Лопез Остра проти Іспанії». В цій справі заявник

скаржився на те, що поряд з його будинком здійснюють переробку відходів, яка негативно впливає на здоров'я людини, й відповідно скаржився на порушення його права на житло та особисте життя. В подальшому заявник виїхав за межі міста, а фабрика припинила здійснювати свою діяльність, але сам факт порушення прав людини вже мав місце, тому особу не можна позбавити статусу постраждалої [10].

Цікавим моментом є створення Судом такого поняття як «потенційні жертви порушення прав людини». Це ті особи, права яких ще не були порушені, але існує реальна загроза їх порушення в найближчому майбутньому. Зрозуміло, що в цьому випадку найважливішим питанням є реальність загрози, тому Суд часто вимагає від заявника надання вагомих аргументів, які свідчать про можливість порушення його прав. Відповідно, Суд привласнює цей статус тільки у виняткових випадках. Так, у справі «Класс та інші проти Федеративної республіки Німеччина» заявники скаржилися на порушення права на повагу до приватного життя і кореспонденції (ст. 8 ЄКПЛ) на тій підставі, що в ФРН діяли правові норми, які дозволяли вести таємне спостереження за особами без повідомлення відповідних сторін. Заявники не змогли довести, що ці норми застосовувалися безпосередньо до них, проте ЄСПЛ визнав їх жертвами порушення прав, оскільки за заявниками могло вестися таке спостереження [11].

До того ж, як впливає з всього наведеного вище, держава не може бути відповідальною за дії певної приватної особи. Наприклад, скарга «Тумилович проти Росії» була визнана неприйнятною, в тому числі тому, що заявниця скаржилася на дії свого роботодавця – приватної компанії «Сатурн», з вини якої вона тривалий час перебувала в неоплачуваній відпустці. У своєму рішенні щодо прийнятності скарги ЄСПЛ вказав, що він може отримувати скарги, що стосуються дій самої держави або питань, за які держава за Конвенцією може бути визнана відповідальною [12].

Також скарга може бути подана як проти одного, так і проти кількох держав-учасниць ЄКПЛ. Так, в своїй скарзі Шашку, Лешко, Іванцок і Петров-Пала стверджували, що, хоча їх права були порушені на території Молдови, співвідповідачем повинна

бути Російська Федерація, оскільки Уряд Придністров'я фактично контролюється російською владою. На цій підставі вони подали скаргу проти Молдови та Російської Федерації. ЄСПЛ підтримав заявників, констатувавши згодом, що права Ілашку та інших були порушені і Молдовою і Росією одночасно [13].

Як підсумок можна зазначити, що станом на зараз коло суб'єктів, які можуть звернутись до ЄСПЛ, так само як і перелік держав, які можуть бути відповідачем за такими зверненнями, визначаються як положеннями самої ЄКПЛ, так і практикою Суду. Вагоме значення у вирішенні питань щодо суб'єктного складу справ відіграють такі позиції ЄСПЛ, як визначення «прямої», «непрямої» та «потенційної» жертви, неурядової організації, юридичної особи приватного права. Також важливим для визначення держави-відповідача є факт реального здійснення контролю над певною територією, а не лише належність цієї території державі за міжнародним правом.

Література

1. Rakevich v. Russia, no. 58973/00, 28 October 2003. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-61414%22%7D> (дата звернення: 09.04.2023).

2. Ekbatani v. Sweden, 26 May 1988, Series A no. 134 URL: [https://hudoc.echr.coe.int > app > conversion](https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion) (дата звернення: 09.04.2023).

3. Sunday Times v. the United Kingdom (no. 1), 26 April 1979, Series A no. 30. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57584> (дата звернення: 09.04.2023).

4. Holy Monasteries (The) v. Greece, 9 December 1994, § ..., Series A no. 301-A. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57906> (дата звернення: 09.04.2023).

5. National Union of Belgian Police v. Belgium, 27 October 1975, Series A no. 19. URL: <file:///C:/Users/Home/Downloads/001-57435.pdf> (дата звернення: 09.04.2023).

6. Socialist Party and Others v. Turkey, 25 May 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-III. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.eods.eu/elex/uploads/>

---

files/57c0388c7e7ed-SOCIALIST%20PARTY%20AND%20OTHERS%20v.%20TURKEY.pdf (дата звернення: 09.04.2023).

7. Agrotexim and others v. Greece – judgment of 24 October 1995. Series A, 330. URL: file:///C:/Users/Home/Downloads/001-57951.pdf (дата звернення: 09.04.2023).

8. Справа «Стюарт проти Сполученого Королівства» від 10 липня 1984 року // Серія А. Т. 39.

9. Постанова ЄСПЛ по справі «Х. проти Франції» від 31 березня 1992 р. (скарга № 18020/91).

10. López Ostra v. Spain, 9 December 1994, Series A no. 303-C. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22002-10606%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22002-10606%22]) (дата звернення: 09.04.2023).

11. Klass and Others v. Germany, 6 September 1978, Series A no. 28. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57510> (дата звернення: 09.04.2023).

12. Рішення ЄСПЛ щодо прийнятності скарги Тумилович проти Росії від 22 червня 1999 року (скарга № 47033/99).

13. Рішення ЄСПЛ щодо прийнятності скарги Ілашку, Лешко, Іванцок і Петров Пала проти Молдавії і Росії від 4 липня 2000 року (скарга № 48787/99).

Н. В. Дараганова

*д.ю.н., професор кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
Державного торговельно-економічного університету*

ПРИЧИНИ, ЩО СТОЯТЬ НА ЗАВАДІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФСПІЛКАМИ ПОВНОВАЖЕНЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Наразі спостерігаємо активізацію громадського управління загалом. Як зазначив В. М. Мартиненко, реально протистояти бюрократизації механізмів державного управління насправді може лише його демократизація, що означає активний вплив громадськості на перебіг не лише суспільно-політичних, а й соціально-

---

економічних процесів через формування та розвиток неофіційних інституцій, які покликані протистояти офіційним інституціям держави і тим самим захищати інтереси громадян [1].

Певну активізацію громадського управління ми спостерігаємо й у сфері охорони праці. І головна роль у цьому процесі покладена на профспілки. І нині, під час збройної агресії Росії проти України, профспілки продовжують активну діяльність щодо захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів працюючих осіб – коли, для прикладу, проводять аналіз законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо дерегуляції у сфері охорони праці шляхом зміни дозвільної системи на систему страхування працівників, які виконують роботи підвищеної небезпеки» та наголошують на тому, що цей проект потребує приведення у відповідність до національного та міжнародного законодавства, у зв'язку з тим, що містить низку суперечливих та спірних норм і положень [2].

При цьому, якщо за радянських часів професійні спілки, незважаючи на свій статус громадських організацій, з урахуванням т.зв. їх «одержавлення», виконували щодо охорони праці не лише охоронну (захисну) функцію, але й організаційно-управлінську, то після здобуття Україною незалежності ситуація суттєво змінилася і нині державне управління охороною праці в Україні здійснюється лише органами державної влади (з окремим їх делегуванням органам місцевого самоврядування).

Отже, за професійними спілками як за незалежними громадськими організаціями закріплено право здійснювати громадське управління охороною праці в Україні.

Законодавством у цілому закріплено значний обсяг повноважень профспілок у сфері охорони праці, зокрема: брати участь у розробці та здійсненні державної політики у галузі трудових відносин та охорони праці; здійснювати громадський контроль за додержанням законодавства про працю та про охорону праці; проводити незалежну експертизу умов праці, а також об'єктів виробничого призначення, що проектуються, будуються чи експлуатуються на відповідність їх вимогам нормативно-правових актів з питань охорони праці; брати участь у розслідуванні нещасних

випадків, професійних захворювань і аварій тощо. При цьому пріоритетом діяльності профспілки під час воєнного стану залишається якісне виконання працівниками трудових обов'язків на трудовому фронті, надання допомоги закладам профтехосвіти, дотримання прав та гарантій працівників і безпека праці в умовах воєнного стану і зайнятості [3].

Проте наявний ряд причин, що стоять на заваді реалізації профспілками повноважень у сфері громадського управління охроною праці.

По-перше, – наявність викликів і проблем, пов'язаних із збройною агресією Росії проти України та реалізацією прав громадян на охорону праці. Зокрема щодо: обмеження прав працівників, пов'язаних зі змінами у трудовому законодавстві військового часу (для прикладу, на період дії воєнного стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина передбачених статтями 43, 44 Конституції України [4]); обмеження обсягів фінансування заходів з охорони праці; експлуатація фізично зношених, застарілих основних фондів; високий рівень безробіття в Україні; практика застосування роботодавцями вимушеної неповної зайнятості та роботи на умовах неповного робочого дня (тижня); низький рівень заробітної плати; заборгованість із заробітної плати; скорочення обсягів виробництва; суперечливість, швидкоплинність законодавства тощо.

По-друге, – розповсюджена практика nereагування чи неналежного реагування на подання профспілок з питань порушень законодавства у сфері охорони праці з боку керівників підприємств, установ та організацій.

По-третє, – наявність перешкод при відвідуванні підконтрольних профспілкам підприємств з метою проведення перевірки або участі в роботі комісій з питань, що належать до компетенції представників профспілок з охорони праці та наявність перешкод при одержанні від роботодавців, посадових осіб та працівників необхідних документів і пояснень з питань охорони праці.

По-четверте, – нестача статистичної та аналітичної інформації щодо діяльності профспілок у сфері охорони праці.

Та, попри вказані негативні причини, саме профспілки й досі залишаються найбільш вагомим суб'єктом у сфері громадського управління охороною праці.

Література

1. Мартиненко В. М. Нова парадигма публічного управління – об'єктивний імператив XXI століття (теоретико-методологічний аспект). URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2011-3/doc/1/01.pdf>. (дата звернення: 01.04.2023).

2. Якою має бути дерегуляція у сфері охорони праці. Позиція СПО об'єднань профспілок. Опубліковано: 27 лютого 2023. URL: <https://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/okhorona-pratsi-i-zdorov-ya/23986-yakoiu-maie-buty-derehuliatsiia-u-sferi-okhorony-pratsi-pozytsiia-spo-ob-iednan-profspilok.html>. (дата звернення: 07.04.2023).

3. Інформаційний листок профбуду, березень 2023 року. URL: <https://www.fpsu.org.ua/materialy/24232-informatsiinyi-lystok-profbudu-berezen-2023-roku.html>. (дата звернення: 07.04.2023).

4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>. (дата звернення: 09.04.2023).

І. А. Загорін

здоб. І курсу економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., В. В. Борщенко

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ СЛОВА

Рівень визначення, реалізації і захисту прав людини в країні відображає ступінь розвитку країни в цілому, її соціальну та демократичну спрямованість, гуманістичне ставлення до найвищої соціальної цінності - людини. Демократія без свободи слова не може існувати, бо саме свобода слова – це найефективніший засіб, за

допомогою якого громадяни можуть здійснювати контроль за діяльністю держави.

Актуальність досліджуваної теми завжди мала велике значення, а останнім часом особливо привертає до себе увагу як суспільства, так і експертів у сфері права.

В 1996 році, коли було прийнято Конституцію України, у людей з'явився національний нормативно-правовий акт, який містить у собі основні обов'язки та права громадян нашої держави. Зокрема, стаття 34 Конституції України зазначає, що «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» [1]. Але через тривале позбавлення такої свободи людям доводиться вчитися правильно користуватися цим правом і по сьогоднішній день.

У теперішній непростий для України час питання свободи слова гостро стоїть «на часі» та збирає навколо себе багато дискусій. У статті 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права говориться, що: «1) кожна людина має право без перешкод дотримуватися своїх поглядів; 2) кожна людина має право вільно висловлювати, виявляти свою думку; 3) свобода шукати, отримувати і поширювати різного роду інформацію та ідеї незалежно від державних кордонів, усно, письмово або за допомогою друку чи художніх форм відображення або іншими засобами на власний вибір» [2].

Виходячи із закріплення цього питання у міжнародних нормах можна дійти висновку, що право на свободу слова та переконань є не просто локальним питанням, а і своєю значущістю сягає міжнародного рівня.

Одночасно слід зауважити, що можливість вільно висловлюватися має певні обмеження. Якщо розглянути причини створення таких обмежень загалом, то їх існування дає змогу зберегти цілісність та національну безпеку держави.

Адже кожне право можна використати як з добрими намірами, так і на шкоду іншій особі. Тому такі обмеження частково виступають в ролі позитивного явища. Навіть у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права мають місце відповідні обмеження: «користування свободою висловлення своєї думки

може бути обмежене винятково на основі закону, який не має тоталітарного спрямування і необхідний у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку: 1) з метою запобігання заворушенням або злочинам; 2) для захисту здоров'я та моралі; 3) для захисту репутації або прав інших людей; 4) для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [2].

Але у таких обмеженнях існують і негативні елементи. Одним із головних недоліків є можливість їх використання проти висвітлення дійсно важливої інформації, яка відбувається у державі. Справді, через нечітке розуміння цієї статті однією людиною інша може використати це в своїх інтересах. При цьому вказані обмеження можуть реалізуватися так: 1) у вигляді переслідувань журналістів або письменників; 2) у встановленні цензури (це характерна риса тоталітарних держав); 3) у заборонах на публікацію та в існуванні різних засобів державного контролю за засобами масової інформації (наприклад, державного фінансування видань, лояльних до влади).

Тому можна дійти висновку, що основною проблемою, яка виникає при застосуванні права на свободу слова, це відсутність детальної регламентації цього положення у нашому законодавстві, нечітке розуміння тлумачення «права на свободу думки і слова» та суб'єктивізм при використанні даного поняття.

Разом з тим треба завжди мати на увазі, що жодне придушення свободи слова, яким може користуватися держава, не в змозі стримувати появу ідей і поглядів, які відрізняються від офіційної державної ідеології. Історія знає багато таких прикладів. Однак не можна забувати, що свобода слова аж ніяк не рівнозначна абсолютній можливості висловлювати яку завгодно думку або поширювати будь-яку інформацію.

Для покращення ситуації варто більше говорити про це, пояснювати у навчальних закладах та в інформаційному просторі. Це не гарантує вирішення проблем, але це змусить людину задуматися та зрозуміти, як працює свобода слова. Як слідство, буде підвищений рівень обізнаності громадян у цьому питанні, що ста-

---

не запорукою формування свідомого та розвиненого суспільства, яке є однією з передумов формування стабільної та сильної держави.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 05.04.2023).

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 05.04.2023).

Є.О. Ігнатенко

аспірант юридичного факультету

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Науковий керівник: д.ю.н., професор Дніпровського національного університету імені О. Гончара, К. В. Бережна

ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ ТА ПОРЯДКУ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ЄСПЛ

Європейський суд з прав людини (далі ЄСПЛ) відіграє дуже важливу роль у сучасному суспільстві, оскільки стоїть на захисті фундаментальних прав, свобод людини. ЄСПЛ забезпечує дотримання державами-членами Ради Європи Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі Конвенція). У випадку порушення Конвенції ЄСПЛ приймає відповідні міри з метою забезпечення людської гідності. В свою чергу ключову роль у процесі прийняття судових рішень відіграють саме судді Європейського суду з прав людини. В межах даної роботи буде зроблено спробу дослідити особливості складу та порядку розгляду справ у ЄСПЛ.

Перш за все хочеться розпочати з того, що офіційною мовою діловодства та засідань суду виступає саме англійська та французька. В той же час, у якості мови оперативної діяльності можуть допускатись одна із мов країн-учасниці, в тому числі українська.

Тобто у цій площині можуть виникати певні суперечливі моменти щодо перекладу рішень ЄСПЛ, в яких стороною виступає не Україна, але це вже буде предметом іншого дослідження.

Якщо повертатись до питання складу суду – то відповідно до ст. 22 Конвенції, щодо вибору суддів – питання вирішується наступним чином, що Судді обираються Парламентською Асамблеєю від кожної Високої Договірної Сторони більшістю поданих голосів за списком з трьох кандидатів, запропонованих відповідною Високою Договірною Стороною [1]. А склад суддів відповідає кількості Високих Договірних Сторін.

Строк повноважень суддів становить дев'ять років. Та вони не можуть бути обрані повторно. Судді мають конкретний імунітет, який полягає в тому, що суддя не може бути звільнений з посади, виключення, якщо більшість у дві третини голосів не ухвалить рішення про його невідповідність установленим вимогам.

Відповідно до ст. 24 Конвенції, Суд має Секретаріат, функції та організація якого визначені Регламентом Суду. Коли Суд засідає у складі одного судді, Суд користується допомогою доповідачів, які здійснюють свої функції під керівництвом Голови Суду. Вони входять до складу Секретаріату суду [1]. Таким чином, ЄСПЛ має чітку виражену структуру, що обумовлює виконання функцій з правосуддя та інших важливих організаційних питань.

Згідно до ст. 35 Конвенції, ЄСПЛ може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби правового захисту, згідно із загально визначеними принципами міжнародного права, і впродовж чотирьох місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні. Крім того, необхідно, щоб заява позивача була сумісною із Конвенцією та Протоколами до неї, оскільки у випадку невідповідності – ЄСПЛ буде її вважати неприйнятною до розгляду [1]. З поміж іншого, заява має відповідати конкретним визначеним формальним умовам.

Переходячи до питання розгляду справ ЄСПЛ, відзначимо, що то тут існує декілька «інстанційних» підходів:

1. Суддя, який засідає одноособово;
2. Комітет у складі трьох суддів;
3. Комітет у складі семи суддів;

---

4. Велика палата.

Кожний порядок розгляду справи має свої певні особливості, наприклад, коли суддя засідає одноособово, він не розглядає жодної заяви проти Високої Договірної Сторони, від якої цього суддю було обрано. Суддя, обраний від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі, є ex officio членом Палати або Великої Палати. У разі відсутності такого судді або якщо він не може брати участі у засіданнях, Голова Суду вибирає зі списку, поданого заздалегідь цією Стороною, особу, яка засідає як суддя. А також є така специфіка, якщо справа передається до Великої Палати згідно зі статтею 43 Конвенції, у Великій Палаті не може засідати жодний суддя з Палати, яка прийняла рішення у справі, за винятком голови Палати і судді, який засідав від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі [1].

Таким чином, питання складу та порядку розгляду справи має неабияку важливість, оскільки від коректного та компетентного розгляду справи залежить рівень захищеності та відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів людини. Тому Конвенція детально та якісно репрезентує ці в край важливі та актуальні моменти. Однак, часи змінюються, разом із ними певні тенденції, що може ставати тригером для перевтілень у площині порядку розгляд справ ЄСПЛ та інших інституційних реформ, перетворень.

Література

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 09.04.2023).

Н. В. Каравайченко

здоб. IV курсу економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., доц. М. О. Саракуца

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОМІРНОГО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними, а їх дотримання та охорона гарантується з боку держави. Саме це виступає головним критерієм відмежування демократичного суспільства від тоталітарного. Проте, існують випадки, коли держава стикається із непередбачуваними ситуаціями, подолання яких вимагає мобілізації всіх наявних ресурсів. Одним з таких – є правовий режим воєнного стану.

Обмеження прав людини під час дії воєнного стану, на сьогодні, постає актуальною проблемою, яка потребує детального вивчення з правової, соціальної та політичної перспективи. В контексті забезпечення національної безпеки та порядку, введення правового режиму воєнного стану може призвести до обмеження прав і свобод людей, що постає необхідним заходом. Проте, слід наголосити, що такі обмеження повинні відповідати міжнародним стандартам прав людини та бути правомірними.

Питання обмеження прав людини в умовах воєнного стану розглядалось у роботах таких українських та зарубіжних науковців як С. О. Кузніченко, М. В. Савчин, В. П. Сverdліченко, Е. Познер, Дж. Тасіулас та ін.

Права людини не є абсолютними і можуть бути обмежені у випадках, коли це необхідно для захисту прав та інтересів інших осіб, національної безпеки, громадського порядку тощо. Для того, щоб вважати такі обмеження правомірними, вони повинні бути передбачені законом, належним чином вмотивованими, та не повинні бути надмірними або не співвідносними з досягненням підстав для їх застосування.

Відповідно до ч. 1 ст. 15 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – Конвенція), під

час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [1].

Таким чином, 24 лютого 2022 року Указом Президента України «Про введення воєнного стану», наголошується, що на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2].

Перш ніж розглянути особливості правомірного обмеження прав людини в умовах дії воєнного стану, слід звернути увагу на права, захист яких, навіть за умови введення режиму воєнного стану, держава зобов'язується непорушно гарантувати. Так, ч. 2 ст. 15 Конвенції закріплює, що держава не може відступити від наступних прав [1]:

- право на життя (ст. 2 Конвенції), крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій;

- заборона катування чи нелюдського ставлення (ст. 3 Конвенції);

- заборона тримати в рабстві або в підневільному стані (ч. 1 ст. 4 Конвенції);

- заборона застосування покарання не закріпленого національним законом або міжнародним правом (ст. 7 Конвенції).

Разом з тим, ч. 2 ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (надалі – Закон) встановлює, що в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України [3].

Характеризуючи окремі права, які можуть бути обмежені під час дії воєнного стану, можна почати з обмеження прав, гаран-

---

тованих ст. ст. 30, 32 Конституції України [4], що передбачають недоторканість житла та неможливість втручання у приватне та сімейне життя особи. Зокрема п. 7 ч. 1 ст. 8 Закону закріплює, що військове командування разом із військовими адміністраціями, як один з заходів правового режиму воєнного стану, можуть перевіряти документи у осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян [3].

Під час правового режиму воєнного стану в Україні, також обмежується право особи на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, що гарантується ст. 33 Конституції України [4]. Це, в першу чергу, проявляється у введенні комендантської години, у встановленні особливого режиму в'їзду та виїзду з населених пунктів як в межах території України, так і стосовно питання виїзду за кордон (наприклад, для військовозобов'язаних осіб) тощо.

Іншим проявом правомірного обмеження прав і свобод, є обмеження свободи слова та вільного розповсюдження інформації, що гарантується ст. 34 Конституції України [4]. Це стосується несанкціонованого розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії російської федерації, що може призвести до підризу національної безпеки України. Такою є інформація про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, розголошення якої - тягне за собою кримінальну відповідальність.

Ще, одним вагомим положенням є п. 4 ч. 1 ст. 8 Закону, що передбачає примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучення майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану [3]. Це, в свою чергу є обмеженням права, закріпленого ст. 41 Конституції України [4]. Таке вилучення майна в умовах воєнного стану здійснюється без відшкодування його вартості.

Зрозуміло, що в умовах обмеженості прав людини, органи публічної влади мають значно ширші межі розсуду. Тому, критерієм для вирішення саме правомірного характеру обмеження прав є те, що запроваджувані органами влади заходи не можуть посягати на сутнісний зміст прав людини [5].

Це забезпечується за рахунок дотримання трьох складових правомірного обмеження прав людини, які ще також називають триєдиним тестом. По-перше, обмеження прав людини повинне ґрунтуватися на законі. У практиці Європейського суду з прав людини цей припис зумовлює і низку вимог до самого закону: «Вираз «відповідно до закону» вимагає, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя у національному законодавстві. А також, це стосується якості закону, про який йдеться, вимагаючи, щоб він був доступним для відповідної особи, яка, крім того, має бути в змозі передбачити його наслідки для себе». По-друге, будь-яке обмеження прав людини повинно бути необхідним та пропорційним. В рамках цієї складової, органи публічної влади, із введенням режиму воєнного стану, зобов'язані чітко визначитися з тими правами, які за даних конкретних умов можуть бути обмежені та через які заходи [5]. По-третє, обмеження прав має нести легітимну мету. Тобто застосування обмежень повинно бути пропорційним до цілей, зумовлених подіями реальності.

Отже, підсумовуючи все вищевказане, можна дійти висновку, що обмеження прав людини під час воєнного стану хоч і є необхідною складовою правової системи будь-якої держави та сучасного суспільства, проте постає досить складним питанням, оскільки необхідно утримувати баланс між потребами держави в забезпеченні безпеки своїх громадян та захистом прав і свобод людей.

На сьогодні в Україні триває правовий режим воєнного стану, внаслідок чого права людини можуть бути обмежені з метою забезпечення національної безпеки та захисту суспільного порядку. Однак, слід розуміти, що обмеження прав не означає їх скасування, адже такі обмеження повинні бути законними, необхідними та пропорційними до мети, яку вони передбачають, тобто нести правомірний характер.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.04.2023р.).

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 15.04.2023р.).

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 14.04.2023 р.).

4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.04.2023р.).

5. Кузнiченко С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Пiвденноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 32–36.

А. С. Копайгора

*здоб. І курсу економіко-правового факультету
ОНУ імені І. І. Мечникова*

Науковий керівник: к.ю.н., В.В. Борщенко

ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день дана тема є дуже актуальною, так як інформаційні технології дуже швидко розвиваються і зустрічаються майже в усіх сферах нашого життя, не є винятком – судова система.

Щороку судами розглядається велика кількість справ. Тому така перевантаженість може призвести до незадоволення учасників судового процесу, надмірного психологічного та фізичного навантаження суддів і все це не може сприяти нормальній роботі суддів.

Безперечно, впровадження електронного суду певною мірою збільшить навантаження на суд. Зазвичай потрібен час, щоб звикнути до нового процесу. Але з часом ці процедури, як і інші технологічні новинки (друкувальні пристрої, комп'ютери, мережа Інтернет тощо), стануть звичним явищем.

Одним із прикладів впровадження електронного судочинства є досвід зарубіжних країн таких як США, Великобританії, Фінляндії тощо.

Наприклад, у США успішно працює електронна судова система PACER.

Ця система дозволяє отримувати відомості про судовий документ, вивчати перебіг розгляду справи й хронологію подій у справі тощо.

У Великобританії судді можуть приймати рішення через «Skype» і «Facetime», наприклад, заарештовувати або засуджувати підсудних до в'язниці. Завдяки «системі живого спілкування» судді можуть ухвалювати рішення на попередніх засіданнях, коли підсудним, адвокатам і прокурорам необхідно бути в залі засідання[1].

У Фінляндії до суду можна відправити в електронному вигляді (з використанням безпечної електронної пошти) різні заяви. Також отримання свідчення від свідків і дослідження доказів можливо проводити через відеоконференції.

Наразі, можна сказати, що електронне судочинство в Україні розвивається повільно, вона перебуває на ранньому (початковому) етапі розвитку, однак, завдяки періоду пандемії коронавірусу це дало поштовх для подальшого впровадження підсистеми «Електронний суд».

Вже на сьогоднішній день в Україні частина судових засідань проходить у режимі відеоконференції – за допомогою популярного програмного забезпечення «ZOOM». «Електронний суд» спрощує доступ громадян до інформації щодо руху справи в суді, щодо обміну документами між учасниками справи та судом.

На сьогодні існує «Кабінет електронних сервісів» він передбачає можливість:

---

1) через офіційний веб-портал в онлайн-режимі можливо оплати судовий збір

2) отримати відомості на якому етапі розгляду судова справа;

3) отримати інформацію з Єдиного державного реєстру судових рішень;

4) отримати на номер телефону учасника судового процесу судові повістки про виклик до суду у вигляді SMS-повідомлення.

Враховуючи зазначене, важливість запровадження електронних судів має переваги і може позитивно вплинути на здійснення правосуддя в Україні.

По-перше, економія часу на здійснення рутинних процесів як співробітниками суду, так і учасниками процесу.

По-друге, особи, які мають офіційні електронні адреси, не зможуть ухилитися від отримання процесуальних документів.

По-третє, електронне судочинство дозволить спростити процедури подання позовних заяв, скарг до суду, отримання копій документів і ознайомлення з матеріалами справи, відпаде необхідність отримання виконавчих листів тощо.

По-четверте, буде забезпечено спрощений доступ до власне судових установ через відсутність необхідності особистих відвідувань суду, наприклад, для ознайомлення з матеріалами справи.

По-п'яте, система електронного судочинства має покращити організацію роботи судової системи, в тому числі прискорити документообіг, забезпечити відкритість і гласність судових органів через спрощений доступ до інформації [2].

Проаналізувавши вищевказане, можемо дійти наступного висновку, що запровадження електронної форми судочинства має позитивний характер, бо це не тільки крок у майбутнє, зменшення витрат, економія часу, а й на сьогодні безпека людей. Тому що навіть в умовах воєнного часу ці зміни необхідні для збереження життя та здоров'я суддів, працівників апарату суду, учасників судових справ. Тому ці новітні процеси потрібно якнайшвидше запроваджувати в суспільні відносини, щоб полегшити існуючі процеси.

Література

1. Реалізація ідеї електронного судочинства. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/5139-realizaciya-idei-elektronnogo-sudochinstva.html> (дата звернення: 10.04.2023р.).

2. Голубева Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. 204 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14039> (дата звернення: 10.04.2023р.).

А. В. Левенець

*к.ю.н., доц., доцент кафедри конституційного права та правосуддя
ОНУ імені І. І. Мечникова*

ПРИНЦИП СУБСИДІАРНОСТІ ТА СВОБОДИ РОЗСУДУ ДЕРЖАВИ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) був запроваджений положеннями Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року та є безсумнівно одним з найбільш ефективних міжнародних механізмів захисту прав людини у сучасному міжнародному праві. Таке визнання ЄСПЛ отримав завдяки поступовій трансформації конвенційної системи захисту прав людини у межах Ради Європи, яка полягала у тому, що внаслідок кількох масштабних реформ всі особи, які знаходяться під юрисдикцією держав-членів РЄ, отримали прямий доступ до суду (раніше існувала певна фільтрація скарг, через яку більша частина з низ до суду не доходила). Також діяльність ЄСПЛ обумовлена активним застосуванням у процесі розгляду скарг принципу «конвенції як живого організму» та принципу «автономного тлумачення». Всі ці тенденції призвели до того, що станом на сьогоднішній день секретаріат ЄСПЛ приймає щодня близько 1500 скарг від фізичних осіб, неурядових організацій або груп осіб, і навіть незважаючи на великий відсоток відхилених скарг, все одно багато з них визнаються прийнятними та вимагають оперативного розгляду. Звісно, логічним наслідком таких процесів стала про-

---

блема перезавантаження суду, яка й досі залишається актуальною. Керівні органи РС періодично приймають певні рішення організаційного чи функціонального характеру з метою вирішення даної проблеми, проте гострота питання продовжує хвилювати тисячі заявників, які змушені чекати на відновлення справедливості кільका років поспіль.

Одним з аспектів, здатних вирішити проблему завантаженості суду, є розподіл відповідальності за дотримання та захист прав людини між урядами держав-учасниць Конвенції та ЄСПЛ, за пріоритетної участі перших. Саме такий розподіл охоплюється принципом субсидіарності, який на думку С. В. Шевчука «є одним зі стовпів конвенційної системи захисту прав людини» та зміст якого «полягає не тільки у тому, що ЄСПЛ не оцінює правильність застосування норм внутрішнього права держав-учасниць при вирішенні конкретної справи і не виконує функції «найвищої або четвертої інстанції» щодо національних судових систем, а також й у тому, особливо у сучасних умовах значного перевантаження ЄСПЛ індивідуальними заявами, що завдання захисту та гарантії конвенційних прав і свобод, у першу чергу, виконують держави, а не ЄСПЛ» [1, с. 87].

Принцип субсидіарності та свободи розсуду держави, який довгий час ґрунтувався на правових позиціях ЄСПЛ, у 2013 році отримав конвенційне визначення, коли 24 червня 2013 року Радою Європи було прийнято та відкрито для підписання додатковий Протокол № 15 до Конвенції. Згідно ст. 1 Протоколу № 15 вперше було внесено зміни до Преамбули Конвенції, яка була доповнена абзацом такого змісту: «Підтверджуючи, що Високі Договірні Сторони, відповідно до принципу субсидіарності, несуть основну відповідальність за забезпечення прав і свобод, визначених у цій Конвенції та протоколах до неї, користуються при цьому свободою розсуду, яка є предметом юрисдикції Європейського суду з прав людини, створеного цією Конвенцією, щодо здійснення нагляду» [2, ст. 1].

Слід відзначити, що розширення у Преамбулі Конвенції принципу субсидіарності та свободи розсуду держави є логічним не лише з точки зору системного взаємозв'язку з іншими статтями

Конвенції (ст. 1, 13), але й відповідає духу міжнародного права прав людини загалом, яке з самого початку закладалось та розвивалось на основі «добровільної та самостійної участі держав у міжнародному співробітництві у галузі прав людини». Принцип свободи розсуду держави залишає широкі межі для врегулювання на національному рівні механізмів забезпечення, реалізації та захисту прав людини, які ґрунтуються на власній історичній, правовій, ментально-культурній, релігійній традиціях. Однак також слід розуміти, що принцип свободи розсуду держави не є безмежним та на відміну від принципу субсидіарності має більш проблемну природу. Така проблемність принципу свободи розсуду держави, на думку А. Медвідь, полягає у тому, що він «до моменту розробки Протоколу № 15 не лише безпосередньо не закріплювалася положеннями Конвенції чи додаткових протоколів до неї, але й на відміну від принципу субсидіарності, не є прямо похідним з їх змісту. Доктрина «свободи розсуду» була розроблена практикою Європейського суду, та застосовувалася Судом у різних межах. Залежно від конкретних обставин справи та тих чи інших прав, або їх елементів, гарантованих Конвенцією, Суд більш широко, або вужче визначав допустимі межі «свободи розсуду» держав» [3]. Дійсно, значний масив практики ЄСПЛ свідчить, що принцип свободи розсуду держав зовсім не застосовувався щодо таких прав, як заборона катувань або заборона рабства, тоді як до значної частини прав так званого нового покоління (біомедичні, репродуктивні, інтернет-права) такі межі є найбільш широкими. Це у свою чергу засвідчує, що ЄСПЛ не підміняє собою національні судові органи, а лише контролює стан виконання державою позитивних зобов'язань за Конвенцією, враховуючи при цьому право держав-учасниць самостійно знаходити баланс між захистом приватних та публічних інтересів.

Література

1. Шевчук С. В. Принцип субсидіарності у діяльності Європейського Суду з прав людини та необхідність узгодження судової практики. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини*: зб.

наук. ст. Міжнар. наук. практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.) / за ред. С. В. Ківалова; НУ «ОЮА». О.: Фенікс, 2012. С. 82–89.

2. Протокол № 15 про внесення змін до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 24 червня 2013 року: ратифіковано Законом України від 05.10.2017 року. URL: Протокол № 15 про внесення змін до Кон... | від 24.06.2013 (rada.gov.ua)

3. Медвідь А. Щодо закріплення принципу субсидіарності та доктрини свободи розсуду у конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 1. С. 29–36

С. А. Миргородський

аспірант юридичного факультету

Дніпровського Національного університету імені Олеся Гончара

Науковий керівник: к.ю.н., доц. юридичного факультету Дніпровського Національного університету імені Олеся Гончара, Є. М. Щербина

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Системний аналіз чинного законодавства України про адміністративно-правове регулювання у сфері охорони здоров'я свідчить про те, що воно потребує нагальної систематизації. Однак навряд чи така систематизація законодавства в обраній сфері буде ефективною, якщо спочатку не систематизувати ті акти Президента й уряду України, на підставі яких здійснюється сучасна реформа системи охорони здоров'я. Адже саме на підставі цих документів визначається кінцева мета реформи.

Для систематизації законодавства України про адміністративно-правове регулювання у сфері охорони здоров'я необхідно визначитися з тим, якою є мета такого регулювання. Зробити це можна на підставі тих нормативно-правових актів органів публічної влади, які на державному рівні встановлюють мету реформи системи здоров'я, черговий етап якої заплановано на 2023–2025 рр. Тільки в такому разі систематизація законодавства України про ад-

---

міністративно-правове регулювання у сфері охорони здоров'я буде успішною.

Дослідження системи законодавства України про адміністративно-правове регулювання у сфері охорони здоров'я нерозривно пов'язано з аналізом системи законодавства України про охорону здоров'я загалом (як частина та ціле – *F. C.*). Системні проблеми, які наразі притаманні законодавству України про охорону здоров'я, не можуть не накласти відбиток на систему законодавства України про адміністративно-правове регулювання у сфері охорони здоров'я.

Першим нормативно-правовим актом загального характеру, в якому містяться концептуальні положення щодо реформи системи охорони здоров'я, але не тільки щодо неї, наразі є Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 р. Ця Стратегія щодо реформи системи охорони здоров'я передбачає: «Метою державної політики у цій сфері є кардинальне, системне реформування, спрямоване на створення системи, орієнтованої на пацієнта, здатної забезпечити медичне обслуговування для всіх громадян України на рівні розвинутих європейських держав. Головними напрямками реформ мають стати підвищення особистої відповідальності громадян за власне здоров'я, забезпечення для них вільного вибору постачальників медичних послуг належної якості, надання для цього адресної допомоги найбільш соціально незахищеним верствам населення, створення бізнес-дружньої обстановки на ринку охорони здоров'я. Орієнтиром у проведенні реформи є програма Європейського Союзу «Європейська стратегія здоров'я – 2020»».

Однією із ключових проблем у сфері охорони здоров'я населення в Міжгалузевій комплексній програмі «Здоров'я нації» на 2002–2011 рр. було названо «недосконалість нормативно-правових актів, які впливають на створення умов для поліпшення стану здоров'я населення та підвищення ефективності використання в системі охорони здоров'я людських, матеріально-технічних та фінансових ресурсів в умовах ринкової економіки» [1], і вона поки що не вирішена. У схваленій указом від 9 лютого 2016 р. Національній стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 р. «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація»

значну увагу приділено питанням регулювання в цій сфері. Так, п. III «Мета та основні завдання Національної стратегії» передбачає, що для ліквідації шкідливих наслідків гіподинамії необхідним є забезпечення координації дій усіх заінтересованих суб'єктів, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування шляхом утворення Координаційної ради на чолі з віце-прем'єр-міністром України та відповідних рад при місцевих державних адміністраціях (організаційні гарантії), та вдосконалення законодавства щодо підтримки та стимулювання суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, діяльність яких спрямована на заохочення людей до оздоровчої рухової активності (правові гарантії) [2].

Текст аналізованого документа містить відповідь на запитання, чому Концепція присвячена саме громадянському здоров'ю. Зокрема зазначено, що «успадкована з радянського періоду комплексна модель Семашка, за якої вся сфера охорони здоров'я належала до державної власності та фінансувалася державою, була спрямована на утримання лікарень, характеризувалася фрагментарним управлінням, зосередженим переважно на лікуванні нетяжких гострих станів та фактичною відсутністю профілактики. Система практично ігнорувала потреби здорового населення, що не давало змоги стримувати та системно впливати на підвищення рівня неінфекційних захворювань» [3].

Отже, наразі є низка нормативно-правових актів, спрямованих на нормативне забезпечення реформи системи охорони здоров'я в Україні. Для підвищення ефективності реформування вони потребують систематизації.

Що ж до реформування адміністративно-правового регулювання у сфері охорони здоров'я в Україні, то Концепція передбачає лише заходи з реформування Міністерства охорони здоров'я, а саме: «Відповідно до європейських прагнень України, роль держави у роботі системи охорони здоров'я буде обмежено; МОЗ повинно позбавитися невласливих управлінських функцій, таких, як: закупівлі, управління лікарнями, обслуговування та ремонт закладів, і зосередитись у першу чергу на розробці політики і плануванні. МОЗ має зберегти три основні функції:

– управління системою охорони здоров'я через політичне лідерство та розроблення стратегій, координацію генерального плану лікарень, визначення пріоритетності національних програм у галузі охорони здоров'я і обговорення пріоритетів з основними зацікавленими сторонами (у деяких країнах, наприклад, створені окремі агентства з реалізації національних програм та служби посередництва, що вирішують конфлікти між постачальниками послуг, пацієнтами та державою);

– регуляторний нагляд за усіма видами діяльності, що пов'язані з охороною здоров'я, включаючи закупівлю послуг. Цю функцію можна виконувати через представництво МОЗ у правлінні відповідних новостворених агентств, наприклад, Агентство з ліцензування та акредитації медичної практики, Фармацевтичне агентство (відповідальне за реєстрацію фармацевтичної продукції, фармнагляд); Агентство оцінки технологій в охороні здоров'я (перелік примірний) тощо;

– забезпечення інформації у сфері охорони здоров'я, прозорості та підзвітності, епідеміологічного нагляду/екстреного реагування. епідеміологічний нагляд буде здійснюватися мережею лабораторій і обласних управлінь Національного центру контролю за захворюваннями і громадським здоров'ям» [4].

Ці заходи розроблено з урахуванням найсучасніших міжнародних і європейських стандартів. Отже, ці три напрями можуть слугувати трьома концептуальними напрямками реформи системи охорони здоров'я в Україні. З урахуванням цього варто проводити систематизацію законодавства України в зазначеній сфері.

Висновки. Наразі в Україні є дві групи нормативно-правових актів для визначення пріоритетів реформування системи охорони здоров'я: а) загального характеру, в яких ця реформа згадується разом з іншими реформами (Стратегія сталого розвитку «Україна – 2023–2025», Національна стратегія у сфері прав людини й інші); б) спеціального характеру, присвячені цій реформі загалом або її складникам. Виявлено, що єдиний нормативно-правовий акт спеціального характеру, в якому йдеться про реформу системи здоров'я в Україні загалом, не виправдовує покладених на нього сподівань; як наслідок, органи публічної влади ухвалили значну

кількість нормативно-правових актів, що багато в чому дублюють його норми. Рекомендовано систематизувати нормативно-правові акти спеціального характеру в аналізованій сфері. Перспективи подальших досліджень у цій сфері полягають у пошуку оптимальної форми систематизації.

Література

1. Міжгалузева комплексна програма «Здоров'я нації» на 2002–2011 роки: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/14-2002-п> (дата звернення: 15.01.2018).

2. Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 р. «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація»: схвалена Указом Президента України від 9 лютого 2016 р. № 42/2016 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/42/2016/para14#n14> (дата звернення: 15.01.2018).

3. Концепція розвитку громадського здоров'я: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/nras/249618799> (дата звернення: 15.01.2018).

4. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 рр. URL: <http://moz.gov.ua/uploads/0/691-strategiya.pdf> (дата звернення: 15.01.2018).

О. Р. Савченко

здоб. IV курсу економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: д.ю.н., проф. Т. В. Степанова

ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ «ЕСТОПЕЛЬ» В ГПК УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, інтеграція України у світовий простір зумовлюють інтенсивне удосконалення законодавства, яке стосується матері-

---

ального та процесуального господарського права. Варто наголосити, що на сьогодні нарізла складна проблема щодо зловживання сукупністю можливих процесуальних прав, якими наділяються сторони господарського провадження. З огляду на це актуальним для дослідження залишається питання необхідності та доцільності запровадження та реалізації в межах Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК України) провідного принципу «естопель», який стосується послідовної поведінки сторін під час судового розгляду справи та заборону зловживання своїми процесуальними правами.

Присутня велика кількість вчених, які присвячують свої дослідження можливості запровадження даного принципу в господарське процесуальне законодавство України, якими виступають: І. А. Бутирська, А. І. Мануїлова, В. В. Резнікова, Т. В. Степанова, О. О. Штефан та ін.

Важливим етапом для дослідження зазначеної проблематики виступає виокремлення визначення поняття «естопель». Так, словник міжнародно-правових термінів передбачає тлумачення поняття «естопель», під яким варто розуміти «категоричне заперечення поведінки сторони в процесі, якою вона перекреслює те, що попередньо було нею визнане» [4, с. 125].

У свою чергу, науковці наголошують на трактуванні дефініції «естопель», як певного правового принципу, «за допомогою якого врегульовується заборона стороні приймати позицію, яка є протилежною тій, яку вона обрала з самого початку процесу, задля спричинення процесуальної шкоди іншій стороні» [1, с. 40].

Доцільно наголосити, що «принцип «естопель» виступає логічно-пов'язаним з принципом добросовісності, оскільки останній наголошує на користуванні своїми процесуальними правами належним чином, тобто не зловживаючи ними» [6, с. 137–138].

Принцип заборони суперечливої поведінки активно застосовується в межах міжнародного приватного права, міжнародних та арбітражних судах, а також закріплюється в низці міжнародно-правових актів, якими виступають: Віденська конвенція про право міжнародних договорів, Декларація про принципи міжна-

---

родного права, Гельсінський заключний акт Народи з безпеки і співробітництва в Європі та Принципи УНІДРУА [2, с. 45].

На жаль, даний принцип дотепер не знайшов своє втілення в закріплених нормах ГПК України, проте, на нашу думку, присутня необхідність в удосконаленні чинного законодавства, оскільки таке провідне положення забезпечить послідовну поведінку особи в процесі господарського судочинства з метою неможливості учасника такого процесу висувати певні заперечення та заяви, які прямо неузгоджені та суперечать початковій поведінці особи в межах послідовного розгляду господарської справи в суді.

Т. В. Степанова у своєму дослідженні слушно вказує на те, що «за допомогою застосування принципу «естопель» можна ефективно реалізувати не тільки в межах апеляційного провадження, а ще й при розгляді справи в суді першої інстанції, стабільність господарського обігу і запобігання захисту недобросовісних учасників такого обігу» [5, с. 10].

Окрім того, хоч і принцип «естопель» не закріплений на законодавчому рівні, суди при розгляді господарських справ використовують його, посилаючись на доктрину «*venire contra factum proprium*», тобто заборону суперечливої поведінки, оскільки учасники справи застосовують поведінку, заяви, зміну аргументації та дії, що не відповідають та йдуть всупереч обраній на початку поведінці.

Прикладом застосування цього принципу виступає справа № 917/80/22, в якій Господарський суд Полтавської області погодився з позивачем щодо того, що поведінка відповідача має наявні ознаки «суперечливої поведінки» [3].

З огляду на вищезазначене, варто констатувати, що даний принцип активно застосовується судами в межах розгляду господарських справ як загальноновизнаний, не звертаючи увагу на те, що на рівні національного господарського законодавства даний принцип не закріплений.

На нашу думку, слід підсумувати, що на сьогодні присутня необхідність у запровадженні принципу «естопель» у ГПК України, враховуючи положення міжнародних актів та практику його застосування судами при розгляді господарських справ, оскільки

принцип «естопель» виступає складною, проте ефективною правовою доктриною, за допомогою якої можна забезпечити належний розгляд господарських справ у судовому процесі, а також запобігти зловживанню процесуальними правами з боку учасників господарського провадження.

Література

1. Бутирська І. А. Процесуальний естопель у господарському судочинстві. *Перші наукові читання пам'яті професора Пронської Грацієлли Василівни* : збірник матер. міжн. наук.-практ. конф. Київ: Талком, 2021. С. 40–43.

2. Мануїлова А. І. Естопель як загальний принцип міжнародного права : дис. ... на здоб. д-ра філософії: 12.00.11. Одеса, 2021. 235 с.

3. Рішення Господарського суду Полтавської області у справі № 917/80/22 від 29.03.2022 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103851552> (дата звернення: 14.04.2023).

4. Словник міжнародно-правових термінів. Ужгород: ПП Данило С. І., 2010. 500 с.

5. Степанова Т. В. Ефективність застосування принципу естопель в судочинстві. *Матеріали 74-ї звіт. наук. конф. професорсько-викладацького складу і низк. працівників економіко-правового факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова* (м. Одеса, 27-29 лист. 2019 р.). Одеса : Фенікс, 2019. С. 9–11.

6. Штефан О. О. Принцип добросовісності в судочинстві. *Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України*: Збірник матер. III наук.-практ. круглого столу. Київ: Науково-дослідний інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. С. 132–141.

А. В. Салашна

*здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії,
молодший науковий співробітник лабораторії дослідження проблем
національної безпеки у сфері громадського здоров'я НДІ вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН
України*

*Науковий керівник: д.ю.н., професор, зав. лабораторії дослідження
проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса НАПрН України В. М. Пашков*

ЗАХИСТ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Актуальними проблемами у всі історичні часи були й залишаються протиправне захоплення територій, зокрема сусідніх держав, а також забезпечення та захист прав і свобод людини на захоплених територіях. Україна, як і кожна держава, яка розвивається приділяє окрему увагу захисту і гарантіям прав людини і громадянина. Однак на сьогодні, внаслідок збройного конфлікту Російської Федерації (далі – РФ) проти України, існує потреба у створенні більш ефективних способів забезпечення, гарантій захисту прав та свобод людей, що залишилися на тимчасово окупованих територіях.

Конституцією України (1996 р.) проголошено, що суверенітет України поширюється на всю її територію, Україна є унітарною державою, а її територія в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною [1, ст. 2].

Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначено поняття «тимчасово окупована територія», зокрема це територія, яка є невід'ємною частиною території України, на неї поширюється дія Конституції та інших законів України, міжнародних договорів, але в межах якої збройні формування, оку-

---

паційна адміністрація РФ встановили та здійснюють фактичний або загальний контроль з метою встановлення окупаційної адміністрації РФ [2, ст. 1¹].

Тому, визнається порушенням перебування збройних сил інших держав на території України. Будучи на тимчасово окупованих територіях, громадяни України не мають достатнього захисту їх прав та свобод, так як ці люди фактично перебувають у епіцентрі збройного конфлікту, примусового нав'язування ідеологічних ідей, а отже їх права однозначно порушені державою-агресором, яка вчинила таке свавільство.

Права і свободи людини є об'єктом правового регулювання всього міжнародного співтовариства, які повинні бути узагальнені та відповідати міжнародним стандартам задля закріплення загальних положень прав людини в міжнародно-правових актах з подальшою імплементацією їх в національне законодавство інших країн.

Як бачимо, з кожним днем, питання захисту прав людини на тимчасово окупованих територіях України дуже загострюється. Одне із прав, яке є часто порушуваним регламентовано статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а саме те, що людина має право вільно виражати свої погляди, включаючи свободу пошуку, одержання та поширення інформації, ідей не залежно від державних кордонів [3, ст. 10]. Ці положення знайшли відображення також у Міжнародному пакті про громадянські й політичні права (1966 р.), Конституції України.

Наразі метою країни-агресора є максимальна ізоляція доступу жителів тимчасово окупованих територій до українського інформаційного простору шляхом блокування українських веб-сайтів, відключення телеканалів, радіо, інтернет-трафіку, вчинення кіберзлочинів задля впровадження своїх ідеологічних наративів, які вкрай відрізняються від реальності. Крім цих протиправних діянь, окупаційна влада проводить переслідування та затримання українських журналістів, блогерів, осіб, що діляться своїми поглядами в мережі Інтернет шляхом нападу, катування, ув'язнення чи взяття у полон, що несе за собою порушення ще низки прав людини. Са-

---

мопроголошені органи державної влади порушують міжнародне законодавство стосовно прав і свобод людини, яке ратифіковано майже в кожній країні.

Дані Інституту масової інформації свідчать про те, що станом на 2022 рік, порушення права на свободу вираження поглядів, яке було здійснено РФ на території України становить 470 випадків [4].

У період конфлікту доступ до інформації, свобода вираження поглядів відіграють важливу роль, особливо на території нашої держави, де доступ залишається обмеженим. Єдиним позитивним моментом є те, що зараз у світі панує ера потужних цифрових технологій, за допомогою яких, блокування інформаційного простору не може бути вдалим. Наразі існує багато способів, які роблять можливим обхід будь-якого інформаційно-технічного обмеження.

Безумовно, наша держава повинна гарантувати відновлення і подальший захист прав людини, проте сьогодні забезпечувати норми Конституції України та міжнародних правових актів на окупованих територіях вкрай важко, так як Україна не має можливості контролювати частину своїх територій. Вбачаємо, що в подальшому існує науково-теоретична та практична необхідність розв'язання проблемних питань, щодо забезпечення правових та організаційних інструментів захисту прав людини, в тому числі на свободу вираження поглядів, шляхом вдосконалення вітчизняного законодавства, відновлення порушених прав людей, які опинилися в окупації, відшкодування завданих їм збитків та притягнення винних до юридичної відповідальності.

Література

1. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 04.04.2023)

2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII // База даних «Законодавство України»

/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1207-18> (дата звернення: 04.04.2023)

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 04.04.2023)

4. 567 ПОРУШЕНЬ СВОБОДИ СЛОВА ІМІ ЗАФІКСУВАВ У 2022 РОЦІ В УКРАЇНІ. ПОНАД 80% ВЧИНІЛА РОСІЯ. 09.01.2023. Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/news/567-porushen-svobody-slova-imi-zafiksuvav-u-2022-rotsi-v-ukrayini-ponad-80-vchynyla-rosiya-i50050> (дата звернення: 04.04.2023)

Т. В. Степанова

д.ю.н., проф., завідувачка кафедри конституційного права та правосуддя ОНУ імені І.І. Мечникова

ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ ЯК ГАРАНТІЯ ДОДЕРЖАННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ДЕРЖАВІ

Останнім часом законодавець та практика чітко визначилися з одноманітністю розуміння представництва інтересів держави прокурором, однак щодо представлення громадянина, то постійно виникають нові ознаки та підстави справ, за якими прокурор не може представляти інтереси громадянина. Тому саме цій проблемі буде присвячено дану доповідь, оскільки представництво (захист) державою інтересів своїх громадян є важливою гарантією верховенства права в державі.

З одного боку, Конституція України прямо зазначає лише про представництво прокуратурою інтересів держави в суді у випадках, визначених законом (ст. 131-1).

З іншого боку, наступна ст. 131-2 Конституції присвячена діяльності адвокатури, також не встановлює гарантій для захисту фізичних осіб.

Частково цю прогалину вирішує Закон «Про безоплатну правову допомогу», який надає досить великий перелік осіб, які вправі отримати таку безоплатну допомогу.

Крім того, Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України) включає «органи та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб» [1], до кола учасників справи і надає їм широкі повноваження (частина 3 ст. 41). До таких органів та осіб належить, зокрема, прокурор.

Відповідно до ст. 2 Арбітражного процесуального кодексу України (далі – АПК України) в редакції від 06.11.91 р. [2] прокурори користувалися правом звернення з позовними заявами до арбітражного суду в інтересах державних органів, державних підприємств і організацій.

Безперечно, дане положення ставило державну форму власності вище за інші, що суперечило Закону України «Про власність». Тому скасування даного положення стала важливою подією в реалізації принципу рівності всіх перед законом в господарському процесі. Так, в редакції Закону України «Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України» від 13.05.97 р. [3] стаття 2 Кодексу встановила, що арбітражний суд порушує справи за позовними заявами прокурорів та їх заступників, які звертаються до арбітражного суду в інтересах держави. Таким чином, положення статті 2 АПК були приведені у відповідність до статті 121 Конституції України.

Однак, поняття «в інтересах держави» неоднозначно розумілося і застосовувалося Вищим арбітражним судом та органами прокуратури України, тому виникла практична необхідність у з'ясуванні основних понять статті 2 АПК України.

Пункт 1 рішення Конституційного Суду України від 08.04.99 р. встановив, що «прокурори та їх заступники подають до арбітражного суду позови саме в інтересах держави, а не в інтересах підприємств, установ і організацій незалежно від їх підпорядкування і форм власності», а пункт 2 – що під поняттям «орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах» потрібно розуміти «орган державної влади

чи орган місцевого самоврядування, якому законом надано повноваження органу виконавчої влади» [4].

Зараз ст. 53 ГПК України закріплює, що у визначених законом випадках прокурор звертається до суду з позовною заявою, бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, до початку розгляду справи по суті, подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами [1].

Прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній чи іншій заяві, скарзі обґрунтовує, в чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їх захисту, визначені законом підстави для звернення до суду прокурора, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах. Невиконання цих вимог має наслідком застосування положень, передбачених статтею 174 ГПК.

У разі відкриття провадження за позовною заявою, поданою прокурором в інтересах держави в особі органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, зазначений орган набуває статусу позивача. У разі відсутності такого органу або відсутності у нього повноважень щодо звернення до суду прокурор зазначає про це в позовній заяві і в такому разі набуває статусу позивача [1, ст. 53].

Таким чином, статус прокурора має певні особливості порівняно з іншими учасниками провадження, які виступають представниками сторін та третіх осіб.

Конституційний Суд України визнає, що поняття «інтереси держави» є оціночним поняттям. Прокурор або його заступник самостійно визначає і обґрунтовує в позовній заяві, в чому полягає порушення інтересів держави чи в чому існує загроза інтересам держави.

Однак важливе значення має також встановлення на законодавчому рівні примірного переліку категорій справ, по яких є можливість звернення прокурорів за захистом інтересів держави. При цьому необхідно прямо закріпити і право прокурора зверну-

---

тися з позовом від свого імені на захист прав та інтересів окремих громадян, колективних об'єднань та держави.

Наприклад, можна закріпити обов'язкову участь прокурора в господарському процесі з метою охорони і захисту державних інтересів по справах, пов'язаних з:

діями державних органів та їх посадових осіб, у тому числі справи про визнання недійсними актів таких державних органів та їх посадових осіб;

злочинними посяганнями на права та законні інтереси громадян, держави та суспільства в господарській сфері;

захистом порушених засад конституційного ладу, суспільного життя, права власності, економічної, екологічної та інформаційної безпеки держави;

захистом масового інтересу, тобто прав великих груп громадян у випадках, коли вони порушуються одним протиправним діянням або одним незаконним нормативно-правовим актом;

будь-якими очевидними порушеннями закону, які можуть завдати істотної шкоди законним інтересам громадян, якщо не будуть негайно усунуті;

захистом суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону України, гарантування її державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства;

захистом прав усіх суб'єктів права власності та господарювання тощо;

поверненням незаконно витрачених державних бюджетних коштів, а також в інтересах державного бюджету про стягнення з боржників податків і зборів (обов'язкових платежів) шляхом звернення стягнення на їх майно [5, с. 40–41];

випадками, якщо відповідні державні органи контролю за додержанням законів не захищають інтереси держави за будь-яких обставин або безпосередньо посягають на них;

якщо це передбачено законодавчими актами (наприклад, законами «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про громадські об'єднання» тощо).

Обов'язкова участь прокурора у цих справах з метою охорони і захисту державних інтересів сприятиме виконанню прокуратурою основної мети її діяльності, яка закріплена в Конституції України та Законі України «Про прокуратуру» та стане додатковою гарантією додержання верховенства права в Україні.

Література

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. (в редакції 03.10.2017 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 10.04.2023 р.).

2. Арбітражний процесуальний кодекс України (в редакції від 06.11.91 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

3. Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України: Закон України від 13.05.97 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 25. Ст. 171.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді). *Офіційний вісник України*. 1999. № 15. Ст. 614.

5. Руденко М. Представництво прокурором інтересів держави у арбітражному суді. *Право України*. 1998. № 5. С. 40–41.

СЕКЦІЯ 3

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО: ДОКТРИНА, ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

М. Є. Григор'єва

*к.ю.н., доц., асистентка кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Розділ 1 Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти основ національної безпеки України» набув нового забарвлення та нового значення у зв'язку з агресивною війною РФ проти України. Важливість суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом у цьому розділі обумовлені місцем його розташування в КК, що свідчить про усвідомлення законодавцем важливості та пріоритетності закріплення норм про кримінальну відповідальність за посягання на державну безпеку, суверенітет, територіальну цілісність, недоторканість, обороноздатність та конституційний лад нашої держави. Ті суспільні відносини, що виникли з моменту вторгнення РФ на територію України, потребують точного і вчасного реагування держави та їх упорядкування, зокрема в чинному кримінально-правовому законодавстві [1, с. 122]. На сьогоднішній день КК України зазнав достатньо великої кількості змін та доповнень. У деяких випадках законодавець криміналізував суспільно небезпечні діяння, яких раніше не було і які з'явилися та почали розвиватися тільки під час війни, а у інших удосконалив ті положення, що характеризують окремі склади злочинів [2, с. 187; 3, с. 270]. Такі зміни торкнулися розділу 1 Особливої частини КК. Зокрема, були внесені зміни та доповнення до ст. 111 (Державна зрада) та ст. 113

(Диверсія). Крім того, в названому розділі з'явилися нові статті, якими розділ було доповнено. Нові норми передбачено у ст. 111-1 (Колабораційна діяльність), ст. 111-2 (Пособництво державі – агресору), ст. 114-2 (Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану).

До об'єктивної сторони ст. 111-1 (Колабораційна діяльність) законодавець включив велику кількість різноманітних протиправних діянь, які здійснюються громадянином України і пов'язані з публічним запереченням здійсненням збройної агресії проти України, встановленням та утвердженням тимчасової окупації частини території України або публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окупованій території України; добровільним зайняттям посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора; здійсненням пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти тощо. Очевидно, що законодавець намагався визначити вичерпний перелік тих протиправних дій, які можуть посягати на суспільні відносини, що забезпечують охорону основ національної безпеки нашої держави, але при тому невиправдано збільшив за змістом об'єктивну сторону кожного складу злочину, ввів велику кількість нормативно-правових при-

---

писів, зробив кожен склад злочину дуже розгалуженим та розмитим. Все це буде в майбутньому перепоною для застосування цієї норми.

Щодо статті 111-2 (Пособництво державі – агресору), то в склад цього злочину входять умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора. Така протиправна поведінка особи, яка є громадянином України, за своєю суттю дублює діяння, що зазначені були раніше в ст. 111 (Державна зрада), а також і ті, які з'явилися нещодавно в ст. 111-1 (Колабораційна діяльність), що буде, безумовно, ускладнювати застосування зазначених статей на практиці і ще більше заплутувати правозастосувача.

Стаття 114-2 (Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану) також передбачає подібні дії громадянина України, але тільки такі, які стосуються поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України, якщо така інформація не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, а також поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених

відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану. Очевидно, що побудована таким чином об'єктивна сторона зазначеного злочину теж має ознаки діянь, які містяться в інших складах кримінальних правопорушень.

Таким чином, можна визначити, що нові зміни, що відбулися в розділі 1 КК України мають достатню кількість суттєвих недоліків, що будуть ускладнювати роботу правозастосувача. Зокрема вони стосуються об'єктивної сторони зазначених злочинів проти основ національної безпеки України, що мають суперечливий характер і будуть, безперечно, викликати конкуренцію чи колізію норм та різноманітне тлумачення кримінально-правових приписів.

Література

1. Левчук-Микитюк А. Генезис кримінально-правової протидії державній зраді в Україні. *Історико-правовий часопис: науковий журнал*. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. 2019. № 1 (13). С. 121–127.
2. Письменський Є. О. Колабораціоналізм як суспільно-політичне явище в Україні. Сєверодонецьк, 2020. 121 с.
3. Чорний Р. Л. Система злочинів проти безпеки держави за Кримінальним кодексом України. *Університетські наукові записки*. № 1 (45). 2013 р. С. 261–272.

К. В. Довга

здоб. III курсу, економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: д.ю.н, проф., завідувач кафедри

кримінального права, кримінального процесу

і криміналістики О. А. Чуваков

ВИКОНАННЯ ОBOB'ЯЗКУ ЩОДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ, НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

Конфлікти, що супроводжуються застосуванням зброї або веденням війни, завжди на найвищому рівні загрожують правам людини, оскільки військова сила та зброя є основними інструментами у таких суперечках. Наслідки таких подій можуть бути руйнівними, включаючи вбивства, насилля, знищення фізичної та економічної інфраструктури, погіршення здоров'я населення, насильницьке переміщення людей та породження ненависті один до одного.

24 лютого 2022 року почалася повномасштабна військова агресія російської федерації проти України, і на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України [1], Президент України, в той самий день, видав Указ «Про введення воєнного стану в Україні», через що було введено тимчасовий воєнний стан [2]. Саме в теперішній ситуації, яка склалася в нашій країні, необхідно забезпечити ефективне регулювання таких кримінально-правових відносин, зокрема у частині застосування обставин, які виключають кримінальну протиправність дій, та звільнення осіб від кримінальної відповідальності, що сприятиме забезпеченню державної безпеки та обороноздатності нашої країни.

Верховна Рада 3 березня 2022 року прийняла Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», за яким першою статтею визначається, що під час дії воєнного стану, цивільні особи, які законно перебувають на території України,

---

мають право брати участь у захисті від збройної агресії російської федерації та/або інших держав, включаючи отримання вогнепальної зброї та боєприпасів відповідно до встановлених Міністерством внутрішніх справ України вимог [3]. Отже, відповідно до цього закону, громадяни мають право приєднатися до захисту України від збройної агресії російської федерації та інших держав, використовуючи власну зброю та отримуючи необхідні бойові припаси. Зокрема, стаття 5 цього закону зазначає, що цивільні особи не несуть відповідальності за використання вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя була застосована згідно з законом. Крім того, були внесені зміни до Кримінального кодексу України, які додали статтю 43-1 згідно з Законом України № 2124-IX [4].

Прийняття законодавцем саме цієї норми спровокувало те, що обов'язки та права військовослужбовців регламентуються законом, але стосовно інших осіб, що можуть чинити опір агресору мови не йшлося до появи ст. 43-1. Ця стаття стала важливим кроком у захисті Вітчизни, як для тих, хто виконує свій обов'язок, так і для громадян, які мають право на її захист.

Відповідно до ч. 1 ст. 43-1 зазначається, що діяння або бездіяльність, здійснені за обставинами дії збройного конфлікту або воєнного стану, що спрямовуються на стримування та відсіч збройної агресії російської федерації або інших країн, не можуть кваліфікуватися як кримінальні порушення, в тому випадку, якщо вони не заподіяли шкоду здоров'ю чи життю особи-агресора, або провоохоронним інтересам, до того ж не несли за собою катування або заборонених міжнародним правом засобів ведення війни або іншими порушеннями законів та звичаїв війни, передбаченими міжнародними договорами, які ратифікувалися Верховною Радою України [5]. За ч. 2 тієї ж статті, кожній особі гарантується право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України.

Під час захисту Вітчизни заборонено завдавати представникам країни-агресора фізичний біль або страждання, шляхом умис-

---

ного застосування насильства, таких як побої, мучення або інші насильницькі дії. Це не може бути використано з метою змусити їх вчинити дії, які суперечать їх волі, отримати відомості чи визнання або покарати їх за злочини, в яких вони звинувачуються, а також для залякування чи дискримінації.

Також у 3 частині статті 43-1 Кримінального кодексу зазначено, що особа не буде притягнута до кримінальної відповідальності за використання зброї, бойових припасів або вибухових речовин проти тих осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, а також за завдання шкоди або знищення майна у зв'язку з цим.

Щодо четвертої частини цієї статті, то вона вказує на те, що дії або бездіяльність, що направлені на стримування та відсіч ворога, не можуть бути виконанням обов'язку стосовно захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, в тому випадку, якщо такі дії або бездіяльність явно не відповідають небезпечності агресії або обставинці стримування та відсічі, не є необхідними для досягнення значної суспільно-корисної мети у конкретній ситуації та створюють загрозу для життя інших людей, загрозу екологічної катастрофи чи настання інших надзвичайних подій більшого масштабу.

Отже, можна констатувати, що виділяються деякі обставини, при яких вчинення таких діянь, передбачених статтею 43-1, будуть вважатися правомірними: ситуація вчинення – умови воєнного стану або період збройного конфлікту; направленість діяння – дія або бездіяльність, яка направлена на стримування та відсіч збройної агресії російської федерації або інших країн; шкода – може бути заподіяна лише життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам; спосіб вчинення – дії повинні бути здійснені без ознак катування та без використання заборонених міжнародним правом засобів ведення війни, також не повинні порушуватись закони та звичаї війни, передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; час вчинення – тільки у період, коли на території країни діє воєнний або

надзвичайний стан. У протилежному випадку особа підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах.

Підсумовуючи вищесказане, можна прийти до висновку, що особа не несе відповідальності за використання зброї або вибухових речовин проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, а також за збитки, завдані майну в результаті цих дій. Це відбувається тому, що такі дії вважаються законними в умовах воєнного стану або збройного конфлікту та мають на меті захист від збройної агресії російської федерації або іншої країни, навіть якщо це призвело до шкоди для правоохоронних органів. Тому, можна вважати, що особи в такому випадку діють в інтересах суспільства та держави, захищаючи їх від злочинних посягань агресора.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>. (дата звернення: 05.04.2022).

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>. (дата звернення: 05.04.2022).

3. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 03.03.2022 р. № 2114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>. (дата звернення: 05.04.2022).

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text>. (дата звернення: 05.04.2022).

5. Кримінальний Кодекс України: Кодекс України від 27.01.2023 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. (дата звернення: 05.04.2022).

А. В. Желдубовська

здоб. II курсу економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

*Науковий керівник: ст. викл. кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики О. В. Нарожна*

ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

Вже довгий час тема самооборони є дискусійною, що пов'язано з невизначеністю меж, де закінчується необхідність спротиву і превенції правопорушення та починається заподіяння умисної шкоди своєму кривднику. При розгляді даного питання постають складнощі навіть при визначенні, хто є потерпілим, себто жертвою, особливо, якщо йдеться про такий феномен, як перевищення самооборони.

Серед дотичних до даної тематики положень Конституції України можемо виокремити ст. 27, в якій зазначено, що «кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань» [1, ст. 27]. Громадянам нашої країни гарантоване право на захист себе, своїх близьких людей, оселі та недоторканності вищезазначеного незалежно від віку, статі, соціального статусу та можливості запобігти настанню протиправних наслідків.

Інформація про жертву як учасника кримінального провадження, є такою ж важливою, як і інформація про правопорушника задля формування та розвитку обставин злочину. Вивчення поведінки потерпілих у кримінальному провадженні є також необхідним для прийняття рішень щодо забезпечення їх цілісності та недоторканності. Мусимо також підкреслити, що дослідження віктимної поведінки та реакції правопорушника на неї може превентивно сприяти на зменшення кількості жертв рецидивних злочинів. Виявлення потенційно провокативних, віктимних ознак у поведінці потерпілих є відправною точкою для формування відповідних гіпотез і висновків у кримінальному провадженні.

Потерпілий є одним із головних фігурантів кримінального провадження. Причини, обставини та умови вчинення таких

правопорушень не можуть бути розкриті, оскільки протиправна поведінка підсудного часто спричинена необережними вчинками потерпілого. Неналежна поведінка жертви має особливе значення при розгляді справ щодо кримінального правопорушення та іноді є безпосереднім джерелом конфлікту або навіть глибокою провокацією з боку правопорушника на активні та незаконні дії проти жертв. Прояви такої поведінки з боку потерпілого можуть мати різні форми: від фізичного чи психологічного насильства над кривдником чи його близькими до прояву неповаги до громадського порядку та загальноприйнятих норм моралі тощо. При вчиненні кримінальних правопорушень, таких як вбивства, тілесні ушкодження, зґвалтування, розбій нерідко зустрічається протиправна провокаційна поведінка жертви. Поведінка потерпілого може вплинути на об'єм вини обвинуваченого, а у випадку необхідної оборони – вилучати її [2, с. 142].

Необхідно зазначити, що хоч і жодна поведінка майбутньої жертви не є виправданням кримінального правопорушення, у випадку самооборони та – особливо – її перевищення нападник є перспективною провокуючою жертвою, агресивні дії якої є прямою причиною нападу у відповідь, та, як наслідок, формування двосторонньої ситуації, де визначити потерпілого важко. Ускладнює даний процес також і намагання визначити, чи була першопочаткова жертва – а в майбутньому правопорушник за ст. 118 Кримінального кодексу України – в стані глибокого душевного хвилювання, або ж афекту, що впливає на призначення покарання, його форму та строк [3].

Отже, необхідна оборона є захистом людини від посягань з боку навколишнього світу, бажанням вберегти своє життя, життя інших людей та їх майно. Право на самооборону є природним і належить людині з її народження, воно не може бути вилученим та обмеженим. Дане питання є гострим для суспільства та має бути розглянуте детальніше задля зменшення кількості випадків перевищення необхідної оборони. Подальше збільшення ефективності при покаранні правопорушників, що перевищили межі самооборони вбачаємо в поглибленому вивченні та застосуванні віктимологічної превенції, або ж профілактики, тобто виявленні, усуненні

та нейтралізації будь-яких провокуючих ситуацій та факторів, що формують віктимну поведінку нападників – серед них розробка та вдосконалення спеціальних засобів захисту громадян та конкретних осіб від правопорушень, підвищення охоронно-захисних можливостей потенційних жертв правопорушень, збільшення рівня суворості покарань за кримінальні правопорушення, особливо за злочини, та встановлення державного контролю над ринком вогнепальної та деякої холодної зброї.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.04.2023).

2. Віктимологія: навч. посіб. / Голіна В. В. та ін.; за ред. Голіної В. В., Головкина Б. М. Харків: Право, 2017. 308 с.

3. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.04.2023).

М. С. Кисельова

*молодший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України*

КРИМІНОГЕННИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПАНДЕМІЇ (COVID-19) В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року питання пандемії, її розповсюдження по території нашої країни, стало не скільки другорядним, стільки таким про яке «наче забули». Оскільки першочерговим питанням для українського суспільства стали новини з фронту.

По-перше, зміни відбулись в інформаційному просторі. З лютого 2022 року Міністерство охорони здоров'я перестало публікувати щоденну статистику щодо випадків захворювання на COVID-19, а статистичні дані набули фрагментарного або ж досить локального характеру, призупинено було і карантинне зонування. А інформація щодо потенційних спалахів пандемії на непідконтрольних територіях взагалі відсутня через обмежений до них доступ. Однак, COVID-19 «нікуди не зник», а навпаки почав мутувати. Влітку 2022 року в Україні зафіксовані випадки нового різновиду штаму коронавірусної інфекції «Омікрону» – тип BA.5. З початку 2023 року в Україні зафіксований перший випадок зараження новою сублінією варіанта SARS-CoV-2 Omicron XBB.1.5 – «Кракен». Ігор Кузін – заступник міністра охорони здоров'я, головний державний санітарний лікар наголошує, що «протягом останнього року на рівні європейських держав фіксувався майже 20-відсотковий приріст нових випадків захворювання, що ж до України таких випадків менше, ніж у довоєнний період, але є одна особливість – ми реєструємо випадки лише тих пацієнтів, які госпіталізуються, тобто важкий перебіг. І майже не реєструємо легкий або із середнім ступенем тяжкості хвороби» [1].

Така ситуація склалась через відсутність можливості зібрати дані про стан захворюваності в реальному часі через нерегулярну роботу баз даних, міграцію населення, яку викликали бойові дії. За результатами опитування журналу «Українська правда» 15% українців поскаржилися на неможливість зв'язатися з лікарем або викликати «швидку допомогу» через проблеми зі зв'язком, 12% не змогли отримати певні медичні послуги через військові дії або воєнний стан, а 9,5% стикнулися з тим, що лікар, до якого їм треба було звернутися, виїхав закордон або до іншого регіону [2]. Не можна забувати і про непідконтрольні території, оскільки там ситуація ускладнюється неможливістю дотримуватися певних санітарно-епідеміологічних обмежень або виконувати санітарно-гігієнічні норми.

Війна в Україні зменшила практику звернення громадян до сімейних лікарів, проходження тестів на захворювання COVID-19, збільшились випадки відтермінування звернення за медичною до-

---

помогою у разі появи незначних простудних симптомів, зрештою, змінилась і сама інфраструктура вакцинації. Така ситуація складалась, по-перше, через дотримання громадянами особистої безпеки під час пересування містами, по-друге, більша частина медичних закладів були реорганізовані в шпиталі для надання максимальної допомоги пораненим бійцям та всім, хто її потребував на етапі евакуації. Кількість медичних працівників знизилась. До того ж, за результатами опитування 25% громадян зазначають, що повітряні тривоги або відключення електроенергії ускладнили доступ до лікування, 18% опитаних вказали, що прийом у лікаря або операція були скасовані через повітряну тривогу або відключення електроенергії [2].

Найпоширенішою проблемою вітчизняної медицини під час війни для 53% українців стало значне подорожчання необхідних ліків, а 26% вказали на неможливість купити необхідні ліки через їхню відсутність [2]. Наразі, ситуацію з обігом ліків на нашу думку значно ускладнить Наказ Міністерства охорони здоров'я від 15.03.2023 р. № 494 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства охорони здоров'я України щодо призначення та відпуску лікарських засобів і медичних виробів за рецептом». Відповідно до нього з 1 квітня 2023 року в Україні близько 60% усіх зареєстрованих ліків стали рецептурними, тобто такими, які можна придбати за паперовим або за допомогою електронного е-рецепта, виданим лікарем. Без такого рецепта будь-які ліки, окрім наркотичних, можна придбати у регіонах, де тривають бойові дії [3].

З огляду на новостворений порядок обігу ліків, зафіксований у вищезгаданому нормативно-правовому акті, фармокологічний ринок в Україні та вся медична сфера зазнає наступних негативних тенденцій:

– фіксуватимуть непоодинокі випадки самолікування «народною медициною», оскільки брак сімейних лікарів, які поїхали за кордон через війну, черги в лікарнях, відсутність можливості оформити онлайн рецепт, який на практиці не можливо отримати за один день, значно ускладнить доступ громадян до ліків;

– можливість понаднормового придбання ліків в містах де тривають активні бойові дії, призведе до регіонального дефіциту лікарських засобів, це в свою чергу порушить логістичну стабільність та закон задоволення попиту і пропозиції у фармакологічному просторі регіонів, які найбільше цього потребують;

– широкого попиту набуває безрецептурна торгівля, продаж фальсифікатної лікарської продукції, безліцензійна реалізація лікарських засобів;

– замайорять спекуляції на торговельних платформах, особливо електронних, наприклад, застосунок ОЛІХ вже зараз пропонує необмежену кількість вільного продажу рецептурних ліків, але за штучно завишеними цінами;

– паніка, ажіотаж, купівля ліків «заздалегідь» збільшить кількість латентних випадків безконтрольного самолікування, передозування лікарськими засобами, літальних випадків;

– запровадження рецептурності лише в людській медицині може призвести до того, що ліки купуватимуть у ветеринарних аптеках, що сприятиме неякісному, пролонгованому лікуванню (наприклад, антибіотики в ветеринарних аптеках можна придбати без рецепта).

Отже, з усього вищезгаданого можна зробити висновок, що війна в Україні стала «неочікуваною невідомою перемінною», яка змінила «природню течію пандемії», прямо і опосередковано вплинувши на порядок проведення протиепідемічних заходів у боротьбі із нею. Вона посприяла розквіту різноманіття корисливої злочинності, підвищенню криміногенного потенціалу заборон, запроваджених на тлі військового стану та розповсюдження нових субліній COVID-19.

Література

1. Коронавірус під час війни. Як Україна готується до нової хвилі пандемії – Кузін Ігор. *Українське радіо*. URL: <http://www.nrsc.gov.ua/news.html?newsID=99167> (дата звернення: 04.04.2023).

2. З якими проблемами у медицині стикалися українці під час війни – опитування. *Українська правда життя*. URL: <https://>

---

lifepravda.com.ua/health/2023/03/25/253522/ (дата звернення: 04.04.2023).

3. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства охорони здоров'я України щодо призначення та відпуску лікарських засобів і медичних виробів за рецептом: наказ Міністерства охорони здоров'я від 15.03.2023 № 494. *Ліга закон*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/re39576z> (дата звернення: 04.04.2023).

М. Г. Колодяжний

*к.ю.н., старший науковий співробітник,
завідувач відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України*

НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ БАЗИС УБЕЗПЕЧЕННЯ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ¹

Науково-технічна інституційна засада підвищення рівня безпеки дорожнього руху (далі – БДР) та експлуатації транспорту тісно пов'язана із сучасним науковим прогресом. Його соціальний прояв є двояким. З одного боку, від результатів наукових досліджень залежить обізнаність щодо стану, головних факторів ризику і перспективних напрямів посилення БДР як на глобальному, так й на національному рівнях. З другого боку, від інновацій, поява яких завдячується результатам багатьох наукових досліджень, та ступеня їх упровадження у практику, залежить: рівень комфорту експлуатації автомобілів; ступінь їх надійності; широта застосування засобів безпеки транспортних засобів та ін.

Науково-технічна інституційна складова БДР визначена й нормативно. На міжнародно-правовому рівні спрямованість сві-

---

¹ *Примітка.* Тези наукового повідомлення підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (номер держ. реєстр. 0120U10561).

тового співтовариства на розвиток науково-технічної складової (інновацій) у всіх їх проявах закріплена у Цілях сталого розвитку ООН, розрахованих до 2030 р. Серед 17 основних цілей зазначена також ціль № 9 під назвою «Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохопній і сталій індустріалізації та інноваціям» [1].

На регіональному (європейському) рівні науково-технічний базис забезпечення дорожнього руху передбачений у Стратегії сталої та розумної мобільності – європейський транспорт на шляху до майбутнього, розрахованої до 2030 р. Зокрема, він пов'язується із запровадженням інноваційних технологій на транспорті й полягає у: збільшенні Єврокомісією фінансування спеціальних програм Horizon Europe та Digital Europe; підтримці усіляких стартапів у цій галузі; подальшій електрифікації та автоматизації транспорту, експлуатації його водневих модифікацій; розширенні технологій штучного інтелекту; ухваленні «Стратегії дронів 2.0» щодо використання безпілотних транспортних засобів, включаючи гіперлупи; посиленні продуктивності цифрової інфраструктури через технологію 5G й супутникові дані; екологізації транспортних систем та ін. [2].

На науково-технічному компоненті наголошується й у Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 р. [3]. Зокрема, чимало наукових і технічних рішень передбачається майже за всіма напрямками реалізації цієї Стратегії.

Науково-технічний вимір проблеми правопорушності на дорогах як такої замикається на тих або інших інноваціях. Вони фактично зачіпають усі складові багаторівневої соціальної системи «учасники дорожнього руху – транспортні засоби – дороги». Значення інновацій для сфери, що вивчається, важко переоцінити. Його можна конкретизувати, виходячи з окремих складових зазначеної соціальної системи:

а) щодо елемента «учасники дорожнього руху»: розробка нового наукового знання, запровадження новітніх педагогічних методів навчання щодо підвищення правової культури і правосвідомості громадян; удосконалення підготовки водіїв, спрямованої

на забезпечення дорожнього руху; розвиток якісно нових умінь і більш стійких навичок для різних учасників дорожнього руху, необхідних для їх практичного застосування у перебігу управління транспортом або користування ним; посилення через різні оновлені навчальні програми впевненості учасників дорожнього руху при здійсненні стандартних дій у нестандартних ситуаціях; підвищення стресостійкості водіїв у складних умовах дорожньої обстановки, у тому числі після настання факту ДТП або вчинення автотранспортного правопорушення, та ін.;

б) щодо елементу «транспортні засоби»: розробка і впровадження інновацій автомобільного та іншого транспорту щодо посилення його безпечності, покращення комфорту, надійності, екологічності, мобільності, а також удосконалення дизайну;

в) щодо елементу «дороги»: застосування сучасних новітніх ідей при будівництві, ремонті та реконструкції дорожньої інфраструктури, здатних посилити БДР; автоматизація процесу регулювання дорожнього руху; упровадження модернових технологічних рішень при експлуатації «розумних» доріг новими видами електричного, водневого транспорту; застосування інновацій для моніторингу стану дорожнього покриття та іншої дорожньої інфраструктури у режимі он-лайн для їх термінового відновлення тощо [4, с. 128–131].

Одним із ключових питань з огляду на значення науково-технічної інституційної складової для підвищення рівня БДР є визначення відповідних кореляційних зв'язків між ними.

Для цього скористаємось Глобальним індексом конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index 4.0), який визначається Міжнародним економічним форумом (остання редакція 2018 р.). Для визначення рівня інноваційного розвитку окремих країн світу та України пропонується врахувати такі індикатори, як: інноваційні можливості; зростання інноваційних компаній; витрати на науково-дослідну діяльність; чисельність користувачів Інтернету; цифрові навички серед активного населення. Для здійснення відповідних узагальнень за кожним із указаних показників буде виділено декілька найбільш успішних країн. Ті з них, які входять до ТОП-10 мінімум тричі, і будуть указані далі. При-

---

чому послідовність розміщення цих держав у списку, що пропонується, залежить від їх рейтингу за кожним із п'яти показників Глобального індексу конкурентоспроможності.

Найбільш інноваційними країнами є Ізраїль, США і Швеція. Вони демонструють найкращі показники технологічності. Дещо гірші, однак все одно високі, результати за цим параметром продемонстрували також Тайвань, Малайзія, Люксембург, Катар, Австрія, Данія, Сінгапур, Гонконг, Естонія, Бахрейн, Норвегія і Канада [5]. В усіх зазначених високотехнологічних державах має місце й високий рівень БДР (низький рівень смертності від ДТП). Тому науково-технічний розвиток загалом та інновації, зокрема, мають відповідний вплив на стан БДР.

Відносно України, то вона значно відстає від указаних країн за інноваційним розвитком. У нашої держави усі п'ять показників, які покладені в основу оцінки останнього, є набагато нижчими порівняно із переліченими країнами. Так, інвестиції у науку в Україні у понад сім разів менші, ніж в Ізраїлі (0,6% ВВП проти 4,3% ВВП відповідно). Є незадовільною ситуація щодо користування громадянами Інтернетом: 53% в Україні проти 94,8% – у Великій Британії. Звідси стає очевидним істотне відставання нашої країни від представлених технологічних держав також за рівнем БДР [4, с. 132–135].

Література

1. Цілі сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/pro-nas/tsili-stijkogorozvytku/> (дата звернення: 01.04.2023).

2. Sustainable and Smart Mobility Strategy – putting European transport on track for the future. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0789> (дата звернення: 01.04.2023).

3. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 р. № 1360-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 1.04.2023).

---

4. Колодяжний М. Г. Стратегія Vision Zero: уроки для України: монографія. Харків: Право, 2022. 300 с.

5. Global Competitiveness Index 4.0. URL: <https://reports.weforum.org/globalcompetitiveness-index-2017-2018/competitiveness-rankings/#series=EOSQ057> (дата звернення: 01.04.2023).

L. F. Mataieva

2nd year student, speciality «Law»

Odesa I. I. Mechnykov National University

Scientific supervisor: Senior lecturer, O. V. Narozhna

CERTAIN VICTIMOLOGICAL FACTORS OF MARTIAL LAW: UKRAINIAN REALITIES

The research topic has never been more relevant. Considering the fact, that more than a year ago, the Russia's invasion made each civil in Ukraine an actual victim. People's life are being taken away, meanwhile mental disorders, addictions, violence and crimes spread faster than ever, all across the country. Humanity has been suffering from war actions for centuries, a portion of individuals affected by war have been subject to war crimes and other inhumane actions, which are now recognized as violations of international criminal law. This group is classified as war crime victims. War victims can also be categorized according to their military status, age, and whether they are children or adults. The purpose of those theses is to define the victimization in today's reality.

«War victimology» – a term which we conditionally suggest to give to a field of study that focuses on understanding the experiences and needs of individuals who are affected by war. This field encompasses a wide range of issues related to the physical, psychological, and social impacts of war on individuals and communities. It seeks to examine the different forms of victimization that can occur during times of conflict, including direct violence, displacement, and loss of property and livelihoods. Due all that people start «comforting» themselves by getting used to drugs and alcohol substances. The research shows,

---

that «Within 4 months after the Russia`s invasion, the number of new proceedings under the article on the production of narcotic substances for personal use without the intent to sell (article 309 of the Criminal Code of Ukraine) increased by 44% compared to the corresponding period of the previous year» [1]. As a consequence of misusing substances the range of victims is getting bigger: ones become victims from the misusing itself, by getting used to that; the others befall as victims due the Criminal Code, suffering from those «possessed» people actions.

Grievously, war always leads to direct victims. Direct victims, in the field of victimology, refer to individuals who have personally suffered harm or injury as a result of a criminal act, natural disaster, or other traumatic event. These individuals may have experienced physical, emotional, or financial harm and are often the primary focus of research and interventions designed to help them manage the aftermath of the traumatic event. Direct victims may include individuals who have been physically assaulted, robbed, or sexually abused, as well as those who have been injured or killed in accidents or natural disasters. Since the Russia`s state crimes (according to the researches for 02/04/23): 14,156 civilians were injured, 8,451 got killed, 467 children died [2]. With every single injury or death there`s a separate story aside, which guide us to indirect victims (Indirect war victims refer to individuals or groups who have been affected by a war or conflict, but who have not experienced direct physical harm or injury. Instead, they may have suffered in other ways, such as through the loss of a loved one, displacement from their homes, or economic hardship. Indirect war victims may include family members of direct victims, refugees or internally displaced persons, and individuals whose communities have been destabilized by the conflict [3, p. 318]. They may also experience long-term psychological trauma and social disruptions as a result of the conflict.)

About 120,000 civilian buildings were destroyed, according to the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) as of February 21, 2023, more than 8 million people from Ukraine have been registered as refugees across Europe. The Mental health outcomes and life quality of Ukrainian refugees in Germany shows, that: «More than

---

60% of the participants reported substantial or severe psychological distress attributed to loss of sleep over worry, constant feeling under strain, and losing confidence or self-worth, among others. Similarly, nearly half of the participants reported depressive symptoms, while over half reported anxiety symptoms concerning being nervous, anxious, or tense and unable to stop or control worrying. Previous research reports varying prevalences of mental health problems among refugees» [4]. The same happens among those who stayed in Ukraine borders during the war.

As we can see war causes irreversible consequences, the ones, that we have nothing to do with. Nevertheless there are outcomes, that are in our power to manage, which mostly depend on us. Therefore we suggest to: paramountly improve the legislation in the field of war victims protection, by meeting their needs in receiving material and mental help, in particular this refers to internally displaced persons.

In general, we offer to: promote a healthy lifestyle; early detect addiction and other mental health disorders and behavioral problems caused by the use of narcotic and psychotropic substances; to serve high-quality provision of medical and psychosocial assistance to those in need, as well as rehabilitation and resocialization services on time, meanwhile making them more affordable. Also, provide mental health assistment as a compulsory subject in each educational institution. By providing all those clauses we can reduce spreading «inner» victimization among us, the civils.

References

1. Виробництво та збут наркотиків. *Опендатабот*. 1 August 2022. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/drugs-in-war/> (дата звернення: 09.04.2023).

2. Russia's war crimes. *Russia's war in Ukraine*. 2 April 2023. URL: <https://war.ukraine.ua/russia-war-crimes/> (дата звернення: 09.04.2023).

3. Jo-Anne M. Wemmers and Amissi Manirabona. Defining victims: a proposed typology for victims of war crimes and their need for reparation. *Published online by Cambridge University Press*. 2014. P. 318.

---

4. Mental health outcomes and quality of life of Ukrainian refugees in Germany. *National Library of Medicine*. 9 March 2023. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9996949/> (дата звернення: 09.04.2023).

Т. О. Михайліченко

*к.ю.н., доцентка, старша наукова співробітниця
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ УКРАЇНОЮ КОНВЕНЦІЇ МЕДІКРАЙМ: RES HAERET

Конвенція Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я (далі – Конвенція Медікрайм) нашою державою була підписана 28.10.2011 р. та ратифікована ще 07.07.2012 р. Ця Конвенція із 01.01.2016 р. набула чинності для України. Разом із тим, підписання та ратифікація цієї Конвенції не призвело до її повної імплементації, адже в порушення міжнародних зобов'язань частина положень так і не була внесена до законодавства України та реалізована відповідно. Натомість в умовах євроінтеграції слід звернути на досвід країн, що входять до цього союзу, щоб пересвідчитися, що показники імплементації даного міжнародного акту в них вищі.

Чи ж дійсно Україні так необхідно повною мірою імплементувати Конвенцію Медікрайм? Видається, що відповідь на це питання лежить насамперед в площині потреби боротьби з фальсифікованою медичною продукцією. Цю проблему неодноразово піднімала наукова спільнота. Приміром, Н. Гуторова, Ю. Забуга, С. Лебедь, В. Назаркіна, В. Пашков, О. Соловійов та інші. Фальсифікація медичної продукції є одним із найнебезпечніших злочинів для здоров'я населення (public health), бо створює загрозу заподіяння шкоди життю і здоров'ю невизначеної кількості людей, збільшує поширеність різноманітних захворювань, сприяє втраті населенням довіри до медичних та фармацевтичних працівників,

---

і, як наслідок, до системи охорони здоров'я загалом. Похідними наслідками широкого розповсюдження в країні фальсифікованої медичної продукції є значний негативний соціальний та економічний вплив, у тому числі збільшення власних витрат людини, втрата її продуктивності, втрата доходів і, як результат, зростання бідності окремих осіб та населення в цілому.

Чи все так погано, адже частково Конвенція Медікрайм все таки була імplementована, більш того наразі маємо вже низку вирокув за вчинення особами злочину, передбаченого ст. 321-1 КК України? На нашу думку, той обсяг суспільних відносин, який нині поставлений під охорону кримінального закону, є недостатнім. Насамперед проблема полягає в тому, що вказана Конвенція повсякчас говорить не про фальсифіковані лікарські засоби, а про фальсифіковану медичну продукцію. І якщо ще 5 років тому і можна було говорити, що підробка медичної продукції не наскільки актуальна для нашої держави як підробка лікарських засобів (хоча це і неправильно), то сьогодні такий підхід не витримує жодної критики. По-перше, ми з 2020 р. боремося з коронавірусною інфекцією, де важливими для протидії її поширенню стали не скільки ліки, скільки саме медична продукція. По-друге, і зараз найактуальніше, в Україні вже понад рік йде активна фаза війни, що супроводжується повномасштабним вторгненням. Загалом же війна вже триває дев'ятий рік і наше суспільство має бути зацікавленим у тому, щоб медична продукція була якісною.

То що ж таке «медична продукція» (medical products)? Уніфікованої та повної відповіді в національних актах ми, на жаль, не знайдемо, бо і донині не прийнято закон про медичні вироби. Водночас має кілька технічних регламентів, затверджених постановами КМУ (№ 753 від 02.10.2013 р. та № 755 від 02.10.2013 р.), які точково регулюють окремі питання щодо медичних виробів. Зокрема у п. 9 ч. 1 «Технічного регламенту щодо медичних виробів», затвердженого Постановою КМУ від 02.10.2013 р. № 753, вказується, що медичний виріб – це будь-який інструмент, апарат, прилад, пристрій, програмне забезпечення, матеріал або інший виріб, що застосовуються як окремо, так і в поєднанні між собою (включаючи програмне забезпечення, передбачене виробником

для застосування спеціально для діагностичних та/або терапевтичних цілей та необхідне для належного функціонування медичного виробу), призначені виробником для застосування з метою забезпечення діагностики, профілактики, моніторингу, лікування або полегшення перебігу хвороби пацієнта в разі захворювання, діагностики, моніторингу, лікування, полегшення стану пацієнта в разі травми чи інвалідності або їх компенсації, дослідження, заміни, видозмінювання або підтримання анатомії чи фізіологічного процесу, контролю процесу запліднення та основна передбачувана дія яких в організмі або на організм людини не досягається за допомогою фармакологічних, імунологічних або метаболічних засобів, але функціонуванню яких такі засоби можуть сприяти [1].

Натомість в самій Конвенції Медікрайм, виходячи із трактувань ст. 4, медичний продукт – це загальна назва, яка охоплює як лікарські препарати, так і пристрої медичного призначення (медичні вироби) [2]. Таким чином, під категорію останніх підпадають вироби тактичної медицини, витратні матеріали, портативне діагностичне обладнання, обладнання інтенсивної медицини, що є особливо важливим в умовах ведення війни. Але наразі ми не маємо ні закону про медичні вироби, ні норми, яка б карала за фальсифікацію їх. Тобто ввозячи, приміром, в Україну фальсифіковані медичні вироби, особи не підлягатимуть кримінальній відповідальності саме за це діяння. І можуть притягатися до юридичної відповідальності лише якщо в їх діях є ознаки інших правопорушень.

Самостійним питанням є і питання відповідальності юридичних осіб, якщо в їх інтересах вчиняються злочини, вказані у Конвенції Медікрайм. Нами вже раніше відмічалось, що варто перейняти досвід іноземних держав та повною мірою імплементувати положення Конвенції Медікрайм, як і Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Зокрема, шляхом доповнення пункту 1 частини 1 ст. 96-3 КК України вказівкою на ст. 305 та 321-1 КК. Як видається, застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб сприятиме боротьбі з розповсюдженням в Україні фальсифікованої медичної продукції. Адже й до сьогодні часто так звані мережеві заклади та

їх кінцеві бенефіціари не зазнають жодних стягнень за свою протизаконну діяльність [3, с. 78–79].

Виходячи із вищевикладеного та враховуючи сучасні реалії інтенсивних євроінтеграційних процесів та війни з росією, вбачається за необхідне, по-перше, виважене і швидке прийняття Закону України про медичні вироби (вироби медичного призначення) та, по-друге, відповідних змін до чинного КК України, які б врахували необхідність протидії не лише виробництву та обігу фальсифікованих лікарських засобів, а й фальсифікованих медичних виробів, а також виконання вимоги міжнародної спільноти щодо відповідальності юридичних осіб у цих питаннях.

Література

1. Про затвердження Технічного регламенту щодо медичних виробів : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.10.2013 № 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/753-2013-%D0%BF> (дата звернення: 04.04.2023).

2. Конвенція Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я від 28.10.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_a91 (дата звернення: 04.04.2023).

3. Михайліченко Т. О. Відповідальність юридичних осіб як обов'язкова умова імплементації Конвенції Медікрайм. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2021. № 16 (2). С. 68–83. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.16.244390>

О. А. Морозовська

аспірантка Київського університету права НАН України
Науковий керівник: *к.ю.н., доц., доцент кафедри публічно-правових дисциплін ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського Т. Ю. Тарасевич*

ГЕНЕЗИС КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНЕ ВВЕДЕННЯ В ОБІГ НА РИНКУ УКРАЇНИ НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Науково-технічний прогрес наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття призвів до появи на ринках великої кількості фальсифікованої продукції. Правові норми щодо захисту прав споживачів були відображені у Зводі законів Російської Імперії 1833 року, а норми, спрямовані на захист споживачів від неякісної продукції, що загрожувала їх життю та здоров'ю, було упорядковано в Лікарському статуті. Норми Статуту про покарання 1864 року передбачали відповідальність продавця за неякісну продукцію, наділяли мирових суддів правом накладати покарання у виді штрафу в розмірі до 100 рублів або арешту строком до одного місяця [1].

В Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1885 року було встановлено покарання за збереження фальсифікованої продукції у торговельних і промислових приміщеннях у виді штрафу в розмірі до 300 рублів або арешту строком до трьох місяців [2]. Кримінальне уложення 1903 року за виготовлення або зберігання для продажу, або продаж неякісної продукції чи продукції, шкідливої для здоров'я, передбачало покарання у виді арешту або штрафу в розмірі до 500 рублів. За виготовлення або зберігання для продажу, або продаж хлібу, виготовленого з неякісних складників, передбачалося покарання у виді арешту строком до трьох місяців або штрафу в розмірі до 300 рублів. Якщо неякісні складники були шкідливі для здоров'я і про це було відомо, то до винної особи застосовувалося покарання у виді позбавлення волі строком не менше трьох місяців [3].

Таким чином, за часів перебування України в складі Російської імперії відбувається виокремлення прав споживачів як на інформацію загалом, так і на інформацію про безпечність продукції,

---

зокрема, якості товару, що відповідає всім висунутим до нього вимогам, також відбувається посилення кримінальної відповідальності.

Становище споживачів в Україні за часів радянської влади неодноразово змінювалося, це було пов'язано з кодифікацією всіх галузей законодавства. Внаслідок значного збільшення випуску продукції державної промисловості відбулося погіршення якості продукції. Випуск недоброякісної та некомплектної продукції, а також випуск недоброякісних деталей та матеріалів з боку суміжних заводів завдавав істотних збитків державі. Тому 8 грудня 1933 року Центральний виконавчий комітет і Рада народних комісарів СРСР приймає постанову «Про відповідальність за випуск недоброякісної продукції», якою посилювалася кримінальна відповідальність за випуск недоброякісної продукції, зокрема, керівники трестів, директора підприємств та особи адміністративно-технічного персоналу, які винні у випуску недоброякісної та некомплектної продукції, підлягають кримінальній відповідальності та покаранню у виді позбавлення волі строком не менше п'яти років. КК УРСР 1927 року було доповнено ст. 135³ відповідного змісту.

25 липня 1934 року Центральний виконавчий комітет і Рада народних комісарів СРСР приймає постанову «Про доповнення кримінальних кодексів союзних республік статтею про відповідальність за обкрадання споживача і обман радянської держави», якою пропонувалося урядам радянських республік доповнити кримінальні кодекси статтею, яка передбачала покарання у виді позбавлення волі на строк до десяти років за обважування, обмірювання покупців, користування під час продажу неправильними вагами, гирями та іншими неправильними вимірювальними приладами, а також за порушення встановлених роздрібних цін на товари широкого вжитку та продаж товарів нижчого сорту за ціною вищого, приховування від покупців преїскурантних цін товарів. КК УРСР 1927 року було доповнено ст. 135⁴ відповідного змісту.

КК УРСР 1927 року діяв протягом тридцяти трьох років. Після смерті Й. Сталіна було взято курс на демократизацію суспільства і закріплення політичних новацій у законодавстві. 28 грудня 1960 року Президія Верховної Ради УРСР прийняла новий

КК УРСР, який передбачав кримінальну відповідальність за випуск або реалізацію недоброякісної чи некомплектної продукції, а також за обман покупців та замовників послуг [4].

Після проголошення незалежності в Україні починається новий етап розвитку механізму захисту прав споживачів до нових економічних умов, зокрема, ринкових відносин, факторів конкуренції та боротьби за споживача. Внаслідок введення в обіг на ринок доступної продукції та стрімким розвитком конкуренції, виробники продукції та її розповсюджувачі не завжди зважали на якість та безпечність продукції.

05 квітня 2001 року Верховна Рада України прийняла КК України, який у ст. 227 передбачав кримінальну відповідальність за випуск на товарний ринок або іншу реалізацію споживачам недоброякісної, тобто такої, що не відповідає встановленим стандартам, нормам, правилам і технічним умовам, або некомплектної продукції та товарів, якщо такі дії вчинені у великих розмірах. Під випуском або реалізацією недоброякісної продукції, вчиненими у великих розмірах, вважалися розміри, що перевищують триста нмдг.

Санкція статті передбачала покарання у виді штрафу від ста до двохсот нмдг або виправними роботами на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [5].

18 березня 2004 року Верховна Рада України прийняла ЗУ «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». Адаптація законодавства України до законодавства ЄС стає пріоритетною складовою процесу інтеграції України до ЄС, що в свою чергу є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики (розділ I) [6].

12 грудня 2010 року Верховна Рада України прийняла ЗУ «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції», яким також вносилися зміни до ст. 227 КК України, яка в новій редакції передбачає кримінальну відповідальність за умисне введення в обіг (випуск на ринок України) небезпечної продукції, тобто такої продукції, що не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативно-правовими актами,

---

якщо такі дії вчинені у великих розмірах. Під введенням в обіг (випуском на ринок України) небезпечної продукції, вчиненим у великих розмірах, вважається введення в обіг продукції, загальна вартість якої перевищує п'ятсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян [7].

Таким чином, під впливом євроінтеграційних процесів відбувається зміна внутрішнього права України, що виявляється в гармонізації та уніфікації законодавства України з законодавством ЄС у визначених сферах, зокрема, у сфері захисту прав споживачів.

Література

1. Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями. 1864 г. Москва: Директ-Медиа, 2015. 143 с.

2. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года / Издано проф. Имп. Училища правоведения. Н. С. Таганцевым. 5-е изд., доп. Санкт-Петербург: тип. М. Стасюлевича, 1886. 714 с.

3. Кримінальне уложення 1903. Юридична енциклопедія : у 6 т. / за ред. кол. Ю. С. Шемшученко. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3. 792 с.

4. Кримінальний кодекс УРСР : Закон УРСР від 28.12.1960 р. URL: . (дата звернення: 09.04.2023).

5. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III; станом на 27.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20211125#Text> (дата звернення: 09.04.2023).

6. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15/ed20040318#Text>. (дата звернення: 09.04.2023).

7. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції : Закон України від 02.12.2010 р. № 2735-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2735-17/ed20200703#Text> (дата звернення: 09.04.2023).

Б. М. Орловський

*д.ю.н., доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
ОНУ імені І. І. Мечникова*

КРИМІНОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ТА МЕТА НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Одним із найбільш розповсюджених різновидів злочинності у кримінології виступає насильницька злочинність. За своїм обсягом вона охоплює багато статей діючого Кримінального кодексу України (далі – КК України), що розташовані у різних розділах Особливої частини. Враховуючи багатоманітність та комплексний характер насильницької злочинності актуальним питанням є вивчення її структури та виділення певних різновидів у сукупності тих кримінально-правових діянь, які входять до її складу. Також важливим є дослідження мети і мотивації злочинця, що є визначальними для вчинення насильницької злочинності у всіх її проявах.

Розпочнемо із структури насильницької злочинності, що включає в себе широкий спектр кримінальних правопорушень об'єднаних однією особливістю – застосуванням фізичного та психічного насильства по відношенню до жертви при їх скоєнні. Початково потрібно визначити певні групи насильницьких злочинів, що будуть охоплювати перелік кримінально-правових діянь, об'єднаних певними однотипними ознаками за метою застосування насильства до жертви. Такий підхід дозволяє формувати класифікацію насильницьких злочинів в залежності від напрямку або підстав застосування насильства до жертви та виокремлює необхідні змістовні ознаки для окреслення мети і мотивації злочинця.

Отже, з точки зору сталого кримінологічного підходу насильницька злочинність має у своїй структурі наступний розподіл на види:

1) насильницька побутова злочинність – охоплює собою заподіяння жертві тілесних ушкоджень (ст. ст. 121, 122, 125 КК України) [1] або вбивство жертви (ст. 115 КК України) на підставі

звичайних побутових мотивів (побутових сварок, ревнощів, конфліктів, помсти за образу і т.д.). Мотиви злочинця в даному випадку є «примітивними», заснованими в першу чергу на психологічних відчуттях і раптовому неприємному відношенню до жертви;

2) насильницько-корислива злочинність – охоплює випадки застосування насильства до жертви з метою заволодіння її майном, що з точки зору кримінально-правової кваліфікації має відношення до ст. 186 (грабіж), ст. 187 (розбій) та ч. 3 ст. 189 (вимагання поєданого з насильством). У своїй мотивації злочинець керується виключно бажанням заволодіти майном жертви і мета застосування насильства пов'язана із досягненням такого результату. Відповідно позитивний результат припиняє зазначене насильство, а об'єм насильства залежить від складності досягнення самого результату щодо заволодіння майном;

3) насильницька-статева злочинність – пов'язана із бажанням злочинця задовольнити свої статеві пристрасті без волі іншої особи, в результаті чого насильство застосовується як спосіб реалізації таких бажань. Обсяг та ступінь насильства знову ж таки залежать від складності досягнення поставленої мети, опору жертви та інших супутніх обставин. За своєю кримінально-правовою кваліфікацією така група діянь визначається зокрема у ст. 152 (зґвалтування), ст. 153 (сексуальне насильство) КК України [1];

4) насильницько-службова злочинність – пов'язана із застосуванням насильства у сфері службової діяльності, в першу чергу працівниками правоохоронних органів задля досягнення певних службових цілей незаконним шляхом. Задачами застосування насильства можуть виступати отримання необхідних доказів для формування або підкріплення звинувачення щодо особи, полегшення процедури притягнення особи до відповідальності через примусове отримання показів, самообмовлення тощо. Важливою ознакою таких злочинів є застосування насильства у службовій сфері, а класичним прикладом – ст. 365 КК України, що пов'язана із перевищенням влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу;

5) насильницько-сімейна злочинність – пов'язана із застосуванням насильства у сім'ї, що виступає способом вирішення

сімейних конфліктів та підтриманням верховенства одного члена сім'ї над іншим. В даному випадку можна говорити про насильство батьків над дитиною, або насильство одного з подружжя над іншим, що відбувається систематично і завершується побоями або тілесними ушкодженнями. З точки зору кримінально-правової кваліфікації розповсюдженим є використання ст. 126-1 КК України, що характеризує «домашнє насильство» у фізичному, психологічному або економічному напрямках [2];

б) насильницька злочинність проти державної безпеки – охоплює собою вчинення насильницьких дій, спрямованих на порушення безпеки функціонування держави, порушення роботи державних органів задля послаблення авторитету державної влади. З точки зору кримінально-правової кваліфікації такі дії охоплюються злочинами проти основ національної безпеки України (ст. 113 диверсія, ст. 112 посягання на життя державного діяча тощо);

в) насильницька злочинність проти громадського порядку – визначає собою сукупність протиправних дій злочинця пов'язаних із застосуванням насильства до випадкової жертви з метою самоствердження своєї зверхності над нормами моралі, нормами поведінки у суспільстві. За кримінально-правовою кваліфікацією охоплюється хуліганськими діями, поєднаними із застосуванням насильства, що передбачені ст. 296 КК України [1].

Висновки. Отже, за результатами проведеного кримінологічного дослідження було виділено певні групи насильницької злочинності, в яких застосування насильства пов'язано із різною метою, що ставить перед собою злочинець при реалізації своїх намірів. Фізичне або психічне насильство виступає способом досягнення такої мети. Можна стверджувати, що психологічна мотивація злочинця має важливе значення не лише для класифікації насильницьких злочинів, а й для подальшої розробки профілактичних засобів протидії такій злочинності.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

---

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Стор. 32. Ст. 35.

3. Орловський Б. М. Кримінологія: навчально-методичний посібник для студентів денного (заочного) відділення економіко-правового ф-ту першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право». Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. 150 с.

Т. О. Павлова

*к.ю.н., доц., доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
ОНУ імені І. І. Мечникова*

ВИДИ ПОКАРАНЬ ЗА ПРОЕКТОМ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

На протязі всієї історії розвитку вітчизняного кримінального права, покарання розглядалося як традиційний та найсуворіший захід державного впливу, яке пов'язано з карою та реалізацією кримінальної відповідальності. Поступово, під впливом наукової думки, розуміння покарання як традиційно найсуворішого та головного заходу впливу на злочинність стало змінюватися та диференціюватися. Так було сформовано новий дуалістичний підхід побудови заходів кримінально-правового впливу, так звана «двоколійність», яка відображена у ч. 3 ст. 3 чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України), а саме «Кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом» [1]. Остання доктринальна концепція – «чотириколійність», яка передбачає: покарання; заходи заохочення; заходи поновлення; заходи безпеки, ця концепція була прийнята у проекті Кримінального кодексу України (далі – проект КК України), який був розроблений відповідно до Указу Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 р. робочою групою з питань розвитку кримінального права, яка діє

у складі Комісії з питань правової реформи, основним завданням якої є сприяння подальшому розвитку правової системи України на основі конституційних принципів верховенства права, пріоритетності прав і свобод людини і громадянина з урахуванням міжнародних зобов'язань України.

З моменту прийняття Кримінального кодексу України 05.04.2001 р. минуло 22 роки, до нього внесено більше 800 змін, що також сприяло розробці вказаного проекту з метою максимальної гармонізації та наближення вітчизняного законодавства, у тому числі і кримінального, до норм європейського. Новий проект КК України створено за французькою моделлю, він складається із Загальної частини, у якій міститься три книги, які в свою чергу поділяються на розділи, та Особливої частини – вісім книг та розділи.

Покарання та його види закріплені у Книзі третій «Про кримінально-правові засоби та їх застосування». Відповідно до ст. 3.1.2. проекту КК України, поняття покарання не надано, воно віднесено до засобів кримінально-правового характеру. Стаття 3.2.1. проекту КК України передбачає дві системи покарань. По-перше, покарання, які призначають за вчинення злочину; по-друге, покарання, які призначаються за вчинення кримінально-го правопорушення.

За вчинення злочину встановлюються як основні такі види покарань:

- 1) штраф;
- 2) ув'язнення на певний строк;
- 3) довічне ув'язнення (ч. 1 ст. 3.2.1. проекту КК України).

Штраф також може призначатися як додаткове покарання разом з ув'язненням на певний строк (ч. 2 ст. 3.2.1. проекту КК України).

За вчинення проступку встановлюються як основні такі види покарань:

- 1) грошове стягнення;
- 2) безоплатні роботи;
- 3) обмеження свободи пересування;
- 4) арешт (ч. 3 ст. 3.2.1. проекту КК України).

Грошове стягнення також може призначатися як додаткове покарання разом з обмеженням свободи пересування або арештом (ч. 4 ст. 3.2.1. проекту КК України) [2].

Види покарань, закріплені у ст. 3.2.1. проекту КК України, фактично утворюють дві самостійні системи покарань, які побудовані за принципом «від менш суворого, до більш суворого покарання».

Правовий аналіз положень Розділу X Загальної частини чинного Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р. та ст. 3.2.1. проекту КК України, надає можливість зробити наступні висновки: по-перше, в проекті відсутнє поняття покарання та не сформульовано мету його призначення, що обумовлено тим, що у ч. 2 ст. 3.1.1. визначено загальну мету для усіх кримінально-правових засобів, а саме «убезпечення суспільства від кримінальних правопорушень та інших передбачених цим Кодексом протиправних діянь» [2]; по-друге, види покарань диференційовані з урахуванням вида кримінального правопорушення, тобто ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення (злочин або кримінальний проступок), що дозволить максимально індивідуалізувати призначення міри покарання на практиці; по-третє, назва деяких видів покарання цілком обґрунтовано було змінено, наприклад, «ув'язнення на певний строк» замість «позбавлення волі»; «довічне ув'язнення» замість «довічне позбавлення волі»; «безоплатні роботи» замість «громадські роботи»; «обмеження свободи пересування» замість «обмеження волі»; по-четверте, у проекті КК України в частині визначення видів покарання, відсутня вказівка на позбавлення прав, цілком обґрунтовано йдеться про обмеження певних прав засудженого на підставі норм закону; по-п'яте, змінено назву та розрахункову одиницю, «яка застосовується для визначення розмірів предмета або засобу вчинення кримінального правопорушення, а також спричиненої ним майнової шкоди і розміру штрафу та грошового стягнення, що дорівнює 200 гривням» (ч. 1 ст. 1.4.2. проекту КК України).

Таким чином, правовий аналіз видів покарань за проектом КК України дозволяє зробити загальний висновок про те, що: проект КК України побудовано за французькою моделлю, що від-

---

билося на структурі Загальної та Особливої частини проекту КК України; змінилося розуміння покарання від заходу державного примусу до кримінально-правового засобу; відсутня диференціація мети кримінально-правових засобів залежно від виду, у тому числі і покарання; запропоновано поділ видів покарань на дві системи залежно від ступеню тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, а саме на систему покарань за вчинення злочину та систему покарань за вчинення кримінального проступку; по-п'яте, змінено назву та розрахункову одиницю, «яка застосовується для визначення розмірів предмета або засобу вчинення кримінального правопорушення, а також спричиненої ним майнової шкоди і розміру штрафу та грошового стягнення, що дорівнює 200 гривням.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 р.; станом на: 27.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.04.2023).

2. Кримінальний кодекс України: Контрольний текст проекту станом на 30.01.2023 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-stanom-na-30-01-2023.pdf> (дата звернення: 09.04.2023).

О. О. Пащенко

д.ю.н., доцент, завідувач відділу дослідження проблем кримінального права,

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ ТА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА БОРЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ: ПРОБЛЕМИ КОРЕЛЯЦІЇ

Незважаючи на пов'язане з російською агресією ускладнення ситуації в нашому суспільстві, необхідно долати «репресивну» свідомість значної кількості українців [1, с. 9]. Це слугує зайвим аргументом на користь того, щоб відповідний напрям політики у

сфері боротьби зі злочинністю іменувати «політика поведження із засудженими» [2, с. 83, 84; 3, с. 134], роблячи при цьому акцент на дотриманні їхніх прав.

1. Політика у сфері поведження із засудженими (найчастіше її називають кримінально-виконавчою політикою) разом із кримінально-правовою, кримінологічною та кримінально-процесуальною становлять спільний блок політики боротьби зі злочинністю, яка є одним із найважливіших елементів державної правової політики [4, с. 115]. Своєю чергою, термін «політика у сфері боротьби зі злочинністю» не є загальноприйнятним у правовій доктрині. Тому є сенс проаналізувати, якому із уживаних у науці термінів слід віддати перевагу в контексті забезпечення прав засуджених загалом та здійснення політики поведження із засудженими зокрема.

2. За радянських часів правники майже одноставно послуговувалися терміном «кримінальна політика», визначаючи її через сферу боротьби зі злочинністю (Л. Д. Гаухман і Ю. І. Ляпунов, М. І. Загородніков і М. О. Стручков, П. С. Дагель, Г. М. Міньковський). Серед вітчизняних дослідників такий підхід до вирішення наукової проблеми поділяють І. М. Даньшин, Л. В. Багрій-Шахматов, М. П. Мелентьєв, Г. В. Єпур, С. В. Черкасов, О. М. Джужа, М. О. Гордуз, Т. О. Гончар, І. М. Крапчатова, І. А. Шубіна, К. Б. Марисюк та інші.

П. М. Панченко вказував на відмінності в обсязі змісту понять «кримінальна політика» та «політика у сфері боротьби зі злочинністю», проте визнавав, що їх сутнісна основа є однією і тією самою [5, с. 73].

О. І. Коробєєв, А. В. Усс і Ю. В. Голік також писали про кримінальну політику, проте для її визначення, на відміну від своєї попередників послуговувалися не терміном «боротьба зі злочинністю», а «вплив на злочинність» [6, с. 7], а В. Д. Левик – «протистояння злочинності» [7, с. 157]. Сучасний вітчизняний науковець Ю. А. Пономаренко (в роботах 2020 та 2023 р. р.) визначає кримінальну політику через діяльність з протидії злочинності [8, с. 341; 9, с. 124], В. К. Гришук, Ю. Ю. Коломієць та С. В. Дрьомов – через протидію злочинності, а М. В. Шепітько – через стратегічну протидію кримінальному правопорушенню [10, с. 7].

---

3. За спостереженням П. Л. Фріса, при буквальному тлумаченні терміна «кримінальна політика» він має розшифровуватися як «злочинна політика» або «політика розвитку злочинності», що абсолютно не відповідає його змістовному навантаженню. У зв'язку з цим, зауважує правознавець, останнім часом все більше дослідників стали відмовлятися від його застосування [11, с. 10, 11]. С. В. Дьоменко підкреслив комплементарний характер цілей кримінальної політики сформульованих на підставі використання парадигми «боротьба зі злочинністю» і як наслідок – протиставлення злочинця іншим членам суспільства, формування з нього образу ворога, поширення явища стигматизації, і як наслідок – неминуче зростання злочинності [12, с. 33].

4. Все вищенаведене набуває принципового значення для пошуку того родового поняття, що кореспондує «політиці поведіння із засудженими». Вважаємо, що таким поняттям є «політика впливу на злочинність». Впливаючи певним чином на засудженого (особу) політика впливає і на злочинність (явище), яке після цього впливу має змінитися в менший бік. Зазначаємо, що термін «боротьба» тут використати не вдасться, оскільки тоді боротьбі зі злочинністю має кореспондувати боротьба із засудженими, що вочевидь не є послідовним. Те саме стосується й термінів «протидія» або «протистояння» (злочинності).

Так само, з нашої точки зору, не вдасться побудувати логічний ланцюжок між «політикою поведіння із засудженими» і «кримінальною політикою». Якщо ставити в центр уваги перше поняття, то воно жодним чином не корелюється з другим (слід зазначити, що ситуація змінюється, якщо зробити навпаки, але мова зараз не про це). Не узгоджуються із правами засуджених і такі поняття як «антикримінальна політика» та «антикриміногенна політика». В стані повної суперечності (протилежності) із досліджуваним поняттям знаходиться таке поняття як «каральна політика».

Викладене дозволяє зробити висновок, що єдиним із уживаних у науці понять, що позначають відповідний напрям державної правової політики, та корелюється із політикою поведіння із засудженими як родово, є «політика впливу на злочинність».

Література

1. Севастьянова Н. І. Реформа кримінально-виконавчої системи як важливий елемент кримінально-виконавчої політики України. *Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листоп. 2015 р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 8–11.

2. Степанюк А. Ф. Режим – це не «порядок виконання і відбування покарання», а програма соціальної допомоги при поводженні з ув'язненими. *Теоретичні питання удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та практики його застосування*: монографія / К. А. Автухов, О. В. Гальцова, М. Ю. Кутепов та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Степанюка. Харків: Право, 2021. Розд. 1, § 4. С. 68–84.

3. Пашенко О. О. «Кримінально-виконавча політика» чи «політика у сфері виконання кримінальних покарань»: підходи до визначення поняття. *Право та державне управління*. 2022. № 1. С. 131–136.

4. Колос М. І. Кримінально-правова політика в Україні: окремі проблеми та шляхи їх вирішення. *Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 5 груд. 2012 р.) / за ред. О. М. Рудневої. Київ: Нац. ін-т стратег. досл., 2013. С. 114–121.

5. Панченко П. Н. Советская уголовная политика. Общетеоретическая концепция борьбы с преступностью: ее становление и предмет: монографія. Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1988. 198 с.

6. Коробеев А. И., Усс А. В., Голик Ю. В. Уголовно-правовая политика: тенденции и перспективы. Красноярск, 1991. 240 с.

7. Левик В. Д. Формування кримінальної політики України та шляхи її реалізації. *Наука і правоохорона*. 2018. № 4. С. 155–164.

8. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. 720 с.

9. Пономаренко Ю. Поняття кримінально-правової політики. *Сучасний вимір кримінального права. Liber Amicorum на честь*

академіка Вячеслава Борисова: монографія / ред. кол.: М. Шепітько (відп. ред.) та ін. Харків: Право, 2023. С. 115–134.

10. Шепітько М. В. Кримінальна політика у сфері забезпечення діяльності органів правосуддя: монографія. Харків: Апостіль, 2021. 192 с.

11. Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини: монографія. Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2009. 168 с.

12. Деменко С. В. О некоторых догматических моделях в уголовной политике. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики* : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. XX-річчю Нац. акад. прав. наук України (Одеса, 1 листоп. 2013 р.) / упоряд.: В. Д. Берназ, А. М. Притула. Одеса : Фенікс, 2013. С. 33–34.

Р. В. Семенюк

*здоб. II курсу економіко-правового факультету
ОНУ імені І. І. Мечникова*

***Науковий керівник:** ст.викладач кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики О. В. Нарожна*

СІМ'Ї ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК РИКОШЕТНІ ЖЕРТВИ ШАХРАЙСТВА

Віктимність – це сукупність психологічних особливостей типової поведінки індивіда, які обумовлюють потенційну або реальну схильність віктимізуватися, тобто ставати жертвою [1, с. 27].

Війна – це обставина, яка збільшує віктимність в десятки разів, і повномасштабна війна, розв'язана проти України Російською Федерацією, тому яскравий приклад. Якщо першочергово жертвами війни стають безпосередньо люди в зоні бойових дій та військові, то на загальному фоні замовчується тема «рикошетних жертв».

Під час воєнних дій часто трапляється, що ворожа армія захоплює в полон наших військових. Самі військовополонені зазнають як фізичних знущань, так і психологічних страждань, тому вони є прямими жертвами. Але в таких випадках з'являються і «рикошетні жертви», а саме, родичі полоненого. В умовах війни важко підтримувати постійний зв'язок з передовими ділянками фронту, тому навіть відсутність новин від військових вже приносить страждання іншим. Також часті випадки, коли неможливо підтвердити статус особи: чи жива вона, чи в полоні, чи зникла безвісті. З великою частотою таких випадків підтвердження зтягується на місяці або навіть роки. Сім'я таких військовослужбовців зазнає не менш важких емоційних страждань на рівні з прямою жертвою.

Станом на початок січня 2023 року в ворожому полоні перебувають 3,4 тисячі українських військових та цивільних, а 15 тисяч вважаються зниклими безвісти [2]. Важко підрахувати скільки «рикошетних жертв» зазнають страждань від однієї тільки невідомості в статусі цих осіб. Саме тому важливою є робота з міжнародними організаціями, зокрема, Червоним Хрестом, що працює як з нашою стороною, так і з ворожою. Саме через нейтральні міжнародні організації ми можемо підтвердити місцезнаходження зниклих безвісти.

Зважаючи на велику кількість військовополонених збільшились випадки шахрайства, коли використовують персональні дані захоплених у полон та зниклих безвісти людей. Наприклад, заволодівши персональним телефонним номером та інформацією про військового, зловмисники, що нерідко виявляються ворожими бійцями, заволодівають грошима з банківських рахунків [2]. Так не тільки страждає борець, а і всі, хто залежить від нього. Родина оборонця може залишитись без матеріального забезпечення та стати «рикошетними жертвами». Для вирішення цієї проблеми в нашій банківській системі блокують надходження зарплатні на карти військовополонених, а вже їх родина звертається про надходження коштів на свої рахунки. Хоч такий механізм і справляється зі своїми завданнями, але існують очевидні вади у такій системі. У період, коли доля бійця не визначена його кошти залишаються не-

---

захищеними, тому нашій банківській системі потрібно суворіше проводити транзакції з рахунками військовослужбовців.

Альтернативно шахраї можуть використовувати страждання близьких людей, залякуючи їх, щоб напряму заволодіти грошима через викуп. На практиці така транзакція ні до чого не приводить, окрім втрати грошей, а сам боєць може вже бути не живий. Але саме психологічні страждання, які виникають внаслідок полону спонукають опосередкованих жертв на імпульсивні дії та, як наслідок, на втрату матеріальних благ. В таких випадках потрібно проводити роботу з інформування населення про подібні ризики.

Саме тому Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими проводить інформування населення з цього питання. Штаб закликає не розповсюджувати персональні дані оборонців та не повідомляти їх стороннім. Важливу інформацію про зниклих рідних потрібно негайно повідомляти в Координаційний штаб, так як часто будь-яка інформація про стан військовополоненого може врятувати йому життя [3].

Отже, проаналізувавши сьогоднішню ситуацію, ми дійшли висновку, що традиційні методи боротьби з шахрайством все ще недосконалі, а система обліку полонених та зниклих обтяжена бюрократією. Задля вирішення цих проблем доцільно збільшити фінансування Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими та подібних структур та розширити співпрацю як з міжнародними організаціями, так і волонтерами. Для цього потрібно модифікувати законодавство, щоб розширити доступ волонтерів до важливої інформації, адже вони часто набагато ефективніше справляються з пошуком в одиничних випадках. Зловмисники вміло маніпулюють родинами захисників задля власної вигоди, тому і в такому випадку потрібно посилити відповідальність за шахрайство, а також розширити роботу кіберполіції в цьому напрямку задля ефективної превенції подальших правопорушень.

Література

1. Теслик Н. Віктимологія : навчальний посібник. Суми : Сум. держ. ун-т, 2021. 71 с.

---

2. Михайлов Д. Родичів полонених і зниклих безвісти закликають не поширювати їхні персональні дані через випадки шахрайства. *Суспільне Новини*. URL: <https://suspilne.media/405734-rodiciv-polonениh-i-zniklih-bezvisti-zaklikaut-ne-posiruvati-ihni-personalni-dani-cerez-vipadki-sahrajstva/> (дата звернення: 08.04.2023).

3. Координаційний Штаб з Питань Поводження з Військовополоненими. *Telegram*. URL: https://t.me/Koord_shtab/654 (дата звернення: 08.04.2023).

Ю. В. Слюсаренко

здоб. II курсу економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: старший викладач кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики О. В. Нарожна

ПСИХІЧНІ ЗАХВОРЮВАННЯ ЯК ФАКТОР ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ

Значна кількість осіб характеризується різними формами психічних захворювань. І хоча їх причини можуть бути різними, одним з важливих факторів ризику, який може призвести до розвитку психічних захворювань, є віктимна поведінка.

Віктимна поведінка виражається у дискримінації або насильстві в різних формах: фізичне, психологічне, емоційне, сексуальне насильство, булінг, примус до праці або сексуальних послуг та інші форми насильства. Це може відбуватися в сім'ї, на роботі, в школі, у громаді та в інших сферах життя.

Одним з найбільш серйозних наслідків віктимної поведінки є розвиток психічних захворювань. Це може включати такі хвороби як депресія, тривожність, посттравматичний стресовий розлад, розлади психічного розвитку та інші. Відповідно до досліджень, особи, які зазнають насильства, мають більші шанси розвинути ці захворювання, ніж ті, хто не має такого досвіду.

Депресія – це одне з найпоширеніших психічних захворювань, яке може розвиватися як наслідок віктимної поведінки.

Симптоми депресії можуть включати втому, втрату інтересу до різних видів діяльності, сонливість, знижену самооцінку, відчуття безнадії. Це може призвести до того, що людина відчуває себе незахищеною та відчуває, що її життєвий шлях не має значення. Депресія може також привести до психосоматичних симптомів, таких як болі в різних частинах тіла, безсоння, апетитні порушення, інтимні проблеми та інші.

Тривожність – це ще один тип психічного захворювання, який може бути наслідком віктимної поведінки. Симптоми тривожності можуть включати страх, нервозність, постійне переживання, неспокій та інші. Це може призвести до того, що людина відчуває себе постійно під напругою та вважає, що навколишній світ завжди є загрозою.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – це ще один тип психічного захворювання, який пов'язаний з результатами віктимної поведінки. Особа, яка має ПТСР, може відчувати болісні спогади про минуле, постійну тривогу, паніку та інші симптоми. Це може відбуватися через насильство, якого вона зазнала в минулому та яке зумовило у неї такий тип психічного розладу.

Розлади психічного розвитку – такий тип психічного захворювання, який може бути пов'язаний з наслідками віктимної поведінки. Діти, які зазнають насильства, можуть зазнавати різних розладів психічного розвитку, зокрема, порушення сприйняття, мовлення тощо.

Отже, психічні наслідки віктимної поведінки дійсно є серйозною проблемою в суспільстві. Вони можуть бути різними і в тому числі залежати від індивідуальних факторів таких як вік, стать, особливостей характеру, інших біофізичних та соціальних факторів.

Також важливо пам'ятати, що відчуття страху та тривоги можуть бути нормальною реакцією на стресові ситуації, і не завжди означають наявність психічного захворювання. Однак, якщо ці відчуття тривають довго та заважають звичайному життю, важливо звернутися за допомогою до фахівців.

Зниження проявів віктимної поведінки та захист від насильства є ключовими завданнями для запобігання ризиків психічного

захворювання. Важливо навчати людей, особливо дітей та підлітків як розв'язувати конфлікти мирним шляхом, а також вчасно звертатися за допомогою у випадку насильства.

Висновок. Віктимна поведінка є серйозним фактором ризику для розвитку різних форм психічних захворювань. Порушення психічного здоров'я можуть виникнути як у дітей, так і в дорослих. Ми вважаємо, що у випадку насильницьких дій та загрози наслідків для психічного здоров'я важливо вчасно звертатися не лише за медичною та психологічною/психіатричною допомогою, але й за юридичною. Реакція держави, проведення розслідування та розкриття правопорушень сприяють відчуттю захищеності та впевненості щодо захисту своїх прав у громадян. Тому пропонується досліджувати та розробляти алгоритм роботи з жертвами правопорушень саме у зв'язку юристів та лікарів різних спеціальностей для кращого захисту та профілактики правопорушень.

Література

1. Бутиріна О. Віктимологія як проблема психологічного аналізу. *Освіта регіону*. 2010. № 1. С. 141–144.

2. Джужа О. Віктимологія на захисті прав і законних інтересів жертви злочину. *Право України*. 2002. № 2. С. 133–139.

3. Іваськевич І. Віктимологія та охорона праці. *Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України*. 2005. Вип. 10. С. 212–215.

4. Цимбалюк І. М. Психологія : навч.-метод. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Київ : Професіонал, 2004. 216 с.

М. І. Смолкін

здоб. І курсу магістратури економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *к.ю.н., доц.,*

доцент кафедри кримінального права,

кримінального процесу та криміналістики Т. О. Павлова

ОСНОВНІ ЕТАПИ КОДИФІКАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Вітчизняне кримінальне право та законодавство відносяться до романо-германської (континентальної) правової сім'ї, яке базується на постулатах римського права, та є частиною європейського кримінального права та законодавства. У своєму розвитку кримінальне законодавство пройшло довгий шлях, відокремлюючись від інших соціальних норм, – норм моралі, релігійних норм та звичаїв, а з часом виокремилася у самостійну галузь права. Поступово, із формуванням держави як політико-територіальної організації публічної влади, забезпечення кримінально-правових норм стало відбуватися за допомогою державного примусу через призначення покарання, система яких визначалася у відповідних законах, які історично мали різну назву, а саме від «Правд» до закону України про кримінальну відповідальність (Кримінального кодексу), який є формою існування кримінального права, виступає правовою гарантією забезпечення прав та свобод засудженої особи.

Сучасне вітчизняне кримінальне законодавство бере витоки із права Русі. «Ще до того часу – у праслов'янському суспільстві VII–IX ст., кожен племінний союз мав власні «Правди», єдиним джерелом яких був Закон Руський, що склався у період «військової демократії» V–VI ст.» [1]. М. І. Хавронюк пропонує наступні віхи кодифікації вітчизняного кримінального законодавства: «1) Кримінальне законодавство на землях Русі-України періоду Княжої доби (X–XVI ст.) і Литовської держави (XVI–XVII ст.); 2) Кримінальне законодавство періоду знаходження українських земель у складі Російської імперії (XVIII–XX ст.); 3) Криміналь-

---

не законодавство в Україні 1917–2000 років» [1]. Погоджуючись в цілому із запропонованими основними віхами розвитку вітчизняного кримінального законодавства, слід зазначити, що сьогодні в Україні є чинним закон України про кримінальну відповідальність (Кримінальний кодекс України), який був прийнятий 05.04.2001 р. та вже більш ніж 800 разів зазнав змін та діє двадцять два роки. Серед науковців пануючою є точка зору, згідно з якою виникла необхідності прийняття сучасного Кримінального кодексу, який би, зберігаючи традиції та принципи вітчизняного кримінального права, був би орієнтований на гармонізацію та уніфікацію з європейським кримінальним законодавством.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Кримінального кодексу України, «Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноєвропейських принципах і нормах міжнародного права» [2]. Закон України про кримінальну відповідальність (Кримінальний кодекс) – це «кодіфікований закон, що є системою нормативних приписів, які виражають у цілісному і внутрішньо погодженому вигляді найбільш важливі норми конкретної галузі права або основних інститутів (підгалузей) права» [3, с. 163]. Чинний закон України про кримінальну відповідальність складається із Загальної та Особливої частин. У Загальній частині визначається порядок дії закону у часі та просторі; основні інститути кримінального права. В Особливій частині міститься вичерпний перелік складів кримінальних правопорушень; норми-дефініції та норми-заохочення.

Новим етапом кодифікації вітчизняного кримінального законодавства України було створення на підставі Указу Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 р. робочої групи з питань розвитку кримінального права, яка діє у складі Комісії з питань правової реформи. Метою діяльності робочої групи є розробка нового Кримінального кодексу України, а крім того, кодифікацію інших актів про відповідальність за публічні правопорушення, зокрема Кодексу України про проступки і Кодексу України про адміністративні порушення [4]. Текст проекту неодноразово обговорювався та зазнавав змін після чисельних дискусій та експертизи. Остан-

---

нім є проект станом на 30.01.2023 р. Проект Кримінального кодексу України також складається із Загальної та Особливої частин та за своєю побудовою відрізняється від попереднього кодексу. Так, у Загальній частині проекту Кримінального кодексу містяться наступні нові розділи: принципи; визначення термінів (64 терміни); об'єкт та об'єктивна сторона; шкода та її види; кримінально-правові кваліфікація; загальні положення про кримінально-правові засоби тощо. Є і нові статті, наприклад, щодо визначення місця вчинення кримінального правопорушення – території України, щодо юридичної і фактичної помилки, провокації злочину тощо). Слід відмітити, що у проекті пропонується нова побудова Особливої частини Кримінального кодексу, який починається з книги 4. Кримінальні правопорушення проти людини – 11 розділів; книга 5. Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я – 3 розділи; книга 6. Кримінальні правопорушення проти економіки – 5 розділів; книга 7. Кримінальні правопорушення проти суспільства – 9 розділів; книга 8. Кримінальні правопорушення проти правосуддя – 3 розділи; книга 9. Кримінальні правопорушення проти держави – 8 розділів; книга 10. Кримінальні правопорушення проти порядку несення військової служби – 6 розділів; книга 11. Злочини проти міжнародного правопорядку – 5 розділів [4].

Таким чином, вітчизняне кримінальне законодавство пройшло тривалий та складний шлях свого розвитку від принципу «таліону» до принципу верховенства права та визнання на національному та міжнародному рівні людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканості та безпеки найвищою соціальною цінністю, та знаходиться на новому етапі своєї кодифікації з метою подальшої євроінтеграції.

Література

1. Хавронюк М. І. Віхи кодифікації кримінального законодавства на українських землях. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/22/havronyuk-m-i-vihy-kodyfikatsiyi-kryminalnogo-zakonodavstva-na-ukrayinskyh-zemlya.pdf> (дата звернення: 09.04.2023).

---

2. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III; станом на: 27.01.2023 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-stanom-na-30-01-2023.pdf> (дата звернення: 09.04.2023).

3. Теорія держави і права в схемах та таблицях: навчальний посібник / Кол. авт.; за заг. ред. Наливайко Л. Р. Київ: Хай-Тек Прес, 2020. 296 с.

4. Текст проекту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 09.04.2023).

Д. Е. Степанова

*здоб. III курсу економіко-правового факультету
ОНУ імені І. І. Мечникова*

*Науковий керівник: д.ю.н., проф.,
завідувач кафедри кримінального права,
кримінального процесу і криміналістики О. А. Чуваков*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНОГО СЕРІЙНОГО ВБИВЦІ

Загалом вбивство є одним із найбільш тяжких насильницьких злочинів, що добре відомий суспільству з минулих років, але серійні вбивства, які доволі часто супроводжуються особливою жорстокістю та муками жертв, завжди є резонансними і сколихують абсолютно все населення, викликаючи тільки панічний страх. Як у роки діянь відомих серійних вбивць на теренах України у складі Радянського Союзу і на його загальній території зокрема, так і нині не втрачає своєї актуальності та не позбавлене інтересу більшості людей питання психологічних особливостей серійного вбивці, а саме: його мотив, спосіб мислення та «перехідний» момент від людини до справжнього звіра.

Незважаючи на доволі значний науковий доробок в напрямку вивчення особистості серійного вбивці, який є об'єктом під-

---

вищеного інтересу вітчизняних та зарубіжних дослідників, нині відсутній єдиний доктринальний підхід щодо психологічного портрету серійного вбивці: чи є здатність стати «серійником» вродженою або набутою, які умови навколишнього світу є визначальними для майбутнього вбивці, якої значимості є вплив соціального оточення для вищезазначеної особи та інші подібні питання. Крім того, національне кримінальне законодавство України не містить легального визначення поняття «серійного вбивства» — це дає можливість стверджувати про його недосконалість та відсутність розуміння у законодавця правової сутності даного поняття, внаслідок чого виникає необхідність у більш детальному дослідженні даної теми.

Для початку варто зосередити увагу на етимології поняття «серійного вбивства», щоб з'ясувати його зміст та відмежувати від інших схожих явищ та термінів. Як вже було зазначено, поняття «серійного вбивства» наразі не закріплене у національному законодавстві України, саме тому для розкриття його сутності варто керуватись науковими поглядами, які існують на даний момент. Термін «серійний вбивця» запропонував агент ФБР Роберт Ресслер, використовуючи його на позначення осіб, які скоювали вбивства з особливою жорстокістю та садизмом з метою отримання сексуальної насолоди і розрядки [1, с. 34]. Національними дослідниками були висловлені доволі суперечливі погляди, а тому варто акцентувати увагу на ознаках серійного вбивства, крізь призму яких надалі буде сформовано його комплексне поняття.

Першою ознакою серійного вбивства є кількість, систематичність. Більшість вчених пропагують думку, що серійними вбивствами є вбивства, які вчинені три і більше разів, які віддалені один від одного певним проміжком часу [2, с. 292–293]. Тобто, для віднесення вбивства до серійного необхідним є наявність періодичних епізодів, розірваними в часі певним його проміжком. Варто відзначити характерну особливість серійних вбивць, яку можна простежити у більшості одіозних «серійників», один епізод із їх серії завжди супроводжується наявністю тільки однієї жертви.

Наступною ознакою, яка відділяє серійні вбивства від звичайного, є те, що між зазначеними епізодами обов'язково присут-

---

ній так званий період «емоційного охолодження», «спокою» [3, с. 177]. З біографій різних серійних вбивць 80-х та 90-х років стає очевидним те, що зазвичай після першого епізоду такий період стану спокою є найдовшим: він може тривати від декількох тижнів і навіть сягати кількох років. Крім того, в зазначені періоди серійний вбивця аналізує власні дії, «прокручує» їх послідовність в своїй підсвідомості декілька разів лише з однією метою – виявити момент, в який він допустив помилку, оскільки після вчинення свого першого епізоду більшість «серійників» стикається з суворю реальністю: вони не отримують того задоволення, яке було присутнє у їх фантазіях та їх діяння не супроводжував «вибух» яскравих емоцій. Як бачимо, для емоційної складової епізодів серійних вбивць характерні періоди «піднесення» та «спаду».

Не менш важливою ознакою, яка дає змогу більш детально вивчити таке явище як серійне вбивство, є так звана «маска нормальності», яка притаманна майже всім без виключення серійним вбивцям [4, с. 183]. Серійні вбивці доволі часто зовні не відрізняються від середньостатистичної людини: вони мають сім'ю, стабільну роботу, можуть мати навіть друзів, а також доволі часто володіють позитивною характеристикою з боку сусідів, колег та відзначаються в деяких випадках навіть зразковою поведінкою. Важливо зазначити, що таке безтурботне життя є лише маскою, оскільки серійний вбивця здатний доволі вміло приховувати свою сутність та потяг до вбивств. До того ж, їх доволі часто порівнюють із таким вигаданим персонажем як перевертень, оскільки одночасно «серійники» живуть подвійним життям: життям нормальної людини і звіра, який холоднокрівно вбиває інших. Деякі дослідники наголошують на тому, що серійні вбивці насправді стають в деякому розумінні «нормальними» після здійснення одного з епізодів, оскільки для їх психіки вчинення вищезазначених дій є способом своєрідної «розрядки» мозку, оскільки зразкова поведінка «серійників» не є постійною і може перериватися моментами так званого «соціального конфлікту» із суспільством, під час яких активізуються потяги, інстинкти до вбивства. Відповідно метою вчинення таких діянь – є зняття напруги, приглушити дані інстинкти.

Ще однією ознакою, яка відділяє серійних вбивць і їх діяння від інших є нетрадиційний характер мотиву [5, с. 204]. Мотив таких дій доволі часто не є традиційним у розумінні кримінального законодавства України. Через таку ознаку у доктрині серійні вбивства часто іменують «безмотивними», пояснюючи це тим, що «серійник» не має як такого мотиву, він фактично вчиняє вбивство заради самого вбивства. Така позиція, на нашу думку, є дискусійною, і ми лише наполовину її розділяємо: з одного боку, дійсно явний мотив не є характерним для серійних вбивств, але з іншого боку, ми вважаємо, що та сукупність соціальних умов, в яких зростає серійний вбивця формує певний підсвідомий, психологічний мотив. Тобто, мотив у кримінально-правовому значенні відсутній, але присутній комплекс складних емоційних зв'язків, які підсвідомо спонукають до вчинення епізоду задля певної компенсації травмуючого досвіду у минулому.

Наступною ознакою, яка вирізняє серійні вбивства і їх діячів, є надмірна жорстокість способу їх вчинення [6, с. 154]. Серійні вбивці найчастіше використовують такий спосіб вчинення злочину як нанесення колото-різаних ран, але для них характерним є надзвичайно велика їх кількість – від 15 і до 30 умовно. Потреба у нанесенні такої кількості ран багатьма дослідниками пояснюється тим, що серійні вбивці (особливо ті, підґрунтям для вчинення злочину яких став сексуальний мотив) сприймають знаряддя вбивства фактично як продовження себе. Крім того, нерідко жертви серійних вбивць зазнають тортур та мук. Також деякі «серійники» інколи вирізняються своїм специфічним, витонченим (у негативному сенсі) способом вбивства – до прикладу, відомий серійний вбивця Сливко Анатолій Омелянович підвішував хлопчиків-піонерів, змушував їх симулювати страждання та конвульсії, від споглядання яких отримував статеве задоволення, фіксуючи все це на кінокамеру.

Однією з найбільш важливих і визначальних ознак серійного вбивства є схожість, однотипність жертв [7, с. 143]. Для серійних вбивств не є характерною хаотичність жертв: зазвичай, серійний вбивця обирає певний тип жертв з огляду на різноманітні ознаки як то вік, чи колір одягу, чи стать або навіть ім'я.

Останньою специфічною ознакою серійних вбивств є їх локальність [8, с. 201]. Тобто, серійні вбивства, як правило, зосереджені або в рамках одного міста, або навіть в рамках певної території, місцевості (до прикладу, відомий серійний вбивця Олександр Пішучкін отримав свою назву «Бітцевський маніяк» з огляду на те, що здійснював вбивства виключно у Бітцевському лісі).

З огляду на все вищезначене можна сформулювати поняття серійного вбивства через його ознаки: серійним вбивством є умисне, локалізоване вбивство, що нараховує три і більше епізодів, які є відокремленими один від одного періодами «емоційного охолодження» та мають безмотивний в кримінально-правовому розумінні характер.

Наразі центральну увагу варто приділити психологічним особливостям саме серійних вбивць, деякі аспекти яких вже були раніше описані. До всього вищезазначеного варто додати основні критерії, які притаманні серійним вбивцям. Зокрема, у доктрині виділяють наступні [9, с. 12]:

1) відсутність соціальної адаптації та так званий комплекс меншовартості. Як правило, для більшості серійних вбивць є характерними такі особистісні риси характеру як замкнутість, мовчазність, відсутність соціальних контактів з однолітками у дитячому та підлітковому віці. Крім того, нерідко серійні вбивці не задоволені своїм становищем у суспільстві і життям в цілому з огляду на певні проблеми зі здоров'ям, особливо із репродуктивною функцією, або невдачі із втіленням мрій у реальність (до прикладу, відомий вітчизняний серійний вбивця Сергій Ткач був талановитим атлетом і планував надалі пов'язати своє життя із професійною спортивною кар'єрою, але внаслідок важкої травми не зміг повернутись до спорту і був змушений потрапити в армію – саме цей момент дослідники і вважають своєрідним «тригером» для становлення майбутнього «серійника»);

2) не завжди, але доволі часто притаманна так звана «місіонерська» мета. Є велика кількість серійних вбивць, жертвами яких стали соціально неблагонадійні групи – люди, які страждають від наркоманії, алкоголізму або ж жінки, які займаються проституцією. Серійний вбивця нібито вважає себе благородним лицарем,

---

місія якого полягає в тому, щоб знищити вищенаведену групу людей на користь суспільства, оскільки вони, на його думку, є свого роду шкідниками і не заслуговують право на життя. Зокрема, відомий серійний вбивця Сергій Ряховський вважав, що зобов'язаний вбивати повій та людей з нетрадиційною орієнтацією;

3) жорстоке поводження з тваринами у дитячому віці (зоосадизм). У більше ніж половини одіозних серійних вбивць прослідковується наявність жорстокості по відношенню до тварин у дитячому віці і, як правило, вони є першими жертвами майбутніх серійних вбивць. Відомий судовий психіатр Джон Маршал Макдональд вважав зоосадизм у дитячому віці однією зі складових портрету серійного вбивці [10, с. 320];

4) як правило, мали травмуючий досвід в дитинстві або юнацькому віці. Тобто, більшість серійних вбивць у минулому були свідками або безпосередніми учасниками певної події, яка в подальшому мала негативний ефект на їх емоційний стан – і відповідно стала своєрідним «тригером» для становлення майбутнього вбивці. Вже раніше згаданий Михайло Попков був свідком того, як його мати систематично вживала алкогольні напої та хаотично обирала статевих партнерів – і через деякий час він дізнався про зраду власної дружини, що стало поштовхом для першого вбивства.

Загалом, психологічних особливостей у науковій літературі виділяють доволі багато, але найбільш характерні, фактично універсальні були описані вище.

Можна зробити висновок, що незважаючи на кількість проведених наукових досліджень, особистість серійного вбивці буде викликати значний інтерес серед дослідників ще тривалий час, оскільки відсутня однастайність у поглядах щодо психологічних особливостей серійних вбивць та окремі аспекти даного питання досі залишаються нерозкритими.

Література

1. Ressler, R. K., Burgess, A. W., & Douglas, J. E. Sexual homicide: Patterns and motives. Lexington Books: D. C. Heath and Company, 1988. 234 p.

---

2. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: Атіка, 2009. 512 с.

3. Тищенко В. В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз: монографія. Одеса: Юр. літ., 2002. 360 с.

4. Александренко О. В. Сучасні проблеми теорії та практики розслідування серійних сексуальних вбивств. *Криміналістика та судова експертологія: наука, навчання, практика*: матеріали Міжнародного конгресу. Одеса: ОНЮА, 2018. С. 181–186.

5. Криміналістика / Пясковський В. В. та ін. Київ: Центр учб. літ., 2015. 544 с.

6. Медведєв В. С., Левенець О. А. Кримінально-психологічна характеристика умисного серійного вбивці. *Юридична психологія*. 2016. Вип. 1. С. 151–160.

7. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Харків: Одиссей, 2001. С. 322.

8. Бочелюк В. Й. Юридична психологія. Київ: ЦУЛ, 2010. 336 с.

9. Саїнчин О. С. Криміналістична характеристика серійних вбивств: аналіз структури. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. Вип. 8. С. 11–14.

10. Єфанова Є. В. Тріада Макдональда як засіб доказування схильності до злочинства. *Вісник Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка*. 2022. Вип. 7. С. 319–320.

О. А. Чуваков

д.ю.н., професор, завідувач кафедри кримінального права, кримінального процесу і криміналістики ОНУ імені І. І. Мечникова

«НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА»: ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПОНЯТТЯ

Національна безпека, як і безпека в цілому, становить собою одну з основних, пріоритетних категорій соціально-політичної життєдіяльності сучасного українського суспільства, що знаходить своє вираження як у науково-теоретичних дослідженнях,

---

так і в практичній сфері державного управління, забезпечення інформаційної, економічної й екологічної безпеки, а також в інших сферах розвитку нашої держави. Такий стан речей багато в чому визначає існуючу об'єктивну дійсність, яка характеризується глобальним зростанням науково-технічного прогресу, стрімким розвитком гуманітарних і природничих наук, збільшенням політичної активності мас, що сприяє виникненню реальних загроз як внутрішній, так і зовнішній безпеці держави. Загострення різних суперечностей у масштабах світового співтовариства, створює людству достатню кількість політичних, соціальних, ідеологічних, економічних і екологічних криз, що безпосередньо відображається на крихкості й уразливості нашого буття. У таких умовах проблема створення ефективної системи у сфері охорони безпеки особистості, суспільства і держави є однією з найбільш пріоритетних у сучасній Україні.

У процесі історичного розвитку концепція національної безпеки у світі постійно змінюється. Якщо на кінець другої світової війни і у період так званої холодної війни, акцентувалася увага на забезпеченні обороноздатності, на нейтралізації зовнішнього ворога, то згодом стали визнавати, що складовою національної безпеки є місце держави в міжнародних економічних зв'язках, наявність ресурсів, демографічна ситуація тощо.

Водночас необхідно підкреслити, що національна безпека – це конкретно-історична категорія, розвиток і формування якої визначають політичні, духовно-ідеологічні, соціально-економічні й інші обставини. Тому формування змісту цього поняття перебуває в прямій залежності від національних інтересів держави, єдиної національної ідеї [1, с. 133], існуючої в суспільстві.

Як відомо, категорію «національна безпека» відносять до міждисциплінарних [2, 4] чи інтегративних понять [3, 108], що використовуються у досить широкому колі наук: юридичних, економічних, математичних і військових, у політології, теорії міжнародних відносин, конфліктології та в спеціальних оперативних дисциплінах [4, 84]. Зрозуміло, що цей перелік не є вичерпним. Відповідно, слід погодитись з тезою, що національна безпека України є багатогранним, багатоаспектним, системним явищем [5, 4].

В цьому контексті цікавим є судження В. А. Ліпкана, згідно з яким національна безпека – це не тільки стан захищеності національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, але і гарантованість створення комплексом заходів, у тому числі й силових, державних і недержавних інститутів сприятливих умов для їх прогресивного розвитку, джерел благополуччя народу. Причому сутність національної безпеки, на думку дослідника, виявляється у створенні сприятливих умов для реалізації національних інтересів, процвітання, могутності, всебічного розвитку України з метою максимального задоволення потреб і інтересів представників української нації відповідно до загальновизначених норм співіснування, що необхідні для їх самозбереження, самовідродження і самовдосконалення [6, с. 25].

Згідно з твердженням О. Г. Данільян національна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, людства в цілому від внутрішніх і зовнішніх загроз. Причому тут під життєво важливими інтересами треба розуміти сукупність потреб, задоволення яких надійно забезпечує існування і можливості розвитку особистості, суспільства і держави [7, с. 9].

Тому, питання про зміст поняття «національна безпека» в цьому контексті є спірним. По-перше, яку безпеку слід мати на увазі: держави, суспільства, окремих осіб? По-друге, чи стосується національна безпека захисту прав та інтересів лише українського народу, його державних та громадських утворень і діячів, чи вона поширюється на захист прав та інтересів того, хто називається «народ України». Головний аргумент на користь цього підходу: без гарантії безпеки всіх націй, які проживають на території України, не може бути гарантована безпека українського народу.

Поняття «національна безпека» відображає зв'язок безпеки з нацією, тобто з «визначеною територіально-державною спільністю, заснованою на стійких соціально-політичних, економічних, культурних і інших зв'язках» [8, 30].

Отже, надані положення свідчать про те, що в науковій літературі відсутній єдиний підхід у частині визначення національної безпеки, а наявність серйозних розбіжностей у цій частині відо-

---

бражається на проблемі однакового розуміння такого явища. Таке положення існуючих речей багато в чому пояснюється тим, що національна безпека – це конкретно-історична категорія, що має власну структуру, розвиток і формування якої визначають політичні, духовно-ідеологічні, соціально-економічні й інші фактори. Тому формування змісту цього поняття перебуває в прямій залежності від національних інтересів держави, єдиної національної ідеї [9, с. 188], існуючої в суспільстві. При цьому слід зазначити, що змістом національної безпеки є корінні, основоположні інтереси забезпечення державності українського народу, його самобутнього розвитку, гідного існування в європейській і світовій цивілізації [10, с. 390].

Таким чином, визначення понятійного апарата, сутності національної безпеки України дозволяє визначити коло суспільних відносин, суспільних інтересів, що можуть бути узяті під охорону діючим кримінальним законодавством України.

Література

1. Чуваков О. А. Деякі питання щодо тлумачення «національної безпеки»: матеріали 69-ї наук. конф. проф.-викл. складу ОНУ (м. Одеса, 26–28 листоп. 2014 р.). Одеса, 2014. С. 133–135.

2. Ситник Г. П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України: Теорія і практика: автореф. дис. ... док. наук: 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» Київ, 2004. 40 с.

3. Ліпкан В. А. Основи права національної безпеки. *Право України*. 2009. № 1. С. 108–116.

4. Новицький Г. В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України. Київ : Інтертехнологія, 2008. 496 с.

5. Чуйко З. Д. Конституційні основи національної безпеки України: автореф. дис. ... канд. юр. наук.: 12.00.02 «Конституційне право». Харків, 2008. 18 с.

6. Ліпкан В. А., Діордіца І. В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона: навч. посіб. Київ: Вид-во КНТ, 2007. 292 с.

---

7. Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації: навч. посіб. Харків: Фоліо, 2002. 285 с.

8. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики: монографія. Одеса: Фенікс, 2017. 362 с.

9. Чуваков О. А. Теоретичні аспекти визначення поняття «національна безпека». *Európska tradícia v medzinárodnom práve: uplatňovanie ľudských ráv: medzinárodná vedecká konferencia* (Bratislava, Slovenská Republika, 6–7 máj 2016 r.). Bratislava, 2016. S. 188–191.

10. Чуваков О. А. Основи національної безпеки як об'єкт кримінально-правової охорони. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ конф. (м. Харків, 13–14 жовт. 2011 р.)*. Харків: Право, 2011. С. 387–391.

В. В. Шадюк

здоб. І курсу магістратури економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: *д.ю.н., проф.,*

завідувач кафедри кримінального права,

кримінального процесу і криміналістики О. А. Чуваков

СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ І РОЗМЕЖУВАННЯ

Питання забезпечення безпеки людства є одним з найважливіших питань в світовій історії. Набутий досвід показав, що регулювання злочинів проти безпеки людства тільки на міжнародному рівні – не є ефективним без додаткового регулювання в національному законодавстві. Україна – прогресивна держава, а тому вона не залишилася в стороні, й також спробувала врегулювати у своєму Кримінальному Кодексі питання злочинів проти безпеки

людства. Але цікавим є той факт, що регулювання та визначення системи злочинів проти безпеки людства у міжнародних актах та законах нашої держави є досить суперечливими. Враховуючи це, ми вважаємо за необхідне детально розглянути сутність та розмежування цих злочинів.

Для початку спробуємо проаналізувати визначення злочинів проти безпеки людства, яке на нашу думку, повинно відмежовувати ці злочини від злочинів загально-правового характеру. Перші спроби виокремити таке визначення були здійснені ще в XIX сторіччі. Наприклад, І. Бентам намагався визначити злочини про безпеку людства як публічні злочини, які наносять шкоду «всім членам держави або невизначеному числу індивідів» [1, с. 474]. На нашу думку, це визначення має декілька недоліків. По-перше, ознаку «публічності» в рамках дослідження цих злочинів розглядати недоцільно, тому що найбільш важливим аспектом є питання глобальності нанесеної шкоди, а питання того чи було воно публічним чи ні – є вторинним. По-друге, прив'язка до держави в цьому аспекті є зовсім не доречною, тому що цілком зрозуміло, що ці види злочинів є дуже глобальними, й безпека людства не є державною категорією, вона стосується світу загалом. Крім того, формулювання «невизначеному числу індивідів» ми також вважаємо не вдалим, тому що це число може бути й цілком визначеним, але в силу масштабу нанесеної шкоди, злочин визнається таким, що посягає на безпеку людства.

Можна також звернути увагу й на формулювання С. К. Гоґеля, який зазначав, що злочини проти безпеки людства – це ті злочини, які можуть призвести до знищення світової цивілізації [2, с. 453]. На нашу думку, якщо попереднє визначення недооцінювало масштаб цих злочинів, то це формулювання навпаки – трохи перебільшує. Безумовно, ці злочини несуть загрозу для світу, тому що вони посягають на його безпеку, але знищення світової цивілізації – найбільш страшний та остаточний результат, якого ці злочини можуть досягти. Але цей результат є тільки одним із можливих, й будемо відвертими, найбільш не вірогідним. Тож ми вважаємо, що визначення злочинів проти безпеки людства повинно бути сформульовано наступним чином: «суспільно небезпечні

діяння, які можуть нанести значну шкоду інтересам великої кількості осіб або людству загалом».

Маючи визначення, спробуємо виокремити, які ж злочини відносяться до цієї групи. Говорячи про Кримінальний кодекс України, можемо виділити цікаві спостереження. Навіть якщо не звертати увагу на те, що злочини проти безпеки людства розміщені в останньому розділі кодексу (мабуть на думку законодавця вони є найменш важливішими в порівнянні з, наприклад, посяганням на основи національної безпеки), то вони ще й змішані з злочинами проти миру та міжнародного порядку. Це визиває певні питання, оскільки нічого спільного вони не мають, окрім того що всі є міжнародними злочинами. Тому виділення злочинів розділу ХХ, які є предметом нашого дослідження не є важким.

Беручи до уваги об'єкт посягання, кодекс виокремлює чотири склади злочинів, які посягають на безпеку людства: застосування зброї масового знищення (ст. 439), розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440), екоцид (ст. 441) та геноцид (ст. 442) [3]. На нашу думку, цей перелік не є повноцінним, враховуючи останні міжнародні тенденції та крім того, таке чітке виділення, яке зробив наш законодавець також є суперечливим. Це пояснюється тим, що на міжнародному рівні ще досі не можуть прийти до висновку, які злочини до якої групи відносяться. Наприклад, такі категорії як злочини проти миру, військові злочини, злочини проти людяності і т. д. ще досі не мають свого чіткого визначення, що дає привід для різних поглядів на це.

Так, застосування зброї масового знищення, на думку Піддубної М. В. відноситься до воєнних злочинів, оскільки містить однаковий родовий об'єкт, а саме: «група охоронюваних кримінальним законом відносин, що виникають з приводу встановленого міжнародним правом порядку ведення збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру» [4, с. 114]. З цим важко не погодитись, як і з тим, що посягання даного злочину також безпосередньо торкається безпеки людства.

Наступним діянням, системна належність якого є не достатньо зрозумілою, є геноцид. Якщо звернути увагу на Статут

Нюрнберзького Трибуналу, то там геноцид належить до злочинів проти людяності. Але якщо взяти до уваги проект Статуту Міжнародного Кримінального Суду, то в переліку міжнародних злочинів ми можемо побачити два окремих визначення: геноцид та злочини проти людяності. Тут ми спостерігаємо ще одну проблему у термінах: «злочини проти людяності» та «злочини проти безпеки людства». Не поглиблюючись у деталі, в більшості міжнародних актах ці терміни ідентичні, але зазвичай злочини проти людства є більш широким поняттям, тому можливо геноцид вийшов за межі «людяності» і ввійшов в окрему групу. На нашу думку, єдиною причиною цього виділу могла бути неабияка суспільна небезпечність та специфічне відношення до цього злочину після Другої Світової війни. Але безспірно геноцид входить в систему, яку ми розглядаємо.

Розглядаючи злочини передбачені ст. 440 та 441 КК України не виникає питання віднесення в ту чи іншу систему.

Щодо тієї тези, що список злочинів проти безпеки людства є недостатнім в нашому кодексі, то можемо вказати наступне. Необхідно звернути увагу на проект Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства. Серед тих, які я б варто додати до Кримінального Кодексу України, можна виділити колоніальне панування, апартеїд та систематичне і масове порушення прав людини [5]. Найменшої впевненості викликає колоніальне панування, тому що в рамках однієї держави це діяння зустрічається доволі не часто, але сам факт існування відповідальності за таке діяння можна передбачити, враховуючи історично відому його небезпеку. Апартеїд, на нашу думку, є не менш небезпечним ніж геноцид, й воно може призводити до схожих наслідків. Щодо систематичного й масового порушення прав людини, то таке формулювання є досить широким, але й в той же час дуже гнучким, тобто замість того, щоб обмежуватись конкретними діяннями, передбачається відповідальність за сам факт такого порушення прав людини, в незалежності від форми його прояву.

Підсумовуючи все вищесказане, можна дійти до висновку, що визначення й розмежування системи злочинів проти безпеки людства дійсно є неоднозначним. Положення чинного Криміналь-

---

ного Кодексу України в цьому аспекті є не ідеальними, й вимагають внесення певних змін, враховуючи світовий досвід врегулювання в цій сфері.

Література

1. Бентам І. Вибрані твори. Т. 1. Введення в основу моральності та законодавства. Основні засади кримінального кодексу /на англ. Пров. А. Н. Пипіна та А. Н. Невідомського. 1867. 678 с.

2. Гогель С. К. Курс кримінальної політики у зв'язку з кримінальною соціологією. СПб.: Тип. А. Г. Розіна, 1910. 505 с.

3. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 01.09.2001 р. № 4651-VI зі зм. та доп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.04.2023).

4. Піддубна М. В. Об'єкт воєнних злочинів у кримінальному праві України. *Університетські наукові записки*. Львів. 2017. № 62. С. 110–122.

5. United Nations. Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind. 1996. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_4_1996 (дата звернення: 05.04.2023).

СЕКЦІЯ 4

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Г. К. Авдєєва

*к.ю.н., старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України*

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

«Загальною декларацією прав людини» у 1948 р. був вперше затверджений перелік політичних, соціально-економічних та культурних прав людини [1]. У 1966 р. Організацією об'єднаних націй на її основі був прийнятий єдиний міжнародний договір «Міжнародний пакт про цивільні та політичні права» (Пакт) [2], який на сьогодні має обов'язкову юридичну силу у 193 країнах-членах ООН. Договір зобов'язує поважати громадянські і політичні права людей (право на життя, свободу слова та релігії, виборче право, право на справедливий суд та належну правову процедуру, тощо). У ст. 4 Пакту зазначено, що держави у період офіційно оголошеного надзвичайного (в т.ч. – воєнного) стану можуть обмежувати права людей, однак у п. 2 ст. 4 прямо заборонено обмежувати такі права: право на життя (ст. 6); право бути вільним від катувань або жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, покарань, або медичних чи наукових експериментів без згоди (ст. 7); свобода від рабства (ч. 1 ст. 8); право на законне кримінальне провадження (ст. 15), право на визнання правосуб'єктності (ст. 16); право на свободу думки, совісті і релігії (ст. 18) та ін.

З 24 лютого 2022 р. по 20 березня 2023 р. українські правоохоронці зареєстрували близько 75 тисяч воєнних злочинів РФ, близько 700 військових і представників військово-політичного керівництва РФ отримали статус підозрюваних. МКС видав ордери

на арешт президента РФ Путіна і уповноваженої з прав дитини РФ Львової-Белової, які отримали офіційний статус підозрюваних у скоєнні міжнародного злочину – незаконного примусового переміщення українських дітей. [3].

Правоохоронні органи України у співпраці з міжнародними командами юристів (зокрема, з організацією «Global Rights Compliance» зі штаб-квартирою в Гаазі) ретельно збирають доказову інформацію щодо воєнних злочинів, скоєних російськими військовими в Україні. Для перетворення цієї інформації в процесуальні джерела доказів з метою її використання у національних судах та в міжнародних судових інстанціях (зокрема, в Європейському суді з прав людини та в МКС) часто доводиться залучати судових експертів. Висновки експертів дозволяють з'ясувати причинні зв'язки окремих фактів, слідів і їх ознак.

При розслідуванні катувань судово-медичний експерт проводить огляд потерпілих і формує попередній висновок про причину ушкоджень. При розслідуванні згвалтувань проводяться судово-медичні та генетичні експертизи, а також трасологічні (слідів рук, ніг та взуття, інших частин тіла).

За допомогою товарознавчої експертизи можна встановити розмір матеріальної шкоди, заподіяної власнику майна внаслідок його пошкодження (при обстрілах, бомбардуваннях, пожежах, тощо) або викрадення.

Для перевірки факту застосування військовими РФ хімічної зброї призначається експертиза сильнодійних і отруйних речовин з метою виявлення на різних предметах слідів таких речовин та встановлення їх виду.

Експертні дослідження цифрових фотознімків, аудіо- та відеозаписів дозволяють встановити їх справжність та відсутність в них слідів монтажу.

Через агресію РФ в Україні збільшилася потреба у проведенні значної кількості судових експертиз при розслідуванні воєнних злочинів, а система судово-експертного забезпечення зіткнулася з новими викликами. В умовах воєнного стану значна кількість співробітників державних експертних установ не в змозі виконувати свої професійні обов'язки через виїзд за межі свого населе-

---

ного пункту, а деякі приватні судові експерти перейшли до армії або територіальної оборони, інші займаються волонтерською діяльністю.

Сторони кримінального провадження і потерпілий не мають права залучати експерта, який не працює в державній судово-експертній установі, через заборону на проведення криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних судових експертиз (ст. 7 Закону України «Про судову експертизу») незалежними (приватними) судовими експертами. Більше того, іноді суди не визнають висновки судово-медичних експертів джерелами доказів через те, що всі Бюро судово-медичних експертиз в Україні є недержавними (вони належать до об'єктів комунальної власності).

На сьогодні чинне законодавство України не дозволяє іноземним експертам самостійно здійснювати експертну діяльність або разом з приватними судовими експертами, а дозволяє виконувати судово-експертну діяльність лише в складі комісій із державними судовими експертами, незважаючи на наявність підтвердження національними сертифікатами їх компетенції.

Через необхідність розслідування великої кількості масштабних воєнних злочинів при одночасному дефіциті експертних кадрів і забороні на проведення значної кількості судових експертиз особами, які не працюють в державних експертних установах, Міністерство Юстиції України здійснює пошуки механізмів залучення іноземних експертів для проведення судових експертиз. При цьому в Україні існує велика кількість кваліфікованих фахівців, які мають потенційну можливість проводити судові експертизи, але не мають права здійснювати таку діяльність через необґрунтовані законодавчі заборони.

Таке регулювання судово-експертної діяльності не відповідає критеріям, викладеним в «Настановах щодо ролі призначених судом експертів у судових розглядах держав-членів Ради Європи» [4] у кримінальних, цивільних та адміністративних провадженнях.

Згідно з п.п. 53, 54 Настанов РЄ професійним громадським організаціям судових експертів та іншим організаціям надана можливість складати власні списки (каталоги) потенційних судових експертів і пропонувати певних спеціалістів для проведення

судових експертиз. Список судових експертів має лише рекомендаційний характер під час вибору експерта, а суд має право призначати експерта, який до нього не включений (п. 33 Настанов РЄ). При цьому залучатися до проведення експертиз можуть не лише професійні експерти, а навіть ті, які раніше не мали досвіду проведення судових експертиз (п.п. 40–41 Настанов РЄ).

В умовах воєнного стану та євроінтеграції для захисту прав потерпілих від злочину слід полегшити процес залучення експерта з метою підвищення ефективності збирання доказів і їх використання у судах, а саме:

– скасувати монополію державних експертних установ і окремих експертів на проведення криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз (окрім дослідження об'єктів, обіг яких обмежено державою) та одночасно посилити індивідуальну відповідальність експерта за неналежне виконання своїх професійних обов'язків;

– надати дозвіл професійним організаціям судових експертів складати власні списки експертів і пропонувати їх правоохоронним органам, правозахисним організаціям, суду, адвокатам та потерпілим;

– дозволити залучення як самостійних експертів громадян інших держав.

Література

1. Universal Declaration of Human Rights. United Nations Department of Public Information, NY, 1948. [Online], available at: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> (дата звернення: 21.03.2023)

2. Міжнародний пакт про цивільні та політичні права. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 16.12.1966. Ратифіковано 19.10.1973. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 22.03.2023)

3. Офіс Генерального прокурора : офіційний сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 19.03.2023)

4. Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States Document adopted

---

by CEPEJ at its 24th Plenary meeting (Strasbourg, 11 – 12 December 2014). European commission for the efficiency of justice (CEPEJ). URL: <https://www.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/cepej/24-kerivni%20princupu%20roli%20priznachenih.pdf> (дата звернення: 25.03.2023)

В. Д. Вініцька

здоб. III курсу економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: ст. викл. кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики О. С. Козерацька

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Введення воєнного стану на території нашої країни Законом України від 24 лютого 2022 року «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» зумовило необхідність запровадження суттєвих змін у вітчизняне галузеве законодавство, з метою його адаптації до існуючих реалій, балансу суспільних і приватних інтересів та забезпечення реалізації проголошених світових правових ідей у площині дотримання найвищих людських цінностей [1].

Так, Верховна Рада прийняла низку законів, які регулюють порядок проведення обшуку та огляду житла чи іншого володіння особи. Водночас, незважаючи на спрощений порядок проведення обшуку, дана слідча (розшукова) дія чітко регламентована законодавством відповідно до Конституції України та її засад, які гарантують недоторканість житла (ст. 30 Конституції України) та ст. 29 Конституції України – кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність [2]. Особлива увага приділяється Закону України від 14.04 2022 року «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», який удосконалив порядок здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану.

У такий період важливо підтримувати рівновагу між державними інтересами і гарантіями прав і законних інтересів особи як найвищої соціальної цінності. Розслідування кримінальних правопорушень передбачає використання слідчих (розшукових) дій, які сприяють виявленню джерел доказової та орієнтуючої інформації. Відшукування прихованих об'єктів (знарядь злочину, речових доказів, трупів, розшукуваних осіб, майна, на яке може бути накладений арешт й ін.) може бути здійснено під час проведення обшуку, процесуальний порядок проведення якого визначений ч. 3 ст. 208, ст. 223, 234–236 КПК [3].

Обшук – це слідча (розшукова) дія примусового характеру, яка полягає у цілеспрямованому обстеженні приміщень, будівель та ділянок місцевості, що перебувають у віданні обшукуваного, членів його родини або організації чи установи, з метою виявлення, фіксації та вилучення знарядь злочину, зброї, предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом, документів та інших об'єктів, що мають значення для кримінального провадження, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб і їх затримання [4, с. 443-445]. Це одна з невербальних слідчих (розшукових) дій, яка є досить ефективним засобом збирання та перевірки доказів під час розслідування кримінального провадження [5]. Примусовий характер проведення цієї слідчої дії полягає у тому, що проведення обшуку, тобто обстеження приміщень, ділянок місцевості, особи й інших об'єктів може бути здійснено і без наявності згоди особи, що обшукується. Під час проведення обшуку слідчий має право розкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити або обшук проводиться за відсутності осіб зазначених у ч. 3 ст. 236 КПК. Здійснювати ці та інші дії примусового характеру під час проведення обшуку слідчий може лише за наявності в нього вмотивованої ухвали слідчого судді про надання дозволу на обшук житла або іншого володіння особи (ст. 30 Конституції України, ч. 2 ст. 234 КПК). Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 615 КПК України, законодавцем передбачена ситуація на період воєнного стану, коли слідчий суддя з об'єктивних причин не може виконувати свої повноваження в порядку ст. 233–235 КПК України у такому разі, дані

повноваження покладаються на керівника відповідного органу прокуратури, який в свою чергу виносить постанову про проведення обшуку, яка повинна відповідати загальним вимогам ухвали слідчого судді, а саме вказується: місце проведення обшуку та що саме відшукується і строк її дії (не більше місяця з моменту винесення до дати проведення обшуку) [3].

Характерною особливістю є час проведення обшуку, де варто зазначити, що, зокрема, «проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 години до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного, а також крім здійснення кримінального провадження у порядку, встановленому ст. 615 КПК». Тобто, згідно зі ст. 615 КПК України, надано можливість слідчим та прокурорам в умовах військового стану проводити слідчі та розшукові дії цілодобово [3]. Слід вказати, що дана норма унеможлиблює фізичну присутність адвоката під час проведення обшуку через дію комендантської години на території України, але можна вимагати дистанційну участь адвоката за допомогою технічних засобів (відео-, аудіозв'язку), відповідно до ч. 12 ст. 615 КПК [3].

Не менш важливим питанням є наявність понятих при проведенні обшуку. За загальним правилом, обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії [6, с. 105]. Слід зауважити, що в умовах воєнного стану в п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України зазначено, що при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих [3]. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку повинні фіксуватися доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису. Ще на одну особливість обшуку вказує О. І. Гарасимів, а саме про можливість слідчого

здійснювати фіксацію доступними технічними засобами без складання відповідного протоколу (абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК) [5]. Однак, слід наголосити, що у подальшому він має бути складений протягом 72 годин. Таким чином, важливо саме особисто проконтролювати детальний перелік вилучених предметів.

Отже, підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок, що в умовах війни значно обмежуються права і свободи громадян, гарантії недоторканності житла, а правоохоронним органам надається більше повноважень. Щодо особливостей проведення обшуку в умовах воєнного стану, то вважаємо, що, зокрема, проведення обшуків без участі понятих на період війни є вдалим оновленням, адже досить складно реалізовувати присутність понятих під час обшуку, особливо, на звільнених територіях. Це спричинено тим, що на звільнених територіях слідчі дії потрібно проводити швидко, а знайти понятих та запросити захисника доволі важко.

Література

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 квітня 2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 08.04.2023).

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.04.2023).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Редакція від 01.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5092> (дата звернення 08.04.2023).

4. Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М. Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 774 с.

5. Гловюк І. В. Проблемні питання забезпечення належної правової процедури обшуку. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 14. С. 141–149.

---

6. Гарасимів О. І. Особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 21 жовтня 2022 р. Львів: ЛьвДУВС. 2022. С. 104–106.

О. О. Кіріл

*здоб. III курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

*Науковий керівник: доктор філософії (PhD),
асистент кафедри процесуального права Л. Г. Бзова*

ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРО КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Широкомасштабна військова агресія Російської Федерації та введення воєнного стану в Україні суттєво позначилися на всіх аспектах нашого життя, включаючи систему кримінального правосуддя. Наша правова система зіткнулася з небаченими викликами та новими реаліями сучасної дійсності в умовах активних бойових дій та широкомасштабного вторгнення російських військових на територію України. Внаслідок цього, від початку війни, головні зусилля та ресурси органів правопорядку були спрямовані на захист держави, проведення контрдиверсійних заходів, боротьбу зі злочинами проти національної безпеки, забезпечення належної організації роботи з виявлення, збирання, фіксації та збереження доказів порушень міжнародного гуманітарного права, що були вчинені РФ під час війни проти України. А судова влада в свою чергу завжди прагнула притягнути усіх винних до відповідальності.

У світі війн і конфліктів, колабораціоністи є найбільш зрадницькими елементами суспільства. Злочини, пов'язані з колаборацією, є дуже серйозними і мають велику кількість наслідків для держави та суспільства.

Колабораціонізм – це усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам. І в законодавстві більшості країн колабораціонізм кваліфіковано як злочин проти своєї держави, зрада [1].

Колабораційні злочини, які вчиняються на тимчасово окупованій території України, ускладнюють проведення слідчих та процесуальних дій з метою збору необхідних доказів для кримінального провадження, оскільки правоохоронні органи не мають доступу до цієї території. Щоб успішно довести вину обвинуваченого, сторона обвинувачення повинна провести якнайбільш комплексну роботу зі збору і перевірки інформації щодо можливої колабораційної діяльності та здобути достатні докази вчинення злочинів.

Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України доказування у кримінальному провадженні – це здійснювана у встановленому законом порядку діяльність, що полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [2].

Однією з головних проблем доказування злочинів про колабораційну діяльність є відсутність достатньої кількості доказів. Для того, щоб звинувачення було підтримане судом, необхідно зібрати достатню кількість доказів, які б підтверджували злочинну діяльність підсудного. Проте коли мова йде про злочини колаборації, докази можуть бути дуже складні для збирання. Наприклад, велика частина доказів може бути втрачена через час або через недоступність свідків. Також докази можуть бути відхиленими, якщо вони були зібрані незаконними методами.

Ще однією проблемою може стати недостатня кількість свідків та доказів. У багатьох випадках колабораціоністи діяли таємно, тому знайти достовірних свідків або докази може виявитись надзвичайно складно.

Крім того, важливим фактором є час, що пройшов з моменту вчинення колабораційних дій. Чим більше часу минуло, тим складніше довести факт колабораціонізму, оскільки свідки можуть померти або виїхати, а докази можуть бути втрачені.

Нарешті, важливою проблемою є політичний контекст, в якому відбувалися колабораційні дії. У випадку, якщо колаборація відбувалася в період війни або окупації, може виникнути питання про те, наскільки дії колабораціоністів були добровільними, а наскільки – примусовими. У таких випадках доводити факт колаборації може виявитись надзвичайно складно.

Отже, варто зазначити, що доказування злочинів про колабораційну діяльність є вкрай складним процесом, який вимагає від дослідників, слідчих та суддів високої кваліфікації та досвіду. Для успішного розслідування та судового переслідування колабораціоністів необхідно використовувати комплексний підхід, який включає в себе збір доказів, проведення експертиз та залучення свідків, а також використання інформаційних технологій та міжнародної співпраці.

Зокрема, важливо враховувати специфіку злочинів про колабораційну діяльність, яка полягає в тому, що вони часто вчиняються в умовах військового конфлікту, що призводить до збільшення кількості жертв та ускладнює процес збору доказів та їх аналізу. Також, варто зазначити, що у деяких випадках колаборація може бути обґрунтованою дією, зокрема, якщо колабораціоніст діяв під загрозою життя або відсутності інших можливостей захисту своєї родини та близьких.

Проте, не дивлячись на ці проблеми, органи правопорядку повинні продовжувати боротьбу з колаборацією та доводити вину осіб, які порушують закон. Для цього необхідно розробити більш ефективні методи збору та обробки доказів, підвищити рівень кваліфікації фахівців та забезпечити необхідне обладнання. Також необхідно вдосконалювати законодавство та сприяти підвищенню рівня правової культури населення. Тільки в комплексі цих заходів можна досягти більшої ефективності в боротьбі з колаборацією та іншими злочинами, пов'язаними з державною зрадою.

Література

1. Енциклопедія сучасної України. Encyclopedia of modern Ukraine. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=4446 (дата звернення: 28.03.2023).

---

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 28.03.2023).

О. М. Миколенко

*д.ю.н., професор, професор кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
ОНУ імені І. І. Мечникова*

ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Введення в Україні воєнного стану наклало свій відбиток на різні сфери суспільного та правового життя, зокрема на порядок здійснення кримінального правосуддя. Сьогодні практика реалізації норм кримінального процесуального законодавства отримала багато нових проблем та викликів, які ще не знайшли нормативного врегулювання чи розв'язання судовою практикою. Такою проблемою, незважаючи на прийняття у серпні 2022 року Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» [1] і внесення змін у Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК України) [2], є обмеження конституційних прав, свобод та законних інтересів осіб в контексті захисту учасників кримінального провадження під час воєнного стану. Ми не ставимо за мету розглянути усі проблемні аспекти захисту учасників кримінального провадження, які обумовлені введенням воєнного стану в Україні, розглянемо лише окремі правові колізії захисту учасників кримінального провадження під час воєнного стану.

Так, актуальним є питання участі захисника підозрюваного, обвинуваченого в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. Наприклад, якщо захисник підозрюваного, обвинуваченого, маючи острах за своє життя та життя своїх рідних, виїхав за кор-

---

дон, то чи можна це розглядати як процесуальну підставу для призначення особі іншого захисника. Хочемо зазначити, що кодифіковані нормативно-правові акти, до яких відноситься КПК України, не можуть із об'єктивних причин врахувати всі можливі перипетії життя і всі фактори, які можуть вплинути на кримінальне провадження в майбутньому. До того ж, ми підтримуємо ідею, що кодифіковані нормативно-правові акти повинні регламентувати засади мирного життя, а особливості застосування окремих їх норм в інших умовах, повинні регламентуватись окремими спеціальними законами. Такі закони матимуть тимчасовий характер і будуть використовуватись виключно у надзвичайних ситуаціях, до яких відноситься воєнний стан. Якщо сьогодні в КПК України внести чисельні положення, які закріплюють особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану, то це суттєво позначиться на ідеології кримінального процесуального правового регулювання, зокрема, акцент від вчинення кримінального правосуддя в мирній країні зміститься до вчинення правосуддя в постійно воюючій. Тому пропонуємо зміни, які стосуються особливостей кримінального провадження в умовах воєнного стану, оформлювати окремим спеціальним законом, який вступатиме в силу виключно в надзвичайних умовах чи в умовах воєнного стану.

Другою проблемою є ускладнення або неможливість реалізації учасниками кримінального провадження такого процесуального обов'язку як присутність на судових засіданнях. Така неявка може мати об'єктивне обґрунтування (страх за своє життя та здоров'я) та суб'єктивне (бажання затягнути кримінальне провадження, уникнути покарання і ін.). Традиційні форми судових засідань, які виникли багато століть тому, в сучасних умовах втрачають свою ефективність, а тому є необхідність розвитку і впровадження нових форм проведення таких засідань, наприклад, дистанційно, із застосуванням сучасних технологій. Національне кримінальне процесуальне законодавство передбачає таку можливість, тому учасники кримінального провадження, які перебувають, наприклад, за кордоном, можуть дистанційно приймати участь у судових засіданнях. Більш того, у особи, яка перебуває за кордоном, більше можливостей прийняти участь у судовому

засіданні ніж у особи, яка перебуває в зоні бойових дій, де окрім реальної загрози життю особи часто відсутній Інтернет та електропостачання. Подібний висновок робить і В. Михайленко. Автор зазначає: «До цього слід додати можливості участі в судовому засіданні не лише безпосередньо в залі судових засідань, а й дистанційно. Навіть за умови перебування обвинуваченого або його захисника за кордоном загальний обов'язок явки за викликом до суду може і має бути виконаний через використання технічних засобів і відповідного програмного забезпечення (хоч і воєнний стан, але ХХІ сторіччя)» [3].

Слід зазначити, що концепція «електронної держави» стосується не тільки діяльності органів виконавчої та законодавчої влади, вона адресована і до гілки судової влади. Втім Україна знаходиться в цьому процесі лише на початку шляху. Доведеться зробити ще чимало як на законодавчому рівні, так і на технологічному рівні, щоб концепція «Електронного суду» запрацювала в нашій країні в повному обсязі.

Отже, відсутність критеріїв оцінки в умовах воєнного стану порушень учасниками кримінального провадження своїх процесуальних обов'язків та використання традиційних форм судового засідання, які в умовах воєнного стану та умовах науково-технічного прогресу, вже не відповідають потребам сучасного цивілізованого суспільства, відносяться сьогодні до нових проблем та викликів, які суттєво впливають на захист конституційних прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження під час воєнного стану, і потребують нормативного врегулювання чи розв'язання судовою практикою.

Література

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану: Закон України від 27 липня 2022 р. № 2462-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20/sp:max50:nav7:font2#n2> (дата звернення: 09.04.2023).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. С. 88.

---

3. Михайленко В. Деякі проблемні питання участі підозрюваного, обвинуваченого в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану» (20 квітня 2022 року). URL: <https://justtalk.com.ua/post/deyaki-problemni-pitannya-uchasti-pidozryuvanogo-obvinuvachenogo-v-kriminalnomu-provadhenni-v-umovah-voennogo-stanu-> (дата звернення: 09.04.2023).

М. С. Москаленко

*здоб. II курсу, спеціальності «Цивільне право і процес»,
Державний торговельно-економічний університет
Науковий керівник: к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Г. Л. Шведова*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна змінила кардинально життя кожного з нас, і з тим – всі сфери суспільного життя. Кримінальний процес також зазнав певних змін. Ані суд, ані правоохоронні органи не були готові до повноцінної роботи в таких умовах. З метою наближення кримінально-процесуальної діяльності до воєнних реалій, Верховна Рада України в дуже швидкому режимі прийняла низку законів, у тому числі тих, що спрямовані на регламентацію питань кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Воєнний стан, згідно зі ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», – це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повнова-

---

жень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Кримінальне провадження в умовах воєнного стану є надзвичайним, тому потребує комплексного дослідження завдань, засад, на підставі яких воно має здійснюватися, правового регулювання, що включає цілу низку особливостей, зважаючи на виключність умов його здійснення та впливу на весь кримінальний процес (досудове розслідування та судове провадження) в цілому.

У березні 2022 р. кримінальне процесуальне законодавство зазнало суттєвих змін та доповнень. Частина прийнятих змін направлена виключно на регулювання кримінального процесу в умовах воєнного стану.

У випадку відсутності технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань, прокурору та слідчому дозволено оформлювати рішення про початок досудового розслідування шляхом винесення відповідної постанови. Дані, зазначені у постанові, підлягають внесенню до ЄРДР за першої можливості.

Від тепер генеральному прокурору, керівнику обласної прокуратури надано повноваження доручати проведення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування. Така зміна підслідності дозволяється лише у двох випадках: якщо досудове розслідування проводиться неефективно або у разі коли діяльність органу досудового розслідування є неможливою. Рішення про зміну органу досудового розслідування має бути оформлено вмотивованою постановою. Окремо слід зупинитися на формі постанови. Наразі, прокурору та слідчому дозволено у разі необхідності виготовляти постанови в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису або створювати відповідні постанови з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування [2].

Керівник органу прокуратури має право виконувати повноваження слідчого судді щодо продовження строків досудового розслідування [3, ст. 219, ст. 294].

У кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не було повідомлено про підозру на дату введення воєнного стану, строк від дати введення до дати скасування або закінчення відповідного стану не зараховується до загальних строків, передбачених статтею 219 цього Кодексу [3, ч. 8 ст. 615].

До підстав зупинення досудового розслідування, передбачених ст. 280 КПК України додається ще дві: 1) відсутність об'єктивної можливості подальшого проведення досудового розслідування; 2) відсутність об'єктивної можливості закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Рішення про зупинення та поновлення досудового розслідування ухвалює прокурор, який до зупинення досудового розслідування зобов'язаний вирішити питання про продовження строку тримання під вартою.

Під час дії надзвичайного або воєнного стану на території України тимчасовий доступ до речей і документів, визначених у пунктах 2, 5, 7, 8 частини першої статті 162 цього Кодексу, здійснюється на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури. Нагадаємо, що ст. 162 КПК України визначає перелік охоронюваної законом таємниці, яка може міститись в речах та документах.

В умовах воєнного стану, прокурор, за своєю постановою може отримати доступ до інформації, яка віднесена до лікарської та банківської таємниці; до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо; до персональних даних особи, що знаходиться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних.

Насправді відбулося чимало змін в кримінальному процесі під час воєнного стану. Визначено, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених у розділі IX-1 Кодексу.

Література

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12 травня 2015 року (зі змінами та доповненнями в редакції від 24.05.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 09.04.2023).

2. З. Чуприна. Особливості кримінального процесу в умовах воєнного стану. *Liga zakon*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/212017_osoblivost-krimnalnogo-protsesu-v-umovakh-voynnogo-stanu (дата звернення: 09.04.2023).

3. Кримінально-процесуальний кодекс України: Кодекс України № 4651-VI від 13.04.2012 (зі змінами від 05.02.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 09.04.2023).

О. В. Нарожна

*ст. викладач кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
ОНУ імені І. І. Мечникова*

КРИМІНАЛІСТИЧНА МОДЕЛЬ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ПОСЯГАНЬ НА КУЛЬТУРНУ СПАДЩИНУ

Зміни, що відбулися в суспільстві, вплинули не лише на зростання та характер злочинності, а й на окремі види правопорушень, у тому числі пов'язані з культурною спадщиною. У нову епоху зростання злочинності з розкрадання культурної спадщини спровоковано інфляційними процесами, які перетворили культурні блага на товар великої вартості, рівноцінний твердій валюті. Не

дивно, що посилене вивчення мистецтва та творів античності призвело до значного розвитку крадіжок і шахрайств.

Перетворюючи в собі давній досвід людей, культурні цінності безпосередньо виявляють соціальну роль по відношенню до людини, природи і суспільства. Визначаючи поняття культурної спадщини, на нашу думку, необхідно виходити з визначення Закону «Про охорону культурної спадщини». Цей законодавчий акт визначає культурну спадщину як сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини. Об'єктами культурної спадщини визначені місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [1, ст. 1].

Оцінюючи наведене визначення, на нашу думку, є підстави вважати, що формулювання потребує подальшого опрацювання, оскільки містить елементи тавтології. Зокрема, йдеться про пам'ятки історії та культури як такі. Між тим, історичні записи, в якому б вигляді вони не з'являлися, завжди є документами культури і не мають самостійного змісту, оскільки є частиною цілого. Поняття «культурна спадщина» включає поняття «пам'ятка історії». Те саме слід зазначити, розглядаючи поняття «історичний» і «науковий». Друге поглинає перше, тому що історія є науковою дисципліною і універсальною частиною гуманітарної науки.

Якщо та чи інша корисність є історичною, вона, звичайно, повинна виступати як наукова категорія. З цієї причини ми вважаємо енциклопедичне формулювання найбільш правильним, вважаючи, що культурна спадщина може бути охарактеризована як сукупність успадкованих сучасниками від попередніх поколінь культурних цінностей. Розрізняють матеріальну і нематеріальну культурну спадщину. До матеріальної культурної спадщини належать пам'ятки архітектури та монументального мистецтва й

подібні до них пам'ятки археології та історії, а також пов'язані з ними природні об'єкти; різноманітні визначні місця; рукописи, книги, архівні матеріали, предмети художнього, історичного або археологічного значення, наукові колекції, що мають художнє, історичне, етнографічне або наукове значення; до нематеріальної – традиції, звичаї, обряди, свята (святкування), традиційні ремесла, інші форми збереження та успадкування досвіду, навичок і знань, що мають значення для окремих спільнот і передаються від покоління до покоління. Культурна спадщина підлягає збереженню та охороні, а також повинна бути доступною для якомога більшого кола зацікавлених осіб і всіляко популяризуватися [2].

Розглядаючи сферу обігу об'єктів культурної спадщини у цілому, слід зазначити, що вона має ґрунтовну правову основу. Досить сказати, що вона встановлений міжнародними конвенціями, національними законодавчими актами та ін. Водночас виникає багато питань, які стосуються проблем правового забезпечення дій щодо запобігання посяганням на культурні цінності. Все, безсумнівно, треба говорити мовою кримінального права, яке є головним чинником у визначенні дій, що утворюють склад правопорушення.

Аналіз кримінального законодавства показує, що більшість правопорушень, спрямованих на посягання на культурну спадщину, можуть бути вчинені лише умисно. При скоєнні правопорушення особи усвідомлюють небезпеку своїх дій, передбачають можливість або неминучість настання небезпечних суспільно небезпечних наслідків і бажають їх посягання або свідомо допускають ці наслідки або байдуже до них ставляться [3, ст. 24]. Правильність такого висновку, на нашу думку, підтверджується тим, що розкрадання об'єктів культурної спадщини є правопорушенням традиційно корисливої спрямованості. Головною причиною цих правопорушень є прагнення до збагачення. Як випливає з результатів криміналістичних досліджень, є підстави говорити переважно про два види досліджуваної корисливої злочинності.

Перш за все, треба говорити про такі продажні кримінальні настрої, які покликані захопити будь-яку хорошу культуру. При вчиненні правопорушення ці виконавці викрадають культурні цін-

---

ності та інші предмети: побутову техніку, радіоапаратуру, посуд, одяг тощо.

По-друге, такі бажання людей можуть стати правопорушеннями, які стосуються лише культурних благ. Ці правопорушення є вибірковими та цілеспрямованими. Особи, які їх скоюють, зазвичай пов'язані зі світом мистецтва в реальному житті.

У діях правопорушників, яких ми відносимо до другої групи, мотиви самої протиправної поведінки набувають іншого, ніж раніше, соціального забарвлення, більш відповідного духу часу. У кримінальному середовищі все більшого поширення набуває ставлення до злочинності як до виду бізнесу. З цієї причини усвідомлення незаконної діяльності більше не асоціюється зі страхом перед законом. Протиправність як така є немовби необхідним елементом цієї належної (звичайно, злочинної) речі. Заволодівши нею, злодії накопичують капітал у вигляді творів мистецтва, ювелірних виробів та інших цінностей, зберігаючи їх у недоступних місцях, після чого намагаються вивезти культурні цінності за кордон вже не як комерційні товари, а як капітал, який можна вигідно розмістити у банках. Правопорушники часто знищують цінні речі і викрадені реліквії, наприклад, перетворюють їх на сміття, переплавляють релігійні предмети, ювелірні вироби, предмети з рідкісних металів (їх незрівнянно легше продати, ніж рідкісні культурні цінності, тим більше відомі предмети, старожитності, частини колекцій тощо).

Висновки. По-перше, при кваліфікації, розкритті та розслідування правопорушень в сфері посягань на об'єкти культурної спадщини потрібно чітко розуміти які саме об'єкти відносяться до неї. Потребує вдосконалення термінологія, перелік об'єктів, відкрита база даних об'єктів культурної спадщини. По-друге, методика розслідування цього виду правопорушень має містити в собі аналіз варіантів приховування правопорушення, у тому числі можливість знищення, перетворення чи маскування об'єктів культурної спадщини, особливо у випадку контрабанди. Це дозволить слідчим більше ефективно планувати та проводити заходи з розкриття таких правопорушень.

Література

1. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 року № 1805-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 333.
2. Енциклопедія Сучасної України. НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: <https://esu.com.ua/article-51479> (дата звернення: 09.04.2023).
3. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 5 квітня 2001 р № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25 – 26. Ст. 131.

К. В. Руденко

*здоб. II курсу спеціальності «Цивільне право і процес»,
Державний торговельно-економічний університет*

Науковий керівник: *к.ю.н., доц.,*

доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу

Г. Л. Шведова

ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На нашу думку, вказана тема є актуальною у наш час, оскільки внаслідок введення на території України воєнного стану через військову агресію Російської Федерації, законодавцем створено спеціальні умови для здійснення досудового розслідування і притягнення винних до передбаченої законом відповідальності.

Встановлено, що 24 лютого 2022 року Указом Президента № 64/2022 введено воєнний стан у відповідь на повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України [4].

Враховуючи вказані вище обставини 01.05.2022 набрав чинності Закон № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». Законом внесено зміни до Кримінального процесуального кодексу України. Зокрема, визначено, що зміст та форма кримінального

провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених у розділі IX-1 Кодексу [2].

Так, положенням п. 1. ч. 1 ст. 615 КПК України встановлює, що у разі відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР рішення про початок досудового розслідування приймається слідчим або прокурором, про що виноситься постанова. Відомості, що підлягають унесенню до ЄРДР, вносяться до нього за першої можливості [2].

Важливим є зміни до КПК України, які закріпились у пункті 2 ч. 1 ст. 615 КПК України передбачено істотне розширення повноважень прокурора шляхом делегування йому окремих повноважень слідчого судді щодо вирішення низки питань, а саме про: 1) здійснення приводу; 2) тимчасовий доступ до речей і документів; 3) накладення арешту на майно; 4) застосування або зміну запобіжного заходу; 5) застосування запобіжного заходу; 6) дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу; 7) строки досудового розслідування; 8) проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування; 9) проведення слідчих (розшукових) дій, які пов'язані з обмеженням конституційних прав учасників кримінального провадження (проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшук, отримання зразків для проведення експертизи; 10) дозвіл на проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи; 11) відібрання зразків для експертизи; 12) надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 13) обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–115, 121, 127, 146, 146-1, 147, 152–156-1, 185, 186, 187, 189–191, 201, 255–255-2, 258–258-5, 260–263-1, 294, 348, 349, 365, 377–379, 402–444 КК України, а у виняткових випадках також у вчиненні інших тяжких чи особливо тяжких злочинів, якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення або втечі особи, яка підозрюється у вчиненні такого злочину [2].

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України у невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду). У свою чергу, законодавцем у абзаці 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України передбачено вилучення з ч. 1 ст. 106 КПК України обов'язку щодо складання слідчим або прокурором, які проводять відповідну процесуальну дію, протоколу під час її проведення або безпосередньо після її закінчення, і надано можливість технічної фіксації процесуальних дій доступними технічними засобами з подальшим складанням протоколу процесуальної дії не пізніше 72 годин з моменту її завершення, у випадках, коли відсутня можливість складання процесуальних документів про хід та результати слідчих дій або інших процесуальних дій [5, ст. 280].

Також зміни внесені щодо порядку зупинення досудового розслідування у кримінальних провадженнях. Правило п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України: у разі відсутності об'єктивної можливості подальшого проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності – строк досудового розслідування у кримінальному провадженні зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора з викладом відповідних обставин і підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати [6].

Зміни також торкнулись продовження строку дії запобіжних заходів на стадії досудового розслідування. Так, у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання особи під вартою в умовах воєнного стану та за наявності об'єктивних обставин, що унеможливають розгляд цього питання судом, вказаний запобіжний захід вважається продовженим до вирішення цього питання судом, але не більше ніж на два місяці [6].

Також 19.08.2022 року набув чинності Закон про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених [3].

Для проведення обміну особи як військовополоненого уповноважений орган приймає рішення про його передачу для обміну. У разі якщо уповноваженим органом прийнято рішення про передачу обвинуваченого для обміну як військовополоненого під час судового розгляду, та обвинуваченим надано письмову згоду на такий обмін, суд зупиняє судове провадження стосовно такого обвинуваченого. Водночас, суд продовжує судове провадження стосовно інших обвинувачених, якщо воно здійснюється стосовно декількох осіб. Якщо обмін відбувся, судовий розгляд щодо такого обвинуваченого може здійснюватися за його відсутності (in absentia) [3].

Отже, виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок про те, що вихідним фактором впливу на кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів є специфіка нормативного регулювання цього процесу. Разом із нормами, характерними для регулювання правовідносин в умовах нормальної життєдіяльності, до нормативної компоненти правового регулювання включаються надзвичайні закони. Вони встановлюють не тільки специфічні засоби та механізми правового регулювання, але й мають свою специфіку щодо дії у просторі, часі та за колом осіб.

Із запровадженням в Україні 24 лютого 2022 року воєнного стану у зв'язку із військовою агресією російської федерації було внесено низку суттєвих змін, як у «воєнний» розділ IX-1, так і в інші розділи КПК України, що у свою чергу, на думку більшості науковців, дозволило більш ефективно здійснювати досудове розслідування в умовах воєнного стану та документувати суспільно-небезпечні, протиправні дії осіб та притягувати винних до передбаченої законом відповідальності.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.04.2023).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

---

laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 09.04.2023).

3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14 квітня 2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення: 30 травня 2022 р.).

4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 09.04.2023).

5. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : монографія. Харків : Право, 2018. 280 с.

6. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України / О. Дроздов та ін. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022 рік. 80 с.

В. І. Русских

здоб. III курсу економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: д.ю.н., проф.,

професор кафедри кримінального права,

кримінального процесу та криміналістики О. М. Миколенко

ІНСТИТУТ ВІДВОДІВ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАКОННОСТІ ПРАВОСУДДЯ

Законність у кримінальному провадженні є однією з гарантій встановлення істини, яка забезпечує захист прав та свобод людини і громадянина. Засада законності полягає у точному і неухильному застосуванні та дотриманні органами досудового розслідування, прокурором, судом, учасниками кримінального процесу та іншими органами державної влади положень Конституції України, як основного закону та інших законів і відповідних

нормативно-правових актів. Виконання всіх норм і правил, передбачених законом, виключають зловживання осіб своїми повноваженнями, а засада законності є складовою частиною верховенства права. Стаття 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) передбачає одне з завдань кримінального судочинства – забезпечення правильного застосування закону [1]. Засада законності діє в усіх стадіях кримінального процесу, відноситься до всіх процесуальних дій та рішень, які приймаються під час кримінального провадження. Тобто рух кримінального провадження із однієї процесуальної стадії в іншу неможливий без чітко визначеної послідовності, а у разі виявлення порушень закону забезпечується вжиття заходів щодо усунення їх.

Враховуючи міжнародні стандарти, Україна від 17 липня 1997 р. ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно до ст. 6 зазначеної Конвенції «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку» [2]. Саме інститут відводу під час кримінального провадження і є однією з гарантій здійснення об'єктивного, незалежного і неупередженого правосуддя. Сутність відводу у кримінальному судочинстві полягає в усуненні окремих учасників від участі у кримінальному провадженні за наявності обґрунтованих сумнівів в їх неупередженості. Проте, саме поняття терміна «відвід» в КПК не надається. І. В. Зозуля зазначає, що відвід (самовідвід) – це усунення учасників судового процесу від участі у справі за заявою сторони, прокурора (або за власною ініціативою того, хто відводиться – самовідвід) за наявності передбачених процесуальним законом обставин, що викликають сумнів у їх неупередженості [3].

Слід зазначити, що відповідно до ст. 31 КПК у суді першої інстанції кримінальне провадження здійснюється професійним суддею одноособово або колегіально, якщо інше не передбачено законом. Визначення судді здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів кримінального провадження. Слідчий суддя, суддя або присяжний не може брати участь у кримінальному провадженні: якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відпо-

---

відачем, близьким родичем чи членом сім'ї слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, заявника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача; якщо він брав участь у цьому провадженні як свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач, слідчий, прокурор, захисник або представник; якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах провадження; за наявності інших обставин, які викликають сумнів у його неупередженості. Також, у складі суду, що здійснює судові провадження, не можуть бути особи, які є родичами між собою.

У відповідності до ст. 80 КПК України, слідчий суддя, суддя, присяжний, прокурор, слідчий, захисник, представник, експерт, спеціаліст, перекладач, секретар судового засідання зобов'язані заявити самовідвід. Важливо звернути увагу на те, що здійснення самовідводу є не правом, а обов'язком учасника судового засідання. Заяви про відвід під час досудового розслідування подаються одразу після встановлення підстав для такого відводу (ч. 4 ст. 80 КПК).

Слід зазначили недосконалість інституту самовідводу. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 75 КПК законодавець зазначає, що слідчий суддя, суддя або присяжний не може брати участь у кримінальному провадженні за наявності інших обставин, які викликають сумнів у його неупередженості. Таке формулювання дає змогу вільно трактувати норми закону і зазначає доволі нечіткий та широкий перелік обставин, при яких суддя може заявити про самовідвід. Аналізуючи ухвалу суду по справі № 522/2581/21, головуючим суддею, на підставі п. 4 ч. 1 ст. 75 КПК України заявлено самовідвід від участі у кримінальному провадженні, у зв'язку з тим, що дане кримінальне провадження містить відомості, що становлять державну таємницю та відповідно передбачає проведення судового провадження з дотриманням вимог режиму секретності, однак у судді відсутній допуск до державної таємниці [5]. Інший випадок, коли головуючий суддя в кримінальному провадженні по справі № 522/2581/21 заявив самовідвід, вказуючи, що він не може брати участь у розгляді вказаного провадження, оскільки він знаходиться у приятельських відносинах з батьками обвинуваченого

та його близькими родичами і свояками [6]. Постає питання, яким би був результат розгляду справи, якби суддя не керувався у своїй діяльності принципами неупередженості, чесності та порядності.

Інститут відводів є гарантією забезпечення законності судового процесу. У судовому провадженні цей інститут набуває значення гарантії забезпечення фундаментального права кожного на справедливий суд. Враховуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що реалізація принципу законності у кримінальному процесі передбачає можливість подолання існуючих в кримінальному процесуальному праві прогалин та недоліків.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 06.04.2023).

2. Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 06.04.2023).

3. Зозуля І. В. Відвід (самовідвід) в законодавстві України. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. Харків, 19 черв. 2020 р. С. 91–94. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20200619/article/view/zozulia (дата звернення: 06.04.2023).

4. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 30.05.2016 р. № 1402 – VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 06.04.2023).

5. Ухвала у справі № 522/2581/21 (провадження 1-кп/522/85/23) [2023] Приморський районний суд міста Одеси. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109581712> (дата звернення: 06.04.2023).

6. Ухвала у справі № 129/220/15-к (провадження 1-кс/129/34/2015) [2015] Гайсинський районний суд Вінницької області. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/42774655> (дата звернення: 06.04.2023).

А. С. Швець

здоб. III курсу економіко-правового факультету

ОНУ імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: старший викладач кафедри

кримінального права, кримінального процесу

та криміналістики О. С. Козерацька

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ У ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Війна внесла корективи, що знайшли своє відображення у ч. 4 ст. 95 та ч. 11 ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). У змісті діючих кримінальних процесуальних норм нещодавно з'явилися положення щодо особливостей проведення допиту в період воєнного стану. Так, законом № 2201-IX від 14.04.2022 суду було надано право обґрунтовувати свої рішення показаннями, наданими під час допиту слідчому чи прокурору свідком, потерпілим та підозрюваним у кримінальних провадженнях, що здійснюються в умовах воєнного стану. Такі показання можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. В разі допиту підозрюваного, обов'язковою є також участь захисника [1].

Отже, фактично доказом в суді буде виступати відеозапис показань, який став результатом допиту свідка, потерпілого або підозрюваного стороною обвинувачення. Крім того, слід зазначити, що використання такого відеозапису в суді тривалістю воєнного стану не обмежено. Тобто, показання на відео, отриманні під час воєнного стану, можуть бути доказами у суді після його завершення. Інакше кажучи, вказаним Законом України пропонується в умовах воєнного стану обмежити дію загальної засади безпосередності дослідження показань, речей і документів, що унормовується ст. 23 КПК України [2].

Питання допиту у воєнний час розглядається більшістю вчених, зокрема Є. Крапивін, Ю. Белоусов та А. Орлеан, вони підкреслюють, що Україна у 2012 році становила заборону використання

позасудових свідчень, що є дуже високим стандартом порівняно з світовим. Уже десять років показання, отримані під час допиту не мають самостійної цінності, а отже будь-яка особа, незалежно підозрюваний, свідок чи потерпілий, передопитується в судовому розгляді, оскільки суддя має безпосередньо сприймати усі докази. Допит на стадії досудового розслідування є неефективним засобом отримання відомостей від особи, як зазначає С. Л. Лисаченко. У досудовому провадженні слідчий, прокурор виконують великий обсяг процесуальної діяльності що стосується проведення допиту, в той же час результат слідчої (розшукової) дії не мають жодного значення для представників суду. Це обумовлює повторне проведення допиту осіб у судовому засіданні як під час досудового розслідування, так і у ході судового провадження [3, с. 365].

Переконливою є думка Л. М. Лобойко, який вказує, що суд неможна «заганяти» у такі рамки. Він повинен сам визначати, що є доказом, а що – ні. Суд повинен не брати до уваги лише ті фактичні дані, що є недопустимими. Усі інші дані повинні «мати право» бути доказами [4, с. 250]. Позиція має місце у період воєнного стану, так як активні бойові дії можуть перешкоджати з'явленню чи доставленню у суд учасників кримінального провадження для надання показань. Під час виконання воєнних дій окремі суб'єкти кримінальних процесуальних відносин можуть загинути або бути пораненими, що унеможливить отримання особистих свідчень у судовому засіданні. Тут доцільним є під час режиму воєнного стану, як виняток врегулювання можливості відступу суду від засади безпосередності дослідження особистих свідчень. При цьому має бути залишена правова регламентація письмових протоколів допиту на стадії досудового розслідування із попередженням окремих учасників про кримінальну відповідальність. Практична реалізація таких пропозицій має відбуватися шляхом здійснення суддівського розсуду виходячи з конкретних обставин кримінального провадження в умовах воєнного стану. Якщо показання учасника кримінального провадження належним чином одержані та зафіксовані у ході досудового розслідування та відсутня об'єктивна можливість або наявна істотна перешкода надання свідчень у судовому засіданні, то суд після дослідження відповідного доку-

---

менту може визнати їх доказом та використовувати для обґрунтування прийняття процесуального рішення. Але, у разі порушення законного порядку отримання досудових показань або існування сумнівів щодо дотримання прав і свобод людини під час допиту на досудовому провадженні, суд не має права визнавати особисті свідчення, зафіксовані у письмових протоколах, доказами без виконання вимоги «безпосередності». Підхід узгоджується з міжнародними стандартами забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні.

Варто наголосити, що рішення про визнання досудових показань доказами судом не може прийматися формально лише з огляду на введення режиму воєнного стану на всій території держави. Оцінюється активність проведення бойових дій на певній території, рівень небезпеки для учасників кримінального провадження, тобто характеризуються певні обставини. Лише за такого змістовного підходу суд повинен визначати «неможливість» отримання показань у ході судового розгляду та можливість використання у доказуванні показань, що одержані на стадії досудового розслідування. Є. Крапівін, Ю. Белоусов та А. Орлеан притримуються думки, що в умовах воєнного стану можна розглянути можливість використання позасудових показань за умови дотримання процесуальних гарантій та повної відеофіксації допиту. Такі показання можуть бути використаними судом для обґрунтування своїх висновків без безпосереднього сприйняття показань в судовому засіданні присутнього в ньому учасника кримінального провадження [5]. Разом з тим, у самих крайніх ситуаціях кримінального провадження (хвороба, смерть, загроза небезпеки тощо) результати досудових допитів можуть у суді визнаватися доказами поза дотриманням процесуальних гарантій.

В умовах воєнного стану регулювання на рівні закону питання допиту повинно здійснюватися так, щоб у виняткових випадках у суду була можливість відступити від засади безпосередності судового дослідження показань. Такі випадки за загальним правилом мають передбачати дотримання належних процесуальних гарантій прав і свобод людини у перебігу отримання та фіксування показань на стадії досудового розслідування.

Література

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n2> (дата звернення 08.04.2023 р.)

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 08.04.2023 р.)

3. Лисаченко С. Л. Проблеми проведення допиту на стадії досудового розслідування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 364–368.

4. Лобойко Л. М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні (2006–2011 роки). Частина 1. Загальні положення і досудове розслідування : монографія. К. : Істина, 2012. 288 с.

5. Крапивін Є., Белоусов Ю., Орлеан А. Допити в умовах воєнного стану: особливості фіксації інформації та необхідність змін до законодавства. *JustTalk*. 23 березня 2022 року.

Наукове видання

ПРАВОВИЙ ВИМІР КОНСТИТУЦІЙНОЇ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

ШОСТІ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ

Збірник тез доповідей за матеріалами
Міжнародної дистанційної наукової конференції

14 квітня 2023 р.
м. Одеса

Українською та англійською мовами

Укладачі:
Пілюк Суліко Валеріївна
Нарожна Олена Володимирівна

В авторській редакції

Верстка – С. Остапенко

Підп. до друку 28.04.2023. Формат 60x84/16.
Ум.-друк. арк. 11,51. Наклад 10 пр.
Зам. № 2589.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39, e-mail: druk@onu.edu.ua